

GÖTEBORGS UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR SPRÅK OCH LITTERATURER

Guslav läromedel

DE ORTODOXA GUDTJÄNSTERNAS
UPPBYGGNAD

Dorotej Forsner (Igumen Dorotej)
Antoaneta Granberg

De ortodoxa gudtjänsternas uppbyggnad

GÖTEBORGS UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR SPRÅK OCH LITTERATURER

Guslav läromedel

**De ortodoxa gudtjänsternas
uppbyggnad**

**Dorotej Forsner (Igumen Dorotej)
Antoaneta Granberg**

Guslav läromedel

© Dorotej Forsner, Antoaneta Granberg, författare
Kontakt: slaag@gu.se

Sättning och omslag: Antoaneta Granberg

Tryck: Reprocentralen, Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet
Göteborg, 2010
ISBN 978-91-86094-61-4

Distribution: Reprocentralen, Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet
repro@hum.gu.se

<i>Inledande ord</i>	7
1. Introduktion	8
1.1 Guds Väsen	8
1.2 Guds skapelse	10
1.3 Arvet från det gamla förbundet	11
1.4 Nya Testamentet, det nya förbundet i Kristus	13
1.5 Den kristna gudstjänstlokalen, kyrkan	14
1.6 Ikonerna och övriga gudstjänstföremål	16
2. Gudstjänsterna, liturgin	18
2.1 Eukaristin	18
2.2 Liturgier	20
2.3 Liturgin	21
3. Övriga gudstjänster	32
3.1 Hymnografin	32
3.2 Dagscykeln	34
3.3 Veckocykeln	44
3.4 Åttatonscykeln	62
3.5 Årscykeln, rörliga festdagar	62
3.6 Årscykeln, fasta festdagar	76
3.7 Livscykeln	81
Litteratur	82

Inledande ord

Detta *Kompendium* har skrivits för att öka förståelsen för de ortodoxa gudstjänsterna och för att sätta de texter man möter i fornkyrkoslaviskan i deras rätta sammanhang. Stora delar av de texter som studeras kommer från de olika gudstjänsterna. Vet man inte deras plats i gudstjänsterna blir det lätt ett stort antal texter som flyter fritt utan något inbördes samband.

Förhoppningen är att läsaren får en förståelse för hur gudstjänsterna är uppbyggda, vad som är deras fasta delar, och hur de varierande texterna är kopplade till dessa fasta delar. En annan målsättning är att ge en förståelse för variationen mellan vardag och söndag, fasta och fest. Det är dessa delar som ger de ortodoxa gudstjänsterna deras kännetecknande dynamik.

Kompendiet skrevs i första hand som kursmaterial till kursen Fornkyrkoslaviska, Nybörjarkurs, del 2, 15 hp vid Göteborgs universitet, men det vänder sig även till läsare som har allmänt intresse av det fornkyrkoslaviska språket och den ortodoxa kyrkan.

1. Introduktion

För att förstå den ortodoxa Kyrkans gudstjänster, deras uppbyggnad och utformning, finns det några grundläggande aspekter som behöver belysas: Guds Väsen, Guds skapelse särskilt av änglarna och människan, arvet från det gamla förbundet, det nya förbundet i Kristus, därtill gudstjänstlokalen och de föremål som används för gudstjänsten; arvet från apostlarna och fornkyrkan, utvecklingen under det bysantinska imperiet och klostrens påverkan.

1.1. Guds Väsen

Den Ortodoxa Kyrkan tror på en Gud i tre Personer, Fadern och Sonen och Den Helige Ande. Denna tro uttrycks klart och tydligt, kort och koncist i trosbekännelsen, som läses under Liturgin och varje dag vid morgonbönerna:

“Jag tror på en enda Gud, allsmäktig Fader, Skapare av himmel och jord, av allt vad synligt och osynligt är. Och på en enda Herre, Jesus Kristus, Guds enfödde Son, född av Fadern före all tid; ljus av ljus, sann Gud av sann Gud; född och icke skapad; av samma väsen som Fadern; på Honom genom vilken allting är skapat. Som för oss människor och för vår frälsnings skull har stigit ned från himmelen och tagit mandom genom Den Helige Ande och Jungfrun Maria och blivit människa. Som ock har blivit för oss korsfäst under Pontius Pilatus, lidit och blivit begravnen. Som på tredje dagen har uppstått efter skrifterna och stigit upp till himmelen och sitter på Faderns högra sida. Därifrån igenkommande i härlighet till att döma levande och döda; på vilkens Rike icke skall varda någon ände. Och på Den Helige Ande, Herren och Livgivaren, som utgår av Fadern; på Honom som tillika med Fadern och Sonen tillbedes och äras och som har talat genom profeterna. Och på en enda, helig, allmännelig och apostolisk Kyrka. Jag bekänner ett enda Dop till syndernas förlåtelse. Och förväntar de dödas uppståndelse. Och den tillkommande världens liv. Amen”.¹

Trosbekännelsen visar tydligt att det finns en enda Gud: **Fadern**, Skapare av himmel och jord, av allt vad synligt och osynligt är; **Sonen**, Jesus Kristus, Guds enfödde Son, född av Fadern före all tid; ljus av ljus, sann Gud av sann Gud; född och icke skapad; av samma väsen som Fadern; och **Den Helige Ande**, Herren och Livgivaren, som utgår av Fadern; på Honom som tillika med Fadern och Sonen tillbedes och äras.

I Basilios den stores liturgi, uttrycks denna tro utförligare. En av bönerna, i början på eukaristin, lyder:

“Du som Är, Härskare, Herre, Gud, Fader, Allhärskare, Du tillbedde! Sannerligen är det rätt och tillbörligt inför Din helighets majestät att prisa Dig, att lovsjunga Dig, att välsigna Dig, att tillbedja Dig, att tacka Dig och att ära Dig, Du den ende i sanning

¹ Ieratikon, s. 48, se Forsner 2004.

varande Guden; och att med förkrossat hjärta och ödmjukt sinne frambära åt Dig denna vår förnuftiga tjänst. Ty Du är Den som skänkt oss kunskapen om Din sanning. Men vem kan rätt förtälja Din kraft? Vem kan göra Din härlighet hörd eller förtälja alla de under, som Du alltid gör? **Härskare över alla, himmelens och jordens och allt skapats Herre, det synligas och det osynligas; Du som sitter på härlighetens tron och skådar ned i djupen, Du Ursprungslöse, Osynlige, Otillgänglige, Obeskrivlige, Oföränderlige, Du Fader till vår Herre Jesus Kristus, vår store Gud och Frälsare, vårt hopp. Han är Din Godhets ikon, det trogna insegel, som i sig framställer Dig, Fadern. Han är det levandet Ordet, den sanne Guden, den förevisa Visheten, Livet, Helgelsen, Kraften, det sanna Ljuset. Genom Honom framträdde den Helige Ande, sanningens Ande, barnskapets gåva, det kommande arvets underpant, de eviga goda gåvornas förstling, den livgivande kraften, helgelsens källa.** Stärkt genom Honom tjänar Dig varje andligt och förnuftigt väsen och uppsänder till Dig evigt lov. Ty allt tjänar Dig. Ty Dig prisar änglar, ärkeänglar, troner, herravälden, furstar, makter, krafter och de mångögda kerubim. Runt omkring Dig står serafim, åt den ene sex vingar, och åt andre sex vingar. Med två täcka de sina ansikten och med två sina fötter och med två flyga de och de ropa den ene till den andre ett aldrig tystnande lov med aldrig tröttnande munnar, sjungande, ropande, jublande och sägande denna segersång.

Kör: Helig, helig, helig är Herren Sebaot! Full är himmelen och jorden av Din härlighet. Hosianna i höjden! Välsignad vare Han som kommer i Herrens namn! Hosianna i höjden!”²

Vi valde att citera hela bönen eftersom den visar på flera viktiga aspekter i de ortodoxas tro, men det understrukna undervisar oss om Treenigheten. Fadern som är “Ursprungslös, Osynlig, Otillgänglig, Obeskrivlig och Oföränderlig” kan människan inte förstå eller nå med sitt förnuft, men genom Sonen, Kristus, som “är Din Godhets (Faderns) ikon, som i sig framställer Dig, Fadern” så har vi lärt känna Fadern. Och “den Helige Ande, sanningens Ande, barnskapets gåva, det kommande arvets underpant, de eviga goda gåvornas förstling, den livgivande kraften, helgelsens källa” som bevarar denna tro i Kristi Kyrka. Denna tro uttrycks inte genom fromma tankar utan liturgiskt: “Sannerligen är det rätt och tillbörligt inför Din helighets majestät att prisa Dig, att lovsjunga Dig, att välsigna Dig, att tillbedja Dig, att tacka Dig och att ära Dig, Du den ende i sanning varande Guden, ty Du är Den som skänkt oss kunskapen om Din sanning.” Det är därför som den Ortodoxa Kyrkans gudstjänster är så omfattande, eftersom vi bekänner vår tro och lovprisar Gud genom många och långa böner och tusentals hymner.

² Ibid. s 73.

1.2. Guds skapelse

Som det står i trosbekännelsen: ...”Skapare av himmel och jord, av allt vad synligt och osynligt är” så tror vi att Gud skapat allt, av överflödande kärlek. Gud är ingen självgod egoist som är sig själv nog, utan en god och människoälskande Gud. Därför finns hela skapelsen med i det ortodoxa gudstjänstlivet, vid gudstjänsterna används olja till lamporna, vax till ljusen, bröd och vin till eukaristin, vatten till dopet, rökelse, av trädens kåda och blommornas väldoft, metall till kärlen, tyg till skrudarna, sten eller trä till byggnaden o.s.v; dessutom välsignas druvor och andra frukter vid Kristi förklaring och palmer på Palmsöndagen, vi välsignar boskapshjordar, bin, fordon o.s.v. “Ty allt tjänar Dig.” Men i skapelsen framträder de förnuftiga varelserna, änglar och människor på ett särskilt sätt, eftersom det är de som tillbeder Gud: “Dig prisar änglar, ärkeänglar, troner, herravälden, furstar, makter, krafter och de mångögda kerubim.”

“Med dessa saliga makter, o människoälskande Härskare, ropar också vi syndare och säger: Helig är Du i sanning och allhelig och det finns intet mått på Din helighets majestät. Rättfärdig är Du i alla Dina verk, ty i rättfärdighet och sann dom har Du förordnat allt för oss. Då Du skapat människan, tagande stoft från jorden, och givit honom äran att vara Din ikon, satte Du honom i paradiset härlighet och lovade honom odödligt liv och de eviga goda gåvornas ljuvlighet vid uppfyllandet av Dina bud. Men då han ohörsammat Dig, den sanne Guden, som skapat honom, bedragits av ormens list och genom sina egna synder blivit lagd under döden, då drev Du honom, o Gud, genom Din rättfärdiga dom ut ur paradiset och in i denna värld och lät honom återvända till den jord, varav han var tagen.”³

Detta är fortsättningen på bönen ovan av Basilios den store, och den visar på änglars och människors samhörighet i lovprisandet av Gud. Fortsättningen av bönen visar på den ortodoxa människosynen: Människan är skapad till Guds avbild, ikon, hon blev satt i paradiset för att njuta av odödligt liv och Guds evigt goda gåvor. Detta var Guds mening med människan, att hon skulle ha ett rent förhållande till Gud, till sin nästa och till hela skapelsen, men människan föll, hon lydde ej Guds bud, befläckades med synden och underkastades döden. Detta beskrivs i en stichir i 1:a tonen som lyder:

“Allt har Du frambringat genom Ditt Ord och Din Ande, för Din godhets skull, Herre. Du skapade även mig till en förnuftig varelse, på det att jag skulle prisa Ditt heliga och allsmåktiga Namn. Men jag vanäras det ständigt genom mina skändliga gärningar; jag beder Dig: Skona mig.”⁴

³ Ibid. s. 73.

⁴ Oktoich, s. 20, se Forsner 2004.

1.3. Arvet från det gamla förbundet

Efter det att människan blev utdriven från paradiset började ett nytt liv, helt skiljt från det ursprungliga. Det nya förhållandet mellan Gud och människa är präglad av människans avfall från Gud, som hon på olika sätt försöker att blidka, genom offer och böner. Det finns många händelser i det gamla förbundet som har en fortsättning eller förklaring i det nya förbundet, men vi begränsar oss till de viktigaste:

1.3.1. Abraham

Med Abraham sluter Gud ett förbund. Gud lovar att Abraham skall bli en stamfader för många folk och Abraham å sin sida skall omskära alla män, när de är åtta dagar gamla.⁵ Abraham hade en son Ismael med sin tjänstekvinna Hagar, men det var inte han som skulle ärva förbundet utan Isak, som föddes av hans hustru Sara, när de båda var gamla, såsom Gud hade lovat honom, när Han uppenbarar sig för Abraham i tre änglars skepnad. Denna uppenbarelse är det som avbildas på Treenighetsikonen.

I och med Abraham så börjar Gudsfolket att utkristalliseras, Abrahams son, Isak föder Jakob, även kallad Israel⁶, som föder 12 söner, Israels stammar. Den näst yngste, Josef blir såld som träl till Egypten, eftersom hans bröder var avundsjuka på honom, då hans fader älskade honom mer än de andra. När det sedan blir hungersnöd flyttar alla bröderna till Egypten och det utvalda folket bosätter sig där.

Först blev de välbehandlade eftersom Josef hade kommit högt upp i Faraos tjänst, men när Josef och den Faraos som kände honom dött började egypterna förslava Israelerna.⁷

1.3.2. Uttåget ur Egypten

I detta slaveri föds Mose, som tillsammans med sin bror Aron blir de som kommer att leda Israel ut ur Egypten, enligt den uppenbarelse och det kall som Gud ger Mose i den brinnande busken.⁸ Mose blir sänd till Faraos son för att hans folk skall släppas från Egypten, men Faraos son vägrar. Gud straffar då Egypten med flera plågor, men Israeliterna släpps ändå inte. Då säger Herren att Han skall utplåna allt förfött i Egypten från Faraos son till den lägsta tjänstekvinnans son, men Israels barn skall undgå detta genom att fira **Påsk**, Pesach: De skulle slakta ett lamm, steka det och sedan äta det, påklädda och beredda för resa, med blodet från lammet skulle de bestryka dörrposten, så att Herrens ängel, som utsändes för att döda egypternas förstfödda söner, skulle gå förbi.⁹ När detta sker blir Israels folk ombedda av Faraos son att lämna landet, vilket de också gör. Men Faraos son ändrar sig och börjar förfölja dem och

⁵ 1 Mos. 15 ff.

⁶ 1 Mos. 35:10.

⁷ 2 Mos. 1.

⁸ 2 Mos. 2ff.

⁹ 2 Mos. 12 ff.

hinner nästan upp dem vid Röda Havet, men genom Guds under går Israelerna mitt igenom det på torrt land, men den efterföljande Farao och hans här drunknar i det. Denna händelse är förebilden för den kristna Påsken, och den kristna Påsken firas alltid efter den judiska.

1.3.3. Tio Guds bud och Tabernaklet

Därefter vandrar Israeliterna omkring i öknen i 40 år, ledda av molnstoden. På berget Sinai får Mose ta emot de tio budorden, vilka Israels folk skall hålla.¹⁰ Israel uppehöll sig en tid på Sinai och på Guds befallning byggdes där **tabernaklet**, en flyttbar helgedom. I tabernaklet fanns **förbundsarken, nådastolen, den sjuarmade ljusstaken, bordet med skådebröden**, m.m. detta var den första helgedom som byggdes och i den skulle böner och offer frambäras åt Herren, som lovade att bo i den.¹¹

1.3.4. Templet

Efter det att Israels folk kommit till det land som Gud givit dem, blev så småningom Jerusalem den stad där **templet** skulle byggas av Salomo, Davids son, enligt vad Gud befallt. Detta sker 480 år efter uttåget ur Egypten.¹² Templet invigs och arken och alla föremål från tabernaklet förs in i templet och ställs på sina platser. I templet förrättades alla de offer som Gud hade bestämt, dessa offer, som bestod av djur och det som jorden frambringat fick enbart förrättas i templet. Det var alltså inte sådana gudstjänster som vi är vana vid. Anledningen att man nämner tabernaklet och templet är att många av de föremål som idag används under den ortodoxa gudstjänsten har sina förebilder i tabernaklets och templets föremål, även **prästerskrudarna** och **templets mått** har haft inflytande i utformningen av de ortodoxa gudstjänsterna. Detta tempel stod fram till den babylonske kungen Nebukadnessars anfall och förstörelse av templet och Jerusalem. Efter det blir folket bortfört till den babylonska fångenskapen, 589 f Kr.¹³

Den babylonska fångenskapen varade 70 år och avslutas i och med att perserna besegrar babylonierna. Perserna och deras kung Kyros lät Israelerna återvända till sitt hemland, där de började bygga det andra templet.¹⁴ Under fångenskapen i Babylon hade man ju inte tillgång till templet och därför hade man samlats för att be – platsen där man samlades fick namnet **synagoga**, av grekiskans συναγωγή [synagogé], som betyder ‘samlingsplats’. När man kom tillbaka upphörde inte synagogorna utan blev ett komplement till tempelgudstjänsterna, vilket vi kan se i evangelierna. – om Jesus var på något annat ställe än Jerusalem gick Han till synagogan för att be och undervisa.¹⁵

¹⁰ 2 Mos. 20.

¹¹ 2 Mos. 26 ff.

¹² 1 Kon. 6 ff.

¹³ 2 Kon. 25 ff.

¹⁴ Hagg. 1 ff.

¹⁵ Matt. 4:23 m fl.

Efter ett par hundra år besegras perserna av grekerna, med Alexander den store som härförare. I och med detta blir grekiskan ett universalspråk. Detta i sin tur medför att Gamla Testamentet översätts till grekiska, översättningen kallas för de sjuttios översättning, Septuaginta, (LXX).

1.3.5. Septuagintan är den ortodoxa standardbibeln och det är den översättningen av Gamla Testamentet man använder idag. Översättningen är ord för ord, och olika grammatiska funktioner översätts likadant på olika ställen. Det gör att man kan, i de fall man ej har någon äldre hebreisk text, konstruera den ursprungliga texten. Det medför också vissa problem med förståelsen av texten, vilket blir än svårare när man kommer till den kyrkslaviska översättningen, som i sig också är en ord för ord översättning.

Septuagintan har också en lite annorlunda benämning på böckerna i Gamla Testamentet: de två Samuelsböckerna kallas för 1:a och 2:a konungaboken, medan 1:a och 2:a konungaboken kallas för 3:e och 4:e konungaboken, alltså har septuagintan 4 konungaböcker. Dessutom ingår i den **de deuterokanoniska böckerna**, även kallade **apokryfer**: 1: a Esra, Tobits bok, Judiths bok, Salomos vishet, Jesu Syrachs vishet, Baruks bok, Jeremias brev, De tre ynglingarnas lovsång, Susanna, Bel och draken, 1:a, 2:a, 3:e och 4:e Maccabeerboken och Manasses bön.

1.3.6. Här kan det vara tillfälle att nämna **Psaltaren**, som innehåller 150+1 psalmer, många av dem skrivna av konung David. I psaltaren ser man också en övergång från djuroffren till lovets offer, det vill säga att istället frambära böner och åkallan, pris och tillbedjan, lovsång och välsignande av Gud.¹⁶ Psaltaren blev de första kristnas bönbok och är så fortfarande i Ortodoxa Kyrkan. Den är en av de viktigaste böckerna för det ortodoxa gudstjänstlivet, alla gudstjänster innehåller en eller flera psaltarpsalmer. Man kan exempelvis nämna att under stora Fastan, innan Påsk, läses hela psaltaren två gånger i veckan. Psaltaren har en annan numrering av psalmerna: psalm 1–8 är samma som den svenska översättningen, 9 och 10 är den 9:e psalmen i septuagintan, sedan fortsätter denna förskjutning till psalm 146 (LXX), 147 (svenska bibeln), den svenska psalmen 147 delas mellan vers 11 och 12 och blir 146 och 147 i septuagintan. Detta innebär att t.ex psalm 10 (LXX) motsvarar psalm 11, 50 (LXX) 51, 101(LXX), 102 i den svenska bibeln.

1.4. Nya Testamentet, det nya förbundet i Kristus

Vi lämnar nu det gamla förbundet och går över till det nya – det, som instiftas av Kristus. Men innan vi ser på Kristi liv och undervisning om bön och gudstjänst, måste vi nämna Johannes Döparen.

I sin kallelse som profet, förelöpare och förmedlare mellan det gamla och det nya förbundet framträder Johannes även som en förebild och prototyp för det monastiska livet. Det som gör Johannes till en förebild för munkarna är att han levde i öknen, ensam med Gud, han fastade

¹⁶ Ps. 33 (34), 50 (51), 134 (135), 148 m fl.

och bad och inte förrän han fick Guds kallelse började han predika.¹⁷ Johannes predikade bot och bättring och döpte folket med omvändelsens dop. Johannes räknas som den främste bland profeterna, eftersom han fick döpa honom som han förkunnat, Kristus. Han kallas även för Förelöparen, eftersom han var den som förberedde vägen för Kristus. Vi återkommer till Johannes när vi går igenom veckocykeln.

De ortodoxa gudstjänsterna grundar sig på Kristus själv, Hans liv, exempel och undervisning. När Kristus inte var i Jerusalem deltog i synagoggudstjänsterna och undervisade i synagogorna men när Han var i Jerusalem gick Han till templet för att be. Genom sitt exempel lärde Han sina lärjungar att göra detsamma. Han lärde även sina lärjungar att be, både bödens innehåll – mest känd är bönen “Fader vår...” – men också att de skulle be enskilt och inte skryta med sitt bedjande.¹⁸ Men Kristus instiftar också en helt ny gudstjänst – **Nattvarden, Eukaristin** – som sedan utvecklas till Liturgin. Innan sitt lidande och uppståndelse, samlar Kristus sina lärjungar för att fira påskmåltid, men Kristus förändrar den och i stället för att fira den till åminnelse av uttåget ur Egypten (se ovan rubrik 1.3.2), så uppmanar Han sina lärjungar att fira den till Hans åminnelse. Om brödet så säger Kristus: “Tagen och äten; detta är min lekamen.” och om kalken: “Dricken härav alla; ty detta är mitt blod, förbundsblodet, som varder utgjutet för många till syndernas förlåtelse.”¹⁹ Vi återkommer senare, när vi går igenom de olika gudstjänsterna, till Liturgin.

Efter Kristi lidande, död och uppståndelse, Hans himmelsfärd och Hans nedsändande av den Helige Ande, fortsatte apostlarna att delta i synagoggudstjänsterna och att be i templet, när de var i Jerusalem. De samlades också enskilt, i hemmen, för att fira eukaristin.²⁰ Ganska snart blev de kristna fördrivna från synagogan och ur templet, som förstördes år 70, och då började de samlas på egna platser och även bygga egna kyrkor.²¹

1.5. Den kristna gudstjänstlokalen, kyrkan

Här kan det vara lämpligt att nämna lite om den kristna gudstjänstlokalen, kyrkan. Tidigt började de kristna samlas i **katakomberna**, som var begravningsplatser, för att fira eukaristin på martyrens gravar, och för att be för de kristna som lämnat detta livet. I katakomberna började man hugga ut rum för gudstjänsfirandet samt även att smycka väggarna med bilder och ornament. Från denna tid härstammar de första ikonerna, som vi återkommer till senare. Katakomberna var väl kända, så de tjänade inte, som man tidigare hävdade till gömställen utan just till gudstjänsplatser, enligt ärkebiskop Ilarion.²² Katakomberna användes under de två första århundradena e. Kr. Dessutom började man använda innergårdar och basilikor hos rika

¹⁷ Luk. 3 ff.

¹⁸ Matt. 6 ff.

¹⁹ Matt. 26:26–28.

²⁰ Apg. 2:46.

²¹ Pravoslavie, s 25.

²² Ibid. s. 27.

kristna familjer som samlingsplatser och den äldsta bevarade kristna kyrkan är just en basilika i Syrien, troligen byggd i början av 200-talet e. Kr.

Basilikan var till en början en världslig byggnad där man samtalade om politik o dyl., men bland de kristna blev den snart mycket populär, eftersom den var både funktionell och symbolisk. Den liknade ett skepp: fören var riktad mot öster, basilikans absid; själva skeppet, oftast i tre delar, var platsen där de troende färdades över detta livets stormande hav; i aktern fanns ingången till skeppet, baptisteriet, dopgraven. Några av de mest kända basilikorna är Födelsekyrkan i Betlehem och Uppståndelsekyrkan i Jerusalem.²³ De var flitigt byggda under tredje till femte århundradet e. Kr.

Under slutet av 400-talet blev en ny form av kyrka populär – en korsformad kyrka som kröntes med en stor kupol. Den mest kända är Sofiakatedralen i Konstantinopel, helgad åt den heliga Visheten, Kristus. När kristendomen sedan sprids ut över världen, så blomstrar kyrkobyggnaderna både i prakt och form, med stor variation, dock så dominerar just denna korsformade kyrka med en eller flera kupoler. Här är dock inte plats att vi ägnar oss åt olika arkitektoniska särdrag under olika epoker och på olika geografiska områden, utan på det som förenar de olika byggnadsformerna.

I och med att byggnaden används för gudstjänster så får den och dess olika delar också sin teologiska och symboliska förklaring. Alla kyrkor är vända mot öster, eftersom Gud är det andliga ljuset och Kristus kallas för rättfärdighetens Sol²⁴ och Soluppgång²⁵. Paradiset, Edens lustgård, låg i öster.²⁶ Tabernaklet hade **förlåten** och **reningsaltaret** i öster, Herrens port i Salomos tempel, låg i öster. Herren blev korsfäst, vänd mot väst, så att när vi nedfaller mot öster så möter vi Hans blick. Och när Herren kommer åter kommer Han från öster, så genom att nedfalla mot öster så förväntar vi även Kristi återkomst för att döma levande och döda.²⁷ Kyrkobyggnaden är indelad i tre delar: **altaret** (motsvarar det allraheligaste i Jerusalemstempelt), **det centrala kyrkorummet**, (det heligaste i templet) och **narthex**, förrummet, (förgården till templet).

Altaret avskildes till en början med en låg rad med stående plattor, med mellanrum så att prästerskapet kunde gå in och ut ur altaret. Sedan ställde man pelare på plattorna och band ihop pelarna med valv, därefter satte man först ikoner på pelarna, sedan mellan dem, och då hade det blivit en ikonvägg, **ikonostas**. Byggnadens korsform symboliserar jordens ändar, väderstreck. Kupolen symboliserar himmelen, där Kristus Pantokrator, Allhärskaren, tronar. Så blir kyrkan en mötesplats mellan det jordiska och det himmelska, mellan Gud, människor

²³ Ibid. s. 29.

²⁴ Mal. 4:2.

²⁵ Jmf. Luk. 1:78.

²⁶ 1 Mos. 2:8.

²⁷ Pravoslavie, s. 30.

och änglar, det synliga och det osynliga,²⁸ där Kristus är allestädes närvarande. I altaret är Hans kropp och blod, på ikonostasen och kupolen – Hans ikon; biskopen och prästerna är bärare av Kristi ämbete; folket är det närvarande; de som gått hädan och de heliga – Kristi kropp, Kyrkan.

1.6. Ikonerna och övriga gudstjänstföremål

För att fira gudstjänsterna behövs dessutom olika gudstjänstföremål, möbler, kärl, rökelsekar, ljusstakar, skrudar och ikoner m.m. Alla dessa föremål har en praktisk användning och en symbolisk innebörd, samt är oftast ett arv från det gamla templet.

1.6.1. Altaret är den heligaste platsen i en ortodox kyrka, där finns Guds särskilda närvaro och Hans härlighet, som fordom fanns i det allraheligaste i templet och där får enbart det prästerskap som tjänstgör närvara.

1.6.2. Centralt i altaret står **Tronen**, som är det heligaste platsen i altaret, eftersom på det firas den gudomliga Liturgin, Eukaristin. Det har sin förebild i arken och offeraltaret som fanns i det allraheligaste i templet. Bara diakon, präst och biskop får vidröra det.²⁹ Tronen är oftast täckt med en särskild duk, **indition**, och på den ligger **antiminsen**, en speciell "duk" med en ikon av Kristi gravläggning. Utan den kan man inte fira liturgin. I antiminsen finns relikier från martyrerna – detta till åminnelse av de första kristna som firade liturgin på martyrernas gravar. Den ligger oftast ihopvikt, i en annan duk, **iliton**, men öppnas under liturgin, innan själva nattvardsfirandet börjar.³⁰

På antiminsen ligger **Evangeliet**, en utsmyckad bok med de fyra evangelierna. De var ordnade antingen efter kyrkoårets läsningar, med början vid Påsk, och då läses Johannes 1:1–17, eller så hade de samma ordning som i Nya Testamentet: med Matteusevangeliet först. Evangeliet flyttas efter det lästs till en annan plats, så att antiminsen kan öppnas.

På Tronen står även **Arken**, där **nattvardsgåvorna**, förvaras. Dessa förbereds på den Stora Torsdagen och bevaras hela året på Tronen om prästen måste gå till någon med nattvarden, exempelvis vid svår sjukdom eller om någon ligger för döden. Framför arken står oftast en **oljelampa**, men det kan även stå en **sjuarmad ljusstake**, med oljelampor bakom Tronen.

På Tronen ligger även ett **välsignelsekors**, därtill står **ljusstakar med vaxljus** på Tronen.

1.6.3. Till vänster om Tronen, en bit bort står **offerbordet**, där förrättas den del av Liturgin som kallas proskomedin. Där förbereder man brödet och vinet inför nattvarden, därför kallas bordet även för **tillredelsebord**.³¹ På tillredelsebordet står **Kalken**, i vilken vin blandas med vatten, **Diskos** – ett fat på fot, där det utskurna nattvardsbrödet, Lammet, ställs. Man skär ut

²⁸ Ibid. s. 37.

²⁹ Ibid. s. 78.

³⁰ Ibid. s. 82.

³¹ Ibid. s. 78.

Lammet med **Lansen**, en särskild kniv för bara detta ändamål, man ställer **Stjärnan** över brödet innan det täcks med en särskild duk. En annan duk täcker man kalken med och sedan de båda med ytterligare en större duk, **aer**. Dessutom finns en **Sked** som används för att ge nattvarden åt de troende. Därtill finns särskilda koppar och fat för vin, vatten, bröd o.s.v.

Kalken symboliserar naturligtvis den kalk som Kristus gav sina lärjungar vid den sista måltiden, när Han instiftade nattvarden. Diskos symboliserar det fat där brödet låg. Lansen symboliserar det spjut som Kristus blev stungen med och stjärnan symboliserar den stjärna som förkunnade Hans födelse i Betlehem för de vise männen.³²

1.6.4. Längst i öster i Altaret i absiden finns den **Upphöjda platsen**, där biskopens tron står.

1.6.5. Ett viktigt inslag i den ortodoxa gudstjänsten, som dessutom är påtagligt för de flesta ovan är beräkningen med rökelse. För detta ändamål används ett **rökelsekar**, i vilket man lägger ett glödande kol och på det kolet lägger man stelnad kåda ofta uppblandad med blomsterolja för välluktens skull. Gud befallde att Aron skulle tända rökelse i tabernaklet både morgon och kväll.³³ Rökelse används fortfarande både vid morgon- och aftongudstjänsten i ortodoxa Kyrkan.

1.6.6. Prästerskapet är iklädda **skrudar**, heliga kläder – dessa är till för att täcka prästerskapets personlighet och framhäva Guds helighet³⁴ och att prästerskapet inte tjänar av sin egen kraft utan genom den Helige Andes kraft och upplysning.³⁵ Vi återkommer till de liturgiska skrudarna, när vi kommer till Liturgin.

1.6.7. Det finns fler föremål och möbler att nämna men de ovan nämnda är de viktigaste. Nu går vi över till något som blivit populärt även utanför den ortodoxa Kyrkan, på sistone, **Ikonen**. Den förste som framställer en ikon är Gud själv, när Han skapar människan, “Låt oss göra människor till vår avbild”³⁶ och Gud gav människan ära, det som tillkommer Gud: “Dock gjorde Du honom nästan till ett gudaväsen, med ära och härlighet krönte Du honom.”³⁷ När så Gud blir människa, vi tror att Kristus är sann Gud och sann människa, blir Gud synlig. Han blir sin egen ikon. Lärjungarna såg Kristus, samtalade med Honom, de som behövde Hans hjälp kom och föll ned för Honom och lärjungarna tillbad Honom efter Hans uppståndelse. Och eftersom den gudomliga och den mänskliga naturen är oupplösligt förenade i Kristus, så tillber vi inte bara Hans synliga, mänskliga natur utan även Hans osynliga gudomliga natur. Det är likadant med ikonerna, ”vörndaden för bilden övergår till bildens ursprung.”³⁸ Rent praktiskt tillämpar de flesta människor detta, om vi ser ett fotografi

³² Ibid. s. 83 ff.

³³ 2 Mos. 30:7–8.

³⁴ 2 Mos. 29:29.

³⁵ Pravoslavie, s. 90.

³⁶ 1 Mos. 1:26.

³⁷ Ps. 8:6.

³⁸ Pravoslavie, s. 86.

av någon, tänker vi på den som fotografiet visar, inte på vilka färger som använts eller vilken teknik som framställt; vi kanske till och med kysser fotot eller har det på en särskild plats i hemmet. Så är det även med ikonerna, men med den skillnaden att även den som avbildas mottar den vördnad som visas ikonerna. Och eftersom det är "Gud som är underbar i sina heliga."³⁹ Så är det även möjligt och tillbörligt att avbilda de heliga.

Ikonerna har även en didaktisk funktion, ikonerna är i bild vad Evangeliet är i ord. Vi får inte glömma bort att när kristendomen spreds var det många som inte kunde läsa. Enbart rika personer kunde köpa böcker. Det vanligaste var alltså att man lyssnade på Evangeliet, apostlagärningarna, breven, psaltaren och profeterna i gudstjänsten. Naturligtvis kunde man inte läsa allt varje gång, utan en del. Prästen kunde inte heller i sin predikan gå igenom hela frälsningshistorien varje gång, utan undervisningen utgick från de texter man läst den dagen. Därför började man redan i katakomberna smycka kyrkorummet med ikoner, så att de som kom påmindes och undervisades om mycket mer än det som hördes.⁴⁰

2. Gudstjänsterna

2.1. Eukaristin

Efter denna utläggning om kyrkolokalen och gudstjänstföremålen, återvänder vi nu till själva gudstjänsterna och vi börjar med Eukaristin, eftersom den är den centrala gudstjänsten i ortodoxa Kyrkan. Dessutom påverkas den inte så mycket av de olika cyklerna som vi senare skall gå in på. Som vi nämnde tidigare instiftas Eukaristin av Kristus själv vid den sista måltiden, som den kallas i väst, medan den i ortodoxa Kyrkan kallas för den hemlighetsfulla aftonmåltiden. Och eftersom apostlarna och de första kristna gjorde som Kristus hade gjort och befallt, så kom Eukaristin i mycket att likna en judisk Påskmåltid. Man samlades på första dagen i veckan, söndagen, den dag som Kristus uppstått på, för att bryta brödet, oftast på kvällen.⁴¹

De första dokumenten om hur gudstjänsten gick till finns från 100-talet, eller strax innan. De tolv apostlarnas lära Didaché, tror man härstammar från ca år 70–150. I den finns både en kort ordning för eukaristin och några korta böner. Där står även att man samlas på Herrens dag för att bryta brödet sedan man bekänt sina synder.⁴² Justin Filosofen beskriver att man samlas på soldagen – man läser ur apostlarnas och profeternas texter, därefter undervisar föreståndaren, sedan ber man allmänt och sedan fram bärs bröd och vin och föreståndaren uppsänder böner och tacksägelse, grekiska εὐχαριστία eucharistia. Därefter delas gåvorna ut till folket och sänds med diakonerna till de sjuka.⁴³ Från 200-talet har vi Hippolytus av Rom som beskriver

³⁹ Ps. 67:36 (LXX).

⁴⁰ Pravoslavie, s. 188 ff.

⁴¹ Apg. 20:7–11.

⁴² Didache s. 20–24.

⁴³ Pravoslavie, s. 242.

hur Eukaristin firades i Rom. Där nämns flera karaktäristiska element, som finns kvar fortfarande i Liturgin: fridshälsningen: “Herrens frid vare med eder”, “Så och med din ande”, sedan uppmaningen: “Låtom oss upplyfta våra hjärtan”, “Vi har upplyft dem till Herren”, “Låtom oss tacka Herren”, “Det är tillbörligt och rätt”. Därefter följer en eukaristisk bön till Fadern, där Kristi ord nämns: “Tagen och äten detta är min lekamen, som brytes för eder”. Deräfter följer “Detta är mitt blod, som är utgjutet för eder, gören detta till min åminnelse” och sedan ber man om den Helige Andes nedsändande.⁴⁴ I de här dokumenten ser man prototyperna för den ortodoxa liturgin som firas i dag.

I och med Milanoediktet år 313 sker stora förändringar. Kristendomen blir statsreligion och sprids över hela romarriket. Det byggs mängder av kyrkor, martyriet upphör och klosterväsendet, som vi återkommer till senare, blomstrar fram. Allt detta påverkar även Liturgin. Tidigare hade biskopen eller presbytern bitt fritt utifrån de “teman” som skulle nämnas, nu blir man tvungen, dels till följd av spridningen, dels till följd av att olika heresier, villoläror, börjar spridas, att nedteckna de liturgiska texterna. Från att ha varit mycket lokalt påverkad, med många variationer, får man nu några få huvudtraditioner, vilka i stort följer de fem patriarkaten: Rom, Konstantinopel, Alexandria, Antiokia och Jerusalem. Vi kommer här främst att hålla oss vid den Konstantinopelska, eller bysantinska traditionen, även om vi kommer att ta upp den Jerusalemitiska när vi kommer till klosterväsendet.

2.1.1. Högtidlighet och prakt

Liturgin påverkas även i sitt utförande, framför allt i Konstantinopel, där hovet med den kristne kejsaren får en aktiv del i Liturgin. Detta medför att liturgin får ytterligare en dimension av prakt och skönhet, men också den har sin teologiska förklaring. Om prakt, ärebetygelser och ceremonial tillkommer den världslige kungen eller kejsaren, hur mycket mer prakt, ärebetygelser och ceremonial borde vi då inte ge himmelens och jordens Konung, Kristus Allhärskaren.

Den jordiska liturgin är en ikon av den himmelska Liturgin. Denna prakt finns fortfarande kvar i den ortodoxa gudstjänsten och är ett påtagligt särdrag från den katolska och den protenstantiska mässan, som man genast noterar när man deltar i den ortodoxa Liturgin. Och just denna skönhet spelade stor roll när det medeltida Rus bestämde sig för att antaga den ortodoxa tron. Storfurst Vladimir sänder sina sändebud för att undersöka de olika religionerna och när de kommer till Konstantinopel går de till kejsaren och förtäljer sitt ärende. Kejsaren skickar bud till patriarken och säger: “Ruserna har kommit för att undersöka vår tro. Så iordningställ kyrkan och kyrkotjänarna, och kläd dig själv i den prästerliga skruden på det att de må se vår Guds härlighet.” När sändebuden kommer tillbaka till sitt land berättar de: “Och sedan kom vi till grekerna, och de förde oss in dit där de tjänar sin Gud, och vi visste inte om

⁴⁴ Ibid. s. 243.

vi var i himlen eller på jorden: ty på jorden finns inte en sådan syn och inte en sådan skönhet, och vi förmår inte förklara det. Vi vet bara, att där är Gud närvarande tillsammans med människorna och deras gudstjänst överträffar alla andra folks.”⁴⁵

Prakten förstärker också det gudomliga drama, som utspelar sig under Liturgin. Det är Kristi liv som är handlingen och Kristus är naturligtvis huvudperson. När vi deltar i Liturgin deltar vi i hela Kristi liv, från Hans födelse till Hans död, uppståndelse och himmelsfärd. Det är därför Kristus som förrättar Liturgin, närvarandegjord genom biskopen eller prästen. Det är Kristus som frivilligt offerar sig för världen och frambär detta fullkomliga offer åt Fadern.

Liturgin är inte en återupprepning av Kristi liv, utan det är Kristi liv.⁴⁶ Liturgin tillhör den eviga dimensionen och inte vår dimension, som begränsas i tid och rum. Detta kan vara lite svårförståeligt, men det är lite grann som internet, det finns runt omkring oss, men vi behöver en dator för att bli uppkopplade och när vi kommit in på nätet, öppnar sig “en vidare dimension”. För att bli uppkopplade till den gudomliga dimensionen behöver vi inte en dator, utan liturgin, när vi deltar i den uppenbarar sig det gudomliga, som finns runt omkring oss, men som vi inte når utan liturgin.

2.2. Liturgier

När liturgin börjar nedtecknas sker även en revidering och sammanställning av de forna lokala liturgierna och fram till idag har fyra olika ordningar bevarats i bruk i den ortodoxa kyrkan.⁴⁷

Vi kommer här inte att ta upp de förkalcedoniska (de koptiska, syrianska och armeniska) liturgierna, eftersom de vid konciliet i Kalcedon 451 skiljs från den Ortodoxa kyrkans kanoniska gemenskap och sedan utvecklas på ett eget sätt. Dock är dessa liturgier ortodoxa både till innehåll och liturgik och, i vissa fall, bär de även samma namn som de bysantinska. De fyra liturgierna är: Johannes Chrysostomos liturgi; Basilios den stores liturgi; de förutinvigda gåvornas liturgi och Jakobsliturgin.

2.2.1. Jakobsliturgin

Denna liturgi är uppkallad efter aposteln Jakob, som var Jerusalems förste biskop och firas bara på hans festdag 23 oktober. Tidigare firades den bara i Jerusalem, men har på senare år börjat firas även på andra ställen. Den är äldre, längre och mindre reviderad än de övriga liturgierna, och liknar mer den koptiska liturgin. Den återfinns inte heller i den vanliga Ieratikon.

2.2.2. De förutinvigda gåvornas liturgi

Denna liturgi firas på onsdagar och fredagar under stora fastan, innan Påsk, och på de tre första dagarna i lidandesveckan, veckan innan Påsk, samt på några få helgonfester som

⁴⁵ Nestorskrönikan s. 93.

⁴⁶ Pravoslavie, s. 296.

⁴⁷ Ibid. s. 244.

infaller under stora fastan. Under denna liturgi delas de på söndagen helgade gåvorna ut till de troende, eftersom man ansåg att det, från söndag till lördag, då liturgi firas under stora fastan, var för långt uppehåll från nattvarden för de troende. Den har faste- och botkaraktär och firas i samband med aftongudstjänsten. Den nedtecknades av Gregorius Dialogen, påve av Rom, som dog 604.

2.2.3. Basilios den stores liturgi

Denna skiljer sig från Chrysostomosliturgin enbart vad det gäller de prästerliga bönerna under de troendes liturgi. I sin utformning är den alltså likadan som Chrysostomosliturgin. Den firas tio gånger om året, på den helige Basilios egen dag 1 jan, på aftonen till Kristi födelse 24 december, och på aftonen till Theofanian 5 jan, de fem första söndagarna under stora fastan samt på stora torsdagen och stora lördagen.⁴⁸

2.2.4. Johannes Chrysostomos liturgi

Denna liturgi är alltså den "vanliga" i den ortodoxa Kyrkan, den firas alla andra dagar, det vill säga, lördagar under stora fastan, alla söndagar och vardagar, under hela kyrkoåret, från Påsk till det att Stora Fastan börjar.

2.3. Liturgin

När vi nu börjar gå igenom Liturgin, del för del, så kommer vi att göra det utifrån hur den ser ut idag, och i den texten göra vissa historiska kommentarer, annars blir detta alldeles för omfattande och svårförståeligt för den som inte är väl förtrogen med Liturgin.

Den gudomliga liturgin består av tre delar. Vi har redan nämnt två av dem. Den undervisande delen med läsningar och predikan kallas även katekumenernas liturgi. Katekumen var den som förberedde sig för att döpas. Andra delen är Eukaristin, nattvardsfirandet, även kallad de troendes liturgi, eftersom bara de döpta fick delta vid denna del. Den tredje delen, som i dagens ordning för liturgin är den första, kallas för proskomedin. Under denna del frambärs och förbereds bröd och vin inför Eukaristin.

2.3.1. Proskomedin börjar med att präst och diakon går in i kyrkan och läser "Ingångsbönerna" (se Appendix, Den gudomliga Liturgin, Proskomedin, s. 71) framför de heliga portarna, de kysser ikonerna på ikonostasen och går sedan in i altaret. Särskilt signifikativ är denna bön, där prästen ber om Guds styrka till att "utan fördömelse förrätta det oblodiga offret."

"Herre, räck ut Din hand från Din heliga boning i höjden och stärk mig till den förestående tjänsten, att vi utan fördömelse må kunna stå inför Din höga och heliga tron och förrätta det oblodiga offret. Ty makten är Din och äran i evigheternas evigheter. Amen." (Appendix, Den gudomliga Liturgin, Proskomedin, s. 71).

⁴⁸ Ibid. s. 245.

Tidigare lästes dessa böner när biskopen och prästerskapet trädde in i kyrkan, där folket väntade. Detta syns tydligt i psalmen som läses – den syftar på hela templet, inte bara på altaret. Biskopen läser fortfarande dessa böner när han går in i kyrkan, för att fira liturgin. När präst och diakon kommit in i altaret skrudar de sig, för varje plagg finns särskilda böner. Först klär de sig i **stichariet**, som för prästen är vitt, men för diakon, läsare och hypodiakoner är det i de liturgiska färgerna. Detta är det första liturgiska plagget och det fås vid läsarvigningen, den första vigningen inom prästämbetet. Det är en fotsid klädnad med ärmar och står för prästämbetets renhet och otadlighet. Det visar även bönen som prästen läser då han ikläder sig stichariet: “Min själ fröjdar sig i Herren, ty Han har iklätt mig frälsningens klädnad och höljt mig i rättfärdighetens mantel...”

Diakonen ikläder sig sedan **orariet** ett brett tygband som hängs på vänster axel och går hela vägen från ryggen upp på vänster axel, snett ned över bröstet runt höger länd, snett upp tvärs över ryggen, upp på vänster axel och ned på framsidan. Det symboliserar änglavingar – diakonerna liknas vid änglar, eftersom de båda är Herrens tjänare.

Prästen däremot ikläder sig **epitrachiliet**, ett brett tygband som går runt nacken med båda ändar framåt, det är från början samma plagg. På diakonen hängdes det på axeln, men på prästen omkring nacken – det symboliserar Guds nåd som flyter ned från huvudet i skägget som bönen säger: “Välsignad vare Gud, som utgjuter Sin nåd över Sina präster, likt den dyrbara oljan på huvudet, som flyter ned i skägget, ned i Arons skägg, som flyter ned över linningen på hans kläder.” (Appendix, Den gudomliga Liturgin, Proskomedin, s. 71)

Båda sätter **epimanikier** runt handlederna – de visar att Gud verkar genom prästens händer under Liturgin. Diakonen är nu färdigklädd och går till förberedelsebordet för att ställa fram kärlen. Prästen har några plagg till **bältet** som symboliserar återhållsamhet, och **felonion**, som uppenbarar att prästen tjänstgör i kraft från höjden och i Den Helige Andes upplysning.⁴⁹

Man kan säga att för varje vigning och utmärkelse man får inom prästämbetet, så får man ytterligare kläder. Därför får vissa präster som utmärkelse **epigonation**, som betecknar seger över synden och ett utsmyckat kors att bära om halsen. Biskopen bär under det första årtusendet felonion, men från början av det andra årtusendet började biskoparna bära **sackos** och på sina axlar **omoforion** – insigniet på biskopsämbetet från fornkyrkan, som symboliserar det förlorade får, som den gode herden bär på sina axlar tillbaka till fårhjorden.⁵⁰ Biskopen bär en **mitra** på sitt huvud, den motsvarar översteprästens huvudbonad i templet.⁵¹ Han bär förutom **bröstkors**, (enkolpion, panagia), som är en ikon av Gudaföderskan Maria, i en kedja runt halsen. Biskopen ikläder sig sin skrud mitt i kyrkan medan präst och diakon skrudar sig i altaret.

⁴⁹ Ibid. s. 89–90.

⁵⁰ Ibid. s. 91.

⁵¹ Ibid. s. 93.

När man har skrudat sig tvättar man händerna, så att man med rena händer förrättar det oblodiga offret, under följande bön: “Jag tvår mina händer i oskuld, och kring Ditt altare, Herre, vill jag vandra, för att höja min röst till tacksägelse och förtälja alla Dina under. Herre, jag har Din boning kär och den plats, där Din härlighet bor. Ryck icke min själ bort med syndare, icke mitt liv med de blodgiriga, i vilkas händer är skändlighet och vilkas högra hand är full av mutor. Jag vandrar ju i ostrafflighet; förlossa mig och var mig nådig. Ja, min fot står på jämn mark; i församlingarna skall jag lova Herren.”⁵²

Prästen och diakon går nu till förberedelsebordet, där fem bröd eller ett bröd med fem stämplor på ligger förberedda. Efter inledningsvälsignelsen tar prästen ett av de fem bröden, även kallad **profora**, i vänster hand, med spjutet i sin högra hand och gör han korstecknet över brödet och säger tre gånger: “Till åminnelse av vår Herre och Gud och Frälsare, Jesus Kristus.” Sedan skär prästen ut “Lammet”, den brödbit som skall bli Kristi kropp, läsande följande profetior ur Jesaja: “Lik ett lamm föres Han bort att slaktas. Och lik ett får, som är tyst inför dem som klippa det, så öppnar Han icke Sin mun. Genom Hans förnedring blir Hans dom borttagen. Men vem kan utreda Hans släkte. Ty Hans liv tages från jorden.”⁵³ Han ställer Lammet på Diskos, skär det underifrån korsvis, och säger: “Guds Lamm, som borttager världens synder, offras för världens liv och frälsning.” Sedan sticker han spjutet i brödets högra sida och säger: “En av krigsmännen stack upp Hans sida med ett spjut, och strax kom därifrån ut blod och vatten. Och den som har sett detta, han har vittnat därom, och hans vittnesbörd är sant.”⁵⁴

Efter prästens välsignelse håller diakonen vin och vatten i kalken. Prästen tar nu den andra proforan med spjutet. Han tar ett stycke ur brödet till ära och åminnelse av Gudaföderskan Maria och lägger det på högra sidan av Lammet. Därefter tager han en tredje profora, tar ett stycke ur denna, till Johannes döparens minne och lägger detta stycke till vänster om Lammet. Sedan tar han ut sex delar till ur denna profora till minne av profeter, apostlar, hierarker, martyrer, munkar och undergörare, en bit för dagens helgon och till sist en för liturgiförfattaren. Dessa nio stycken läggs i en kvadrat med tre gånger tre bitar. Prästen tager nu en fjärde profora. Ur denna tager han ett stycke och placerar det under Lammet bedjande för hela det ortodoxa episkopatet, patriarken, biskopen och hela prästerskapet.

Sedan nämner han alla levande vilka begärt hans förbön eller som han vill ihågkomma. Prästen tager därefter den femte proforan och börjar förbönen för de döda. Nu bildas en bild på diskos av Kyrkan: Lammet, Kristus i mitten, Maria Hans Mor till höger om Honom, de heliga till vänster om Honom och de levande och döda under Honom.

⁵² Ps. 5:8–13.

⁵³ Jmf. Jes. 53:7–8, texten följer septuagintans lydelse.

⁵⁴ Joh. 19:34–5.

Därefter välsignas rökelsen med denna bön: "För Dig, Kriste vår Gud, frambära vi denna rökelse till en andlig vällukt. Mottag den på Ditt himmelska altare och sänd över oss Din Allraheligaste Andes nåd." Prästen beröker stjärnan och kläderna samt täcker diskos och kalk med dem sedan beröker prästen de heliga gåvorna och säger tre gånger: "Välsignad vare Gud, som har behag till detta. Ära vare Dig!" Diakonen tillägger varje gång: "Städse, nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen." Efter en bön över gåvorna och slutvälsignelse avslutas proskomedin med att diakonen beröker altaret och hela kyrkan.

Denna del förrättades tidigare mellan katekumenernas och de troendes liturgi, men i och med att kristendomen blev etablerad döptes de flesta som barn, undervisningen blev då i första hand för de troende och efter textläsningar och undervisning fick de troende "vänta" medan bröd och vin förbereddes, den paus som i början var nödvändig för att de odöpta skulle gå ut blev till slut onödig, därför flyttades proskomedin till början av gudstjänsten. Värt att påpeka är även, att om flera präster tjänstgör förrättar en präst, den yngste i rang, proskomedin. Nu är allt förberett för att begynna katekumenernas liturgi.

2.3.2. Katekumenernas liturgi

Konkreta textexempel finns i Appendix, Den gudomliga Liturgin, Katekumenernas Liturgi, s. 80–87.

Innan man börjar åkallar man Den Helige Ande med denna bön: "Himmelske Konung, Tröstare, Du sanningens Ande, Du som är allestädes närvarande och uppfyller allt, det godas Skatt, o Du Livgivare; kom och tag Din boning i oss och rena oss från allt ont och fräls, o Gode, våra själar." Därtill lägger man dessa korta versar:

"Ära vare Gud i höjden och frid på jorden bland människorna ett gott behag." 2 gånger

"Herre, upplåt mina läppar, så att min mun kan förkunna Ditt lov."

Bönen "Himmelske Konung ..." inleder i stort sett alla ortodoxa gudstjänster, det kommer vi att se senare. Vi gör detta därför att Kristus har sänt oss den Helige Ande till hjälp, försvar och tröst.⁵⁵ Utan den Helige Ande förmår vi inget och därför ber vi att Han skall "ta sin boning i oss och rena oss från allt ont" så att vi renade och fyllda av Den Helige Ande frambär det offer som är Gud välbehagligt. Därefter sker en dialog mellan biskopen/prästen och diakonen, som säger: "Det är tid att göra tjänst åt Herren. Välsigna, herre!" Den här versen betyder dessutom på grekiska: "Det är tid för Herren att handla." Den visar på de olika dimensionerna av liturgin, som både är de tjänstgörandes tjänst inför Gud, men också Guds tjänst för människornas frälsning. Just det som ordet Liturgi betyder: grundbetydelsen är att rika personer i Athen gjorde vissa tjänster åt folket på sin egen bekostnad. Senare förändras betydelsen till 'tjänst' och i nytestamentlig grekiska just 'tjänst åt Gud'.⁵⁶ Prästen svarar: Välsignad vare vår Gud städse; nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen.

⁵⁵ Joh. 14:16.

⁵⁶ Jämför med semantiken för λειτουργία [liturgia] i något grekiskt lexikon.

Om det är biskoplig liturgi sker detta i kyrkans mitt och efter välsignelsen går prästen in i altaret och diakonen ställer sig framför ikonostasen. Om liturgin inte firas av biskop sker detta inne i altaret framför tronen och efter prästens välsignelse går diakonen ut och ställer sig framför ikonostasen och utropar: "Välsigna, herre!" Prästen utropar: "Välsignat vare Faderns och Sonens och Den Helige Andes Rike; nu och alltid och i evigheternas evigheter." Som vi nämnt tidigare tillhör Liturgin en annan dimension, här möts himmel och jord, evigt och timligt samt gudomligt och mänskligt. Och det är denna välsignelse som öppnar denna dimension. Guds rike stiger ned på jorden och de jordiska får del av det himmelska, Liturgin är Guds rike på jorden. Kristus själv under visar om sitt rike redan från det att Han börjar förkunna: "Gören bättring, ty himmelriket är nära."⁵⁷ Men Kristus lär oss också att Hans rike inte hör till denna världen.⁵⁸ Guds rike är alltså inte ett jordiskt rike utan det himmelska.⁵⁹ På prästens utrop svarar folket eller kören: "Amen." Vilket är ett bekräftande svar, församlingen bekräftar det som prästen säger genom sitt "Amen".

Därefter framför diakonen den så kallade **fridsektenian**, där man ber om allt man behöver i det jordiska livet. Här ser man hur det jordiska och himmelska möts – först välsignas Guds Rike, sedan ber vi om friden från ovan och om våra själs frälsning, hela världens fred, om Guds heliga Kyrkans väl och om allas enhet, för den kyrka vi är i och för de troende i den, vi ber för vår Patriark och biskop och hela prästerskapet, för vårt land och kung, för den stad eller plats vi bor på, om god väderlek, om överflöd av jordens frukter och om fredliga tider, för resande till lands och vatten och luften, för alla sjuka, lidande och fångar och om deras frälsning och att vi må frias från all sorg, vrede, nöd och oro. Mellan varje bönepunkt sjunger folket: "Herre, förbarma Dig."

Ektenian avslutas med att vi ihågkommer Gudaföderskan Maria och alla heliga samt överlämnar oss till Kristus vår Gud och prästens utrop: "Ty Dig tillkommer all ära, allt lov och all tillbedjan, Fader och Son och Helig Ande; nu och alltid och i evigheternas evigheter." Folket: "Amen."

Efter ektenian sjungs några psaltarpsalmer, dessa varierar i grekisk och slavisk ordning, men de har i båda traditionerna lovprisande tema. Detta är en reminiscens från fornkyrkan där de troende samlades i kyrkan och sjöng psalmer medan de väntade på biskopen och prästerskapet. Idag är det inte ovanligt att prästen får vänta på de troende i stället.

Därefter kommer denna hymn att sjungas: "O, Du enfödde Son och Guds Ord, Du är odödlig. Dock behagade Du för vår frälsnings skull taga mandom av den heliga Gudaföderskan och ständiga Jungfrun Maria. Utan förändring blev Du människa och blev korsfäst, Kriste vår

⁵⁷ Matt. 4:17.

⁵⁸ Joh. 18:36.

⁵⁹ Pravoslavie s. 307.

Gud. Med Din död har Du nederlagt döden. Du som är en av den Heliga Treenigheten och förhärligas lika med Fadern och Den Helige Ande, fräls oss.”

Den infördes 534 e. Kr. genom ett dekret från kejsar Justinianos, och är en ortodox trosbekännelse av Kristi två naturer, mot de heresier, villoläror, som då härjade.⁶⁰ Vid denna tidpunkt gick prästerskapet in i kyrkan bärande Evangeliet. Även idag ser man tydliga tecken på denna procession in i kyrkan. I den bön som prästen läser står det: ...”giv att med vår ingång också de heliga änglarnas ingång må äga rum, på det att de må tjäna med oss och tillsammans med oss lovprisa Din godhet...” det är ganska tydligt att detta läser man i början av något inte en bit in i gudstjänsten. Lika tydlig är välsignelsen: “Välsignad vare Dina heligas ingång.” Det är lite konstigt att man välsignar ingåendet i något som man nyss kommit ut ifrån, som man gör idag. När man firar biskopsliturgi gör biskopen ingenting förrän just välsignandet av ingången, så att idag finns han i kyrkan fastän han egentligen inte kommit än. Idag så sker denna procession vid det så kallade Lilla Intåget, som föregås av att man sjunger Saligprisningarna⁶¹ sedan går präst och diakon, bärande Evangeliet ut ur Altaret in i kyrkan fram till ikonostasens heliga port och sedan in i Altaret igen.

I och med denna undervisning om saligheten, sker en övergång till ordets Liturgi, den undervisande delen av gudstjänsten.⁶² Efter intåget sjungs en hymn till Kristus: “Kommen, låtom oss tillbedja och nedfalla inför Kristus ...” samt dagens troparier och kontakier. Ordets liturgi inleds med sjungandet av: “Helige Gud, helige Starke, helige Odödlige, förbarma Dig över oss.” En hymn till den Treenige Guden, Fadern, Sonen och den Helig Ande som läses i början av de flesta ortodoxa gudstjänster, som vi kommer att se senare. Det är en gammal hymn, vissa anser att den författades av Basilios den store, men något dokument härom finns ej, men den sjöngs på konciliet i Kalcedon 451 e. Kr. som försvar för den Ortodoxa tron, och det är ganska troligt att de sjöng en välkänd ortodox hymn till försvar för tron, inte någon ny. Sjungandet av det trefaldiga Helig anknyter även till uppenbarelseboken, där de fyra väsendena sjunger “Helig, Helig, Helig”, innan bokrullen öppnas.⁶³

Innan läsningarna börjar nedkallar biskopen eller prästen Guds frid över församlingen, som svarar: “Så ock med din ande”. Denna fridshälsning, som förekommer flera gånger under liturgin är den äldsta kristna hälsningsfrasen som används redan av Kristus själv.⁶⁴ I fornkyrkan var denna fridsönskan ett av det första som biskopen sa till församlingen. Liksom Kristus gav frid åt sina apostlar, som gömt sig i fruktan för judarna, så ger biskopen frid åt dem som tagit sin tillflykt till kyrkan undan förföljelse, men också från alla bekymmer och omsorger om vardagslivet, sjukdom, fattigdom, krig osv. De troende har kommit in i Guds

⁶⁰ Ibid. s. 309.

⁶¹ Matt. 5:3–12.

⁶² Pravoslavie s. 310.

⁶³ Upp. 4–5.

⁶⁴ Joh. 20:19 mfl.

rike, de kan lämna allt jordiskt för att ta emot det himmelska och det första de får är Guds frid, så att de sedan kan ta emot både undervisning och mysterierna, Kristi Kropp och Blod. I fornkyrkan var denna del den viktigaste, eftersom man undervisades i den kristna tron för att bli kristen. När sedan kristendomen blir accepterad och till och med blir statsreligion, är fler och fler av de närvarande redan kristna.

Till en början var det flera **läsningar**, från både Gamla och Nya Testamenet, men idag läser man en från Aposteln (apostlagärningarna och breven) och en från Evangeliet på festdagar. På vardagar kan det bli flera apostläläsningar och evangelieläsningar, men oftast är det en av varje. Efter evangelieläsningen följde predikan, det gör den även idag, på vissa ställen, men oftast predikar prästen idag i slutet av gudstjänsten. Apostläläsning, evangelieläsning och predikan sker fortfarande i kyrkorummet, såsom i fornkyrkan. Ryska kyrkan har här en annan ordning, nämligen att prästen, om han tjänstgör själv, läser evangeliet i Altaret.⁶⁵

Efter några **ektenior**, böneföljder, för bland annat katekumenerna, avslutas katekumenernas liturgi med utropet: Alla I som ären katekumener, träden ut! Träden ut, I katekumener! Alla I, som ären katekumener, träden ut! Må ingen av katekumenerna vara tillstädes. I troende, låtom oss åter och åter i frid bedja till Herren. Detta utrop finns kvar från den tid då de odöpta var tvungna att lämna kyrkan, så att de döpta, troende kunde förrätta Eukaristin.

2.3.3. De troendes liturgi

Konkreta exempel finns i Appendix, Den gudomliga Liturgin, De troendes Liturgi, s. 88–103.

När alla odöpta gått ur kyrkan kunde man börja Eukaristin. Den började i fornkyrkan med ytterligare en procession – prästerskapet gick från kyrkorummet in i altaret. I detta intåg bar man nattvardskärlen och de gåvor, bröd och vin, som behövdes för nattvardsfirandet. Detta intåg anknyter till Kristi inridande i Jerusalem, när Han går till sitt frivilliga lidande. Sedan förbereddes gåvorna varefter eukaristin började.

Den hymn som både kören sjunger och prästen och diakonen läser innan intåget visar just att “Allas Konung” kommer “åtföljd av änglarnas skaror.” Detta processionstema finns kvar i biskopsliturgin, där biskopen står och tar emot gåvorna i de kungliga portarna. Hymnen lyder: “Vi som hemlighetsfullt äro avbilder av kerubim och sjunga Trehelighymnen för den livgivande Treenigheten, låtom oss nu avlägga alla jordiska omsorger. På det att vi må kunna mottaga allas Konung, som osynligt åtföljes av änglarnas skaror. Halleluja, halleluja, halleluja.” Denna hymn infördes också under kejsar Justinian år 573–574.⁶⁶

Som vi nämnde ovan flyttades proskomedin till början av gudstjänsten, så idag går det Stora Intåget till så: Under det att diakonen beröker altaret och kyrkan läser prästen denna bön:

⁶⁵ Pravoslavie s. 316–18.

⁶⁶ Ibid. s. 326.

“Ingen, som är bunden av köttsliga lustar och begär, är värdig att träda fram, att närma sig eller att tjäna Dig, ärans Konung. Ty att tjäna Dig är stort och förskräckande även för de himmelska krafterna. Dock har Du för Din ousägliga och omätliga människokärleks skull oförvandlat och oföränderligt blivit människa och blivit vår Överstepräst, och såsom Härskare över allting, har Du överlämnat det prästerliga förrättandet av detta Liturgiska och oblodiga offer. Ty Du allena, Herre vår Gud, är Härskare över allt i himmelen och på jorden; Du som är uppburen på kerubernas tron, Du serafernas Herre och Israels Konung, Du som allena är helig och vilar i de heliga. Därför anropar jag Dig, Du ende Gode, Du som bönhör i behaglig tid; se ned till mig, Din syndfulle och ovärdige tjänare, och rena min själ och mitt hjärta från ett ont samvete. Gör genom Din Helige Andes kraft mig, som beklätts med prästämbetets nåd, skickad att stå inför detta Ditt heliga bord och prästerligt viga Din heliga och rena Lekamen och Ditt dyrbara Blod. Ty jag kommer till Dig med böjt huvud och beder Dig: Vänd icke bort Ditt ansikte från mig och förskjut mig icke från Dina barns tal. Men förläna, att dessa gåvor kunna frambäras åt Dig av mig, Din syndige och ovärdige tjänare. Ty Du är den som offrar och den som offras, den som mottager och den som utdelas, Kriste vår Gud och till Dig uppsända vi ära samt till Din begynnelselöse Fader och Din allraheligaste och gode och livgivande Ande. Nu och alltid och i evigheternas evigheter.”⁶⁷

Vi citerar hela bönen eftersom den tydligt visar flera av de grundläggande aspekter som finns liturgin. När beräkningen är färdig så läser präst och diakon gemensamt hymnen “Vi som hemlighetsfullt ...” sedan bär man de under proskomedin förberedda gåvorna från förberedelsebordet ut i kyrkan, där man gör en paus, i processionen och ihågkommer först och främst patriarken och biskopen. Även andra kan ihågkommas, men detta varierar i de olika kyrkorna. Sedan fortsätter processionen in genom de kungliga portarna och gåvorna ställs på den heliga Tronen.

Efter ytterligare en ektenia, så utropar biskopen, eller prästen: “Frid vare med eder alla.” Folket svarar: Så ock med din ande! Samma hälsning som inför evangelieläsningen, med samma betydelse, med den skillnad att nu är det inför eukaristin. Därefter utropar diakonen: “Låtom oss älska varandra, att vi endräktigt må kunna bekänna.” Därefter utväxlar prästerskapet fridskyssen. I fornkyrkan gjorde alla detta och det var en företeelse i den kristna tron som finns omvittnad många gånger redan i Nya Testamentet.⁶⁸ Efter det följer bekännelsen av den Niceno-Konstantinopoletanska trosbekännelsen (se ovan rubrik 1.1). Det var patriark Timotheos av Konstantinopel (511–518) som befallde att den skulle läsas vid varje Eukaristi.⁶⁹

⁶⁷ Ieratikon s. 41–42, se Forsner 2004.

⁶⁸ Rom. 16:16, 1 Petr. 5:14.

⁶⁹ Pravoslavie s. 337.

Efter trosbekännelsen börjar själva Eukaristin, eller **Anafora** (offret), detta är liturgins huvuddel, som allt annat syftar fram till. Den börjar med diakonens utrop: "Låtom oss stå höviskt! Låtom oss stå med fruktan! Låtom oss vara uppmärksamma, att vi i frid må frambära det heliga offret!" och folkets svar: "Fridens nåd, lovets offer." I detta utrop uppmanar diakonen folket att vara uppmärksamma, så att offret kan frambäras, i frid. Nu får inget annat störa. Återigen en fridshälsning, nu utförligare: "Vår Herres Jesu Kristi nåd och Guds, Faderns kärlek och Den Helige Andes delaktighet vare med eder alla." Svar: "Så ock med din ande!" Denna välsignelse visar på de troendes nära förhållande till Gud: nåd, kärlek och delaktighet, förutsätter en gemenskap mellan Gud och människa. För att nåden skall verka, måste den tagas emot, kärleken är inte kärlek om den inte besvaras och delaktigheten, gemenskapen är inte en gemenskap, om den inte delas. Sedan följer de ord som finns kvar från de första kristna eukaristierna (se ovan s. 21, rubrik 2.1).

"Låtom oss upplyfta våra hjärtan! "Vi har upplyft dem till Herren." "Låtom oss tacka Herren!" "Tillbörligt och rätt det är att tillbedja Fadern och Sonen och Den Helige Ande, den Odelbara Treenigheten av ett och samma Väsen." Den sista delen har utökats, beroende på att den eukaristiska bönen idag läses tyst i slavisk tradition. I grekisk tradition där den läses högt avslutar kören: "Tillbörligt och rätt det är." Sedan börjar den eukaristiska bönen med tacksägelse, just det som eukaristi betyder – biskopen, eller prästen ber: "Tillbörligt och rätt det är att lovsjunga Dig, att välsigna Dig, att prisas Dig, att tacka Dig och att tillbedja Dig på varje ort av Ditt herravälde Vi tacka Dig ock för denna liturgi, som Du behagat mottaga från våra händer, även om tusende ärkeänglar och oräkneliga änglar, kerubim och serafim, de sexvingade, mångögda och bevingade, flygande stå inför Dig, sjungande, ropande, jublande och sägande denna segersång: "Helig, helig, helig är Herren Sebaot! Full är himmelen och jorden av Din härlighet. Hosianna i höjden! Välsignad vare Han som kommer i Herrens namn! Hosianna i höjden!"⁷⁰ Denna hymn är densamma som den som sjungs innan evangelieläsningen, men här så finns den i sin bibliska formulering, så som den omtalas i Jesaja och Uppenbarelseboken (se ovan rubrik 2.3.2), till den läggs den lovsång som folket sjöng, när Kristus red in i Jerusalem. Här förenas alltså den gammaltestamentliga synen och den apokalyptiska uppenbarelse-synen med de åsyna vittnena på Kristi tid, ett tydligt exempel på Liturgins tidlöshet och spanns från det gamla, genom det nuvarande in i evigheten. De fyra uttrycken: sjungande, ropande, jublande och sägande, hör också till de fyra väsendena nämnda i uppenbarelseboken: sjungande hör till örnen; ropande till oxen; jublande till lejonet och sägande till människan.⁷¹ Om man tog hänsyn till denna aspekt borde översättningen låta såhär: "Skriande, brölände, rytande och sägande." Men det blir i sin tur svårt att kombinera med ärkeänglar och oräkneliga änglar, kerubim och serafim, som förväntas sjunga outsägligt skönt.

⁷⁰ Ieratikon s. 46.

⁷¹ Pravoslavie s. 340.

Härefter sker en övergång från tillbedjan till åminnelse av den hemlighetsfulla aftonmåltiden. Detta syns tydligt i den bön som prästen ber:

“Med dessa saliga makter, o människoälskande Härskare, ropa också vi och säga: Du är helig och allhelig, Du och Din enfödde Son och Den Helige Ande. Helig är Du och allhelig, och upphöjd är Din ära. Så älskade Du världen, att Du utgav Din enfödde Son, på det att var och en, som tror på Honom, icke skall förgås utan hava evigt liv. Då Han kommit i världen och fullgjort hela frälsningsordningen för oss, tog Han, i den natt då Han blev förrådd, eller fastmer då Han överlämnade sig själv för världens liv, brödet i Sina heliga, rena och obefläckade händer. Han tackade, välsignade det, helgade och bröt det och gav åt Sina heliga lärjungar och apostlar sägande: 'Tagen och äten! Detta är Min Lekamen, som brytes för eder till syndernas förlåtelse.' Sammalunda tog Han ock Kalken efter måltiden, sägande: 'Dricken härav alla! Detta är Mitt Blod i det nya förbundet, som varder utgjutet för eder och många till syndernas förlåtelse.'“

I och med detta är nu både prästerskap och församling deltagare med Kristus och Hans lärjungar vid måltiden.

Med utropet: ...”frambära vi Dig, Ditt eget av Dina egna gåvor, på grund av allt och för allt.” visar vi att det bröd och vin vi frambär, det har vi fått av Gud, eftersom det är Gud, som gett oss allt. Därför svarar folket: “Vi lovsjunga Dig, vi välsigna Dig, vi tacka Dig, o Herre, och bedja till Dig, vår Gud.” Under det att folket sjunger detta, åkallas Den Helige Ande och förvandlas bröd och vin till Kristi Kropp och Blod, genom följande ord: “Åter frambära vi för Dig denna andliga och oblodiga offertjänst. Vi anropa, bedja och bönfälla Dig: Sänd Din Helige Ande över oss och över dessa föreliggande gåvor och gör detta bröd till Din Kristi dyrbara Lekamen och det som är i denna kalk till Din Kristi dyrbara Blod, förvandlande dem genom Din Helige Ande.”

Genom Den Helige Ande förvandlas inte bara brödet och vinet till Kristi kropp och blod, utan även hela församlingen helgas av den Helige Ande, så att de blir lemmar av Kristi Kropp, Kyrkan, vilket manifesteras genom själva deltagandet av Mysterierna.⁷²

Här avslutas anafora och en övergång sker mot själva **kommunionen**, innan den ber man, enligt fornkyrkans ordning, för levande och döda, då gjorde man ingen skillnad på avsomnade och heliga, alla som dött, avsomnat i Kristus, var heliga. Man kallade även de levande heliga om de tillhörde Kristus, de oheliga var de som inte trodde. Idag ihågkoms först de heliga och Gudaföderskan, sedan patriark och biskop, de levande och de döda. Men innan kommunionen ber man den bön som Kristus själv lärde sina lärjungar:

“Fader vår, som är i himlarna! Helgat varde Ditt namn; Tillkomme Ditt Rike; Ske Din vilja såsom i himmelen så ock på jorden. Vårt dagliga bröd giv oss idag; Och förlåt oss

⁷² Ibid. s. 345.

våra skulder, såsom ock vi förlåta dem oss skyldiga äro; Och inled oss icke i frestelse, utan fräls oss ifrån ondo,” med prästens utrop: “Ty Riket är Ditt och makten och härligheten, Fader och Son och Helig Ande; nu och alltid och i evigheternas evigheter.”

Bönen “Fader vår...” är förbunden med eukaristin redan från fornkyrkan och Kyrillos av Jerusalem förbinder den just med nattvarden genom orden: “Vårt dagliga bröd giv oss idag.” Det grekiska ἐπιούσιος epiousios betyder både 'dagligt, för dagen som kommer', men också 'väsentligt'. Det senare förekommer oftast i kyrkofädernas tolkning som t.ex. Kyrillos: “Ge oss vårt väsentliga bröd. Det vanliga brödet är inte väsentligt, men detta heliga bröd är väsentligt, eftersom det är avsett för själens väsen ... det genomtränger hela din varelse till gagn för kropp och själ.”⁷³

Och då vi bett om vårt nödvändiga bröd, är det dags att ta del av det, därför övergår nu gudstjänsten i utdelandet av kommunionen, Kristi Kropp och Blod. Biskopen, eller prästen, utropar: Det Heliga åt de heliga. Vilket betyder ‘de heliga gåvorna åt de heliga’, så kallades alla kristna i den tidiga Kyrkan. Folket svarar: En är Helig, en är Herre, Jesus Kristus, till Guds Faderns ära. Amen. Även detta finns omnämnt hos Kyrillos katekeser.⁷⁴

Efter detta utrop bryts Lammet i fyra delar: en läggs i Kalken, en är för prästerskapets kommunion och två delar för folkets kommunion. I fornkyrkan tog de troende emot först Kristi Kropp i händerna, sedan gick de och drack ur Kalken.⁷⁵ Idag tar bara prästerskapet emot kommunionen. Efter prästerskapets kommunion läggs Kristi Kropp i Kalken, därefter öppnas de heliga portarna och diakonen går ut i kyrkan med kalken och utropar: Närmen eder i gudsfruktan, tro och kärlek. De troende svarar: Välsignad vare Han, som kommer i Herrens namn. Herren är Gud och Han har uppenbarat Sig för oss. Sedan läser de som skall ta emot kommunionen följande bön, den läses även av prästerskapet innan de tar emot Mysterierna:

“Jag tror, Herre, och bekänner, att Du i sanning är Kristus, den levande Gudens Son, som har kommit i världen för att frälsa syndare, bland vilka jag är den främste. Ytterligare tror jag, att detta är Din allrarende Lekamen och att detta är Ditt dyra Blod. Därför beder jag Dig: förbarma Dig över mig och förlåt mig alla mina överträdelser, frivilliga och ofrivilliga, i ord eller i gärning, medvetna eller omedvetna, förläna mig att utan fördömelse bli delaktig av Dina allrarende Mysterier till syndernas förlåtelse och till evigt liv. Mottag mig idag, o Guds Son, som deltagare i Din hemlighetsfulla Nattvard. Ty jag vill icke röja hemligheten för Dina fiender eller giva Dig en kyss likt Judas, men såsom rövaren bekänner jag: Tänk på mig, Herre, i Ditt Rike. Må mottagandet av Dina heliga Mysterier icke bli mig till dom eller fördömelse, o Herre, utan till helande av kropp och själ.”⁷⁶

⁷³ Katekeser s. 115.

⁷⁴ Ibid. s. 116.

⁷⁵ Ibid. s. 117.

⁷⁶ Ieratikon s. 52.

Därefter delas Mysterierna ut till de troende med sked. Därefter avslutas Liturgin med tacksägelse för att vi mottagit de heliga Mysterierna, och till slut slutvälsignelsen. Även om denna utläggning av liturgin tycks omfattande, så är mycket utelämnat. Vi har bara tagit upp det viktigaste så att man förstår dess uppbyggnad.

3. Övriga gudstjänster

De andra ortodoxa gudstjänsterna bygger på flera olika cykler. Vilken gudstjänst man firar och dess firningsämne varierar efter vilken tid på dygnet det är, vilken veckodag det är och vilket datum det är. Allt detta påverkar gudstjänsterna och hur de kombineras ihop, detta finns dessutom reglerat i en särskild bok **Typikon**. Det är alltså inte möjligt för prästen, kantorn eller läsaren att välja vad som skall läsas – det har Kyrkan redan bestämt. Av praktiska skäl sker dock vissa förkortningar, särskilt i vanliga församlingar, men även förkortningarna följer en ordning. Här skiljer sig den ortodoxa gudstjänsten tydligt från andra kristna samfund.

Redan från apostlarnas tid ser vi att man bad vid bestämda tider.⁷⁷ Hippolytos av Rom omtalar en ordning för inbärandet av ljuset på kvällen.⁷⁸ Det är först på trehundralet som vi har tydligare beskrivningar av de dagliga gudstjänsterna och då liknar deras struktur och uppbyggnad den vi finner idag i ortodoxa kyrkan. Även dessa gudstjänster påverkades av den bysantinska prakten och hovceremonin, men mindre än liturgin. Dessa gudstjänster påverkas i stället av klostren. Både Basilios den store och Johannes Chrysostomos beskriver hur klostren firar sju gudstjänster per dag. Kassianus Romaren beskriver hur munkarna läser psaltarsalmer i avdelningar under gudstjänsterna, hur de firar vigilia på natten mellan lördag och söndag och liturgi på söndagar.⁷⁹

3.1. Hymnografin

I klostren utvecklas också den ortodoxa hymnografin. Hymnerna i den ortodoxa kyrkan är inte några klämmiga sånger utan de är de ortodoxa lärosatserna uttryckta i lovsång. Det är det som ordet ortodox betyder: ὀρθός [orto-] 'rätt, riktig'; δόξα [doxa] 'ära, pris'. Munkväsendet som växte fram under trehundralet är det nya martyriet: martyrererna vittnade i sitt lidande och sin död om sin kristna tro. Munkarna gjorde det genom sin bön och lovsång.

Den förste hymndiktaren vi känner till är Efraim Syriern (306–373). Han skrev mycket litteratur och ännu mer tillskrivs honom, men mer än 400 hymner förutom predikningar och prosa räknar man med att han skrivit.⁸⁰ Hans hymner används än idag i den syrianska ortodoxa kyrkan, som tillhör de förkalcedonska kyrkorna (se ovan rubrik 2.2). I den bysantinska gudstjänsten saknas dock hans hymner. Han har påverkat senare hymndiktare i

⁷⁷ Apg. 3:1, 10:9.

⁷⁸ Pravoslavie s. 249.

⁷⁹ Ibid: 245–256.

⁸⁰ Det upplysta ögat: 17–20.

bysantinsk tradition, eftersom han lade grunden till “den lovsjungande teologin” som idag kännetecknar den ortodoxa gudstjänsten.

En annan förgrundsgestalt är Romanos Meloden (skönsångaren). Han levde på 500-talet och var sångare i katedralen i Konstantinopel, han är känd för sina kontakier, över 1000 som han sjöng.⁸¹ Vissa anser även att han är författaren till “Akathisten till Gudaföderskan”.⁸² Ett av hans kontakier sjungs fortfarande idag på Kristi födelse och lyder:

“Jungfrun föder idag Honom, som är över allt väsen, och jorden erbjuder en klippgrotta åt den Otillgänglige. Änglarna lovsjunga med herdarna och de vise färdas med stjärnan. Ty oss är fött ett litet barn, Han som före evighet är Gud.”⁸³

Under slutet av 600-talet och början av 700-talet författas de troparier, stichirer och kanon som används i ortodoxa Kyrkan idag, och de mest kända hymnograferna är Andreas av Kreta, Johannes av Damaskus och Kosmas av Maium och med hjälp av några författare till har de fyllt de 15 böcker (Oktoich, Triodion, Pentekostarion och 12 Minea) som används under gudstjänsterna. Vi återkommer senare till dessa böcker.

Under 700- och 800-talet sker sedan en revision och sammanställning, av hymnerna i Studionklostret i Konstantinopel, dessutom skrivs flera nya hymner av munkarna i detta kloster. De mest kända bland dessa är Theodor och Josef, studiterna, Theofanes Graptos och Josef hymndiktaren. Även andra hymndiktare förekom, bland annat Kejsarna Justinian, som byggde Agia Sofia, Leo och hans son Konstantin (900 e. Kr.) och en nunna vid namn Kassiana.⁸⁴

Det man gjorde var alltså att i de psaltarpsalmerna man sjöng, vi nämnde tidigare att psaltaren var de första kristnas bönbok, stoppade man in en hymn mellan var vers, så att man sjunger en vers från psaltaren som följs av en hymn, sedan en ny psaltarvers och en ny hymn och så vidare. Detta lades alltså till den gamla ordningen av psaltarläsningar, böner och gamla hymner. Detta spreds från Konstantinopels kloster till alla kloster i hela den ortodoxa världen. Samtidigt firades ju gudstjänster i församlingkyrkorna, där fick dessa hymner inte något genomslag till en början – där hade i stället en körtradition utvecklats med flera körer som sjöng antifonalt, dvs växelvis, samma psaltarverser som sjöngs i klostren. Där förrättades gudstjänsterna med mycken prakt och ceremoni, med många präster, diakoner, läsare och sångare, dessutom med patriarken, flera biskopar och hela det kejsrerliga hovet.

Dessa två traditioner levde parallellt i Bysans fram till Konstantinopels fall 1453, men i den övriga ortodoxa världen spreds klostertraditionen, mycket beroende på att det var munkar som var de första missionärerna. Och man tog klostertraditionen inte från Konstantinopel utan från Jerusalem och Savvas den helgades kloster, där bland andra Johannes av Damaskus hade varit

⁸¹ Prolog s. 711.

⁸² Pravoslavie s. 260.

⁸³ Vig och Lit för folk: 60.

⁸⁴ Pravoslavie s. 260–263.

munk.⁸⁵ Men den högtidlighet och prakt som hade funnits i Konstantinopel bevarades i framför allt Liturgin och vigilian och detta särskilt i det “Tredje Rom”, Moskva, där detta bevarats ända fram till idag. Särskilt tydligt är detta, när patriarken av Moskva tjänstgör. Dagens gudstjänster är alltså en blandning mellan dessa två traditioner. Detta kommer vi att se nedan. Nu tror vi att vi fått de beståndsdelar vi behöver för att kunna se hur de dagliga gudstjänsterna är uppbyggda.

3.2. Dagscykeln

Består av de olika gudstjänsterna som firas varje dag. Gudstjänstföljden börjar med aftongudstjänsten, eftersom “Och det vart afton och det vart morgon, den första dagen.” (1 Mos. 1:6) Gudstjänsten firas vid solens nedgång. Det finns två “gudstjänster” per dag aftongudstjänst och morgongudstjänst, de övriga är “timmar”. På gudstjänsterna har prästen och diakon en stor uppgift – de beröker, läser böner, ektenior, men på “timmarna” inleder och avslutar prästen, diakonen har ingen uppgift alls. Ordningen för afton och morgongudstjänst är lite speciell på söndagar, då de firas ihop. Vi återkommer till det senare. Beskrivningen nedan gäller när morgon- och aftongudstjänsten firas separat. Vi kommer här att ta upp de mest kännetecknande dragen och texterna för varje gudstjänst, för gudstjänsternas fulla ordning hänvisar vi till Orologion och Ieratikon.

3.2.1. Aftongudstjänsten. Konkreta exempel finns i Appendix, Aftongudstjänsten, s. 13–22.

“Präst: Välsignad vare vår Gud! Städs, nu och alltid och i evigheternas evigheter.

Läsare: Amen. Kommen låtom oss tillbedja Gud, vår Konung.

Kommen låtom oss tillbedja och nedfalla för Kristus, vår Konung och Gud.

Kommen låtom oss tillbedja och nedfalla för Kristus Själv, vår Konung och Gud.”

Med denna inledning konstaterar vi inte bara att Gud är välsignad, utan även vi välsignar Gud. Därefter kommer en uppmaning att vi skall tillbedja och nedfalla inför Kristus, vår Konung och Gud. Denna uppmaning finns i alla dagliga gudstjänster och visar på gudstjänstens Kristocentriskhet. Vi kommer inte till gudstjänsten för att ha trevligt eller mysigt, utan för att tillbedja Gud. Därefter följer psalm 103 (LXX). Denna psalm innehåller flera kännetecknande drag för aftongudstjänsten: Början på den nya dagen förbinds med alltings början, skapelsen. Tiden för gudstjänsten passar in i psalmen: “Solen vet stunden då den skall gå ned, Du sänder mörker och det bliver natt ...”. Vi ser Guds omsorg om sin skapelse och vi börjar dagens gudstjänster med att prisa Gud, eftersom det är det kristna livets mening: “Jag vill sjunga till Herrens ära, så länge jag lever; jag vill lovsjunga min Gud så länge jag är till.”⁸⁶ Psalmen, liksom de flesta läsningar av psalmer avslutas: “Halleluja, halleluja, halleluja. Ära vare Dig o Gud.” 3 gånger Halleluja betyder ‘Ära vare Dig, Gud’. Under psalmen läser prästen 7 böner –

⁸⁵ Ibid. s. 268.

⁸⁶ Ps. 103 (LXX).

dessa var en del av församlings-gudstjänsten i Konstantinopel och då lästes de på olika ställen av gudstjänsten.

Efter psalmen följer fridsektenian, samma som finns i början av Liturgin och i början av morgongudstjänsten (se ovan rubrik 2.3.2). Därefter följer en läsning ur psaltaren – man läser en kathisma, vilket betyder att man kan sitta under denna läsning. Psaltaren är indelad i 20 kathismer, de läses under de dagliga gudstjänsterna: 1 på aftongudstjänsten och 2 på morgongudstjänsten rullande, så att hela psaltaren läses en gång per vecka (se ovan rubrik 1.3.6). Efter läsningen och en kort ektenia berörs hela kyrkan med rökelse medan kören sjunger:

“Herre, jag ropar till Dig, lyssna till mig. Lyssna till mig, o Herre. Herre, jag ropar till Dig, lyssna till mig, lyssna till min böns röst, då jag nu ropar till Dig, lyssna till mig, o Herre. Min bön gälle inför Dig, såsom ett rökoffer mina händers upplyftande, såsom ett aftonoffer, lyssna till mig, o Herre.”

Detta är början på psalm 140 (LXX), sedan läses resten av denna psalm och psalmerna: 141, 129 och 116 (alla nr LXX). När man kommer till den 8:e versen av psalm 141: “För min själ utur fångelset, så att jag får prisas Ditt Namn” börjar man sjunga stichirer, de hymner som vi nämnde alldeles nyss. Mellan var psaltarvers sjunger man en stichir från Åttatonsboken eller Minean, sedan nästa vers och nästa stichir, o.s.v. Antalet stichirer varierar beroende på dag, ju festligare, desto fler stichirer. På lördag kväll (början på söndagsgudstjänsterna) sjunger man 10 stichirer: 7 från oktoichen (3 till uppståndelsen och 4 anatolika) och 3 från Minean. I vissa fall när det finns sex stichirer i Minean sjungs fyra från oktoichen och sex från Minean.

På Herrens och Gudaföderskans högtider, samt vissa stora helgons fester sjunger man 8 stichirer ur Minean. Då börjar man från psalm 129:1: “Ur djupen ropar jag till Dig, Herre, Herre hör min röst.”

På vardagar sjunger man sex stichirer, tre från Oktoich och tre från Minea, då börjar man från psalm 129:3: “Om Du Herre, vill tillräkna missgärningar, Herre vem kan då bestå, dock hos Dig är ju förlåtelse.”

Dessa verser avslutas med “Ära vare Fadern och Sonen och den Helige Ande. Nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen” och en hymn till Gudaföderskan Maria – den kallas därför Theotokion. I böckerna (Oktoich, Minea o.s.v) kallas dessa stichirer: “Stichirer till Herre, jag ropar.” Hur vet man då vilken melodi man skall använda? Den ortodoxa musiken bygger på åtta skalor, kallade också toner. För varje stichir står det vilken ton som man skall sjunga i.

Under det att Theotokion sjunges förrättas på vissa dagar “Intåg med rökelsekar” det liknar intåget i Liturgin och motsvarar intåget med ljuset i den fornkyrkliga gudstjänsten (se rubrik 3). Efter intåget, eller om inte något intåg ägt rum, efter Theotokion, läses eller sjungs denna hymn:

“Stilla ljus av den Odödlige, Himmelske, Helige, Välsignade Faderns Heliga Härlighet, o Jesu Kriste. Då vi nu kommit till solens nedgång och skadat aftonljuset, lovsjunga vi

Gud; Fader, Son och Helig Ande. Det är tillbörligt, att Du i alla tider skall prisas av fromma röster, o Guds Son, Du som giver liv. Därför ärar Dig hela världen.”⁸⁷

Att denna hymn är gammal syns på dess innehåll, att den nämner Kristus som “Faderns härlighets Ljus” den har alltså kvar det fornkyrkliga temat, som vi nämnde ovan. Den omtalas som “den forna hymnen” av Basilios den store.⁸⁸ Därefter prokimenon, verser ur psaltaren och på vissa festaftnar paremier, läsningar ur Gamla Testamentet. Sedan följer, om det varit intåg, ektenian: “Låtom oss säga ...” Annars läses den i slutet av gudstjänsten. Även denna ektenia är densamma som i Liturgin.

“Läsare: Förläna, Herre, att vi denna afton bevaras utan synd. Välsignad är Du, Herre, våra faders Gud, och prisat och förhärligat är Ditt namn i evigheterna. Amen. Din nåd, Herre, vare över oss, såsom vi hoppas på Dig. Välsignad är Du, Herre, lär mig Dina stadgar. Välsignad är Du, Härskare, lär mig förstå Dina stadgar. Välsignad är Du, Helige, upplys mig med Dina stadgar. Herre, Din nåd varar för evigt; förakta icke Dina händers verk. Ty Dig tillkommer pris; Dig tillkommer lovsång; Dig tillkommer ära: Fader och Son och Helig Ande, nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen.”

Även denna bön är sammanställd av versar från Psaltaren. Efter denna bön följer ektenian: “Låtom oss fullända vår aftonbön till Herren ...”. Även denna ektenia är i stort sätt densamma som i Liturgin. Därefter är det åter dags för en psalm med stichirer. Nu är det psalm 122, men den här gången börjar man med en stichir sedan psalm 122:1–2, en stichir och vers 3–4 och ytterligare en stichir. “Ära vare Fadern ... nu och alltid ...”, därefter Theotokion. Sedan följer Simeons lovsång:

“Herre, nu låter Du Din tjänare fara hädan i frid efter Ditt ord, ty mina ögon hava sett Din frälsning, vilken Du har berett till att skådas av alla folk, ett ljus som skall uppenbaras för hedningarna och en härlighet åt Ditt folk Israel.”⁸⁹

Den här bönen har fått denna plats eftersom det finns ett samband mellan sömnen och döden. Varje kväll när vi lägger oss skall vi vara beredda på att dö, vi skall ha frid med Gud och alla människor, så att vi kan lämna denna dag och detta liv i frid. Men för att ha denna frid, så måste vi först ha sett Guds frälsning, det är Kristus.

Efter detta kommer ett stycke som är vanligt. Det förekommer i alla gudstjänster och böner och tillhör ofta inledningen på en gudstjänst. Dessutom förekommer det ofta i slutet av gudstjänsten. Det förkortas “Helige Gud ... Fader vår ...” i böckerna, men innehåller flera böner.

⁸⁷ Orologion s. 69.

⁸⁸ Pravoslavie s. 276–277.

⁸⁹ Luk. 2:29–32.

Därefter sjungs dagens troparion ur minean och dess Theotokion. Sedan avslutas aftongudstjänsten med ektenian: "Förbarma Dig över oss o Gud ..." och slutvälsignelse, den liknar den i Liturgin.

3.2.2. Kvällsgudstjänst

Konkreta exempel finns i Appendix, Kvällsgudstjänsten, s. 23–31. Kvällsgudstjänsten firas när solen gått ned, som en förberedelse inför nattens vila. Denna gudstjänst är egentligen aftonbönerna, vilket fortfarande är grekisk praxis, men idag utgör den en egen "timme". Den kallas egentligen "efter aftonmåltiden". Men för att den inte skall förväxlas med de böner som läses direkt efter aftonmåltiden kallar vi den kvällsgudstjänst på svenska. Inledningen är som alltid: "Välsignad vare vår Gud ...". Sedan läser läsaren: "Ära vare Dig, vår Gud, ära vare Dig! Himmelske Konung... Helige Gud ... t.o.m. Fader vår ... Herre, förbarma Dig! (12 ggr). Ära vare Fadern ..., nu och alltid ... Kommen låtom oss tillbedja Gud, vår Konung ...". Detta är den vanliga inledningen på alla "timmar" så står det "sedvanlig inledning" är det detta som menas. Därefter läses tre psalmer: Psalm 50, 69 och 142 (LXX). Därefter följer Lovsången (Doxologin) och trosbekännelsen. Sedan läses dagens eller Gudaföderskans kanon. "Helige Gud ... t.o.m. Fader vår ..." och templets och dagens troparier, samt några särskilda troparier, som läses var dag. Därefter: "Herre, förbarma Dig!" (40 ggr) och en särskild bön som läses vid alla "timmar":

"O, Du som varje tid och varje timme, i himmelen och på jorden tillbedes och äras, Kriste, vår Gud, Du långmodige stor i mildhet och stor i barmhärtighet. Du som älskar de rättfärdiga och förbarmar Dig över syndarna, Du som kallar alla till frälsning, genom löftet om kommande goda gåvor. Mottag, o Herre, Själv våra böner, i denna stund och led vårt liv efter Dina stadgar. Helga våra själar; rena våra kroppar; styr våra tankar; rena våra sinnen; och rädda oss från all sorg, allt ont och all smärta. Beskrämma oss genom Dina heliga änglar, att vi, beskyddade och vägledde av deras härskara, må nå fram till Trons enhet och till kunskapen om Din ouppnåeliga härlighet; ty välsignad är Du i evigheternas evigheter. Amen.

Herre förbarma Dig. (3 ggr). Ära vare Fadern ..., nu och alltid ... Ärorikare än kerubim och utan jämförelse mer prisad än Serafim, Du som utan att förtäras födde Gud, Ordet, Du som är Gudaföderska, vi prisa Dig! I Herrens namn, välsigna, o fader!

Präst: Gud, var oss nådig och välsigna oss. Låt Ditt ansikte lysa och förbarma Dig över oss!"

På detta sätt från, "Herre förbarma Dig" 40 gånger till prästens välsignelse, avslutas alla timmar. Bönen "O Du som varje tid ..." visar på förhållandet mellan Guds dimension och vår. Gud är vid varje tid och timme tillbedd och ärad i himmelen och på jorden och när vi ber deltar vi i denna tillbedjan och i bönen och gudstjänsterna försvinner gränsen mellan

himmel och jord, alla är förenade inför Gud. Gudstjänsten avslutas med en bön till Gudaföderskan Maria och en bön till Kristus som signifikativ för gudstjänsten:

“Och giv oss, o Härskare, vid den kommande sömnen vila till kropp och själ; bevara oss från den mörka syndens sömn och från alla mörka och nattliga begärelser; stilla lidelsernas uppror; utsläck den ondes alla pilar, vilka riktas mot oss. Hämma kroppens motstånd och lugna alla jordiska och kroppsliga tankar. Giv oss, o Gud, ett vaksamt sinne, rena tankar, ett nyktert hjärta samt en fridfull sömn, fri från alla sataniska fantasier. Uppres oss, vid bönen timme, styrkta i Dina bud, med den fasta hågkomsten av Dina stadgar i oss. Benåda oss med Din allnatliga lovsång, på det att vi må lovsjunga, välsigna och ära Ditt ärorika och underbara Namn, Fader och Son och Helig Ande, nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen.”

Därefter en ektenia och slutvälsignelse. Den gudstjänst vi beskrivit här är den lilla, det finns en stor kvällsgudstjänst också, men eftersom den firas under stora fastan och aftonen före Kristi födelse och Theofania, så nämner vi den bara. Den är mycket längre än den lilla gudstjänsten.

3.2.3. Midnattsgudstjänst

Konkreta exempel finns i Appendix, Midnattsgudstjänsten, s. 32–37.

Även denna gudstjänst är en “timme” och den firas egentligen vid midnatt. Idag läses den oftast tidigt på morgonen innan morgongudstjänsten. Att be mitt i natten finns omvitnat båda i GT och NT.⁹⁰ Och det blev tidigt en starkt tradition för de första kristna att be under natten. Detta blev också kännetecknande för de första munkarna och det är i klostren som denna gudstjänst läses idag.

Midnattsgudstjänsten har en ordning för vardagar, en annan för lördagar och en tredje för söndagar. Vi kommer här att hålla oss vid vardagsordningen, eftersom lördags- och söndagsordning påverkas av dagstemat (se nedan s. 50, 61).

Midnattsgudstjänsten inleds som vanligt med prästens inledningsvälsignelse: “Välsignad vare vår Gud ...” och sedvanlig inledning, (se kvällsgudstjänsten) vilken följs av psalm 50 och den 17:e kathisman, det är psalm 118. Psalm 118 är en sammanställning och undervisning om hur man lever ett heligt liv, med särskild betoning av det asketiska klosterlivet.⁹¹ Därefter följer trosbekännelsen, “Helige Gud ... t.o.m. Fader vår ...” och därpå detta troparion som visar oss midnattsgudstjänstens “tema”:

“Se, Brudgummen kommer vid mittnattstimman och salig är den tjänare som Han finner vakande, men ovärdig är den som han finner sovande. Giv akt, min själ; låt dig ej nedtyngas av sömnen, på det att du icke må överlämnas åt döden och utestängas från

⁹⁰ Ps. 118:62, Apg. 16:25.

⁹¹ Pravoslavie s. 283–284.

riket. Utan stå upp och ropa: Helig, Helig, Helig är Du, Gud, genom Gudaföderskan förbarma Dig över oss.”⁹²

Även nästa troparion har liknande “tema”: att vänta på Brudgummen och att ha olja i lamporna. Denna vaksamhet är mycket central i det kristna livet och framför allt det monastiska. Vi vet att Kristus kan komma när som helst, eller att vi kan dö när vi minst anar det, det gäller därför att vara beredd, “att ha olja i lampan”, därför vakar man var natt så att man med glädje kan ta emot Kristus. Sedan avslutas midnattsgudstjänstens första del med “Herre, förbarma Dig!” (40 ggr). och bönen: “O, Du som varje tid och varje timme ...” och välsignelse av prästen (se kvällsgudstjänsten). Sedan läses två böner, varav den andra av prästen, och därefter börjar gudstjänsten om med: “Kommen låtom oss tillbedja ...” och psalm 120 och 132 (LXX). Åter några troparier och en bön och sedan avslutas gudstjänsten med en ektenia och slutvälsignelse.

3.2.4. Morgongudstjänsten

Konkreta exempel finns i Appendix, Morgongudstjänsten, s. 38–60. Morgongudstjänsten är den längsta och innehållsrikaste dagliga gudstjänsten och den firas i gryningen, så att solen går upp i slutet av gudstjänsten. Den inleds med inledningsvälsignelse: “Välsignad vare vår Gud ...” och sedan direkt “Kommen låtom oss tillbedja Gud, vår Konung ...”, psalm 19 och 20. Därefter troparier och kort ektenia.

Anledningen till att inledningen är kortare är att man läst midnattsgudstjänsten innan med sedvanlig inledning och om man binder ihop gudstjänster hoppar man över den inledande delen. Denna del av morgongudstjänsten kallas för Konungsdelen, beroende på innehållet i psalmerna och troparierna, det första tropariet lyder:

“Fräls Herre, Ditt folk och välsigna Din arvedel! Giv Dina rättrogna kristna seger över motståndarna och bevara Din menighet genom Ditt Kors!”⁹³

I stället för “Dina rättrogna kristna” står det i grekiskan: “Dina konungar”. När Bysans föll och sedan, efter ytterligare några hundra år, kommunismen bred ut sig, gick man över till “Dina rättrogna kristna”, därför finns idag flera varianter av detta troparion. Därefter uttalar prästen en ny inledningvälsignelse som bara förekommer i morgongudstjänsten: “Ära vare den Heliga, Väsensena, Livgivande och Odelade Treenigheten, städse; nu och alltid och i evigheternas evigheter.” Varpå läsaren svarar: “Amen. Ära vare Gud i höjden och frid på jorden, bland människorna ett gott behag. (3 ggr). Herre, upplåt mina läppar så att min mun kan förkunna Ditt lov.” (2 ggr). Sedan läser han 6 psalmer ur psaltaren: 3, 37, 62, 87, 102, 142; vilka avslutas med: Ära vare Fadern ... nu och alltid ... Halleluja, halleluja, halleluja. Ära vare Dig, o Gud. (3 ggr). Det gemensamma för dessa psalmer och även för inledningsvälsignelsen och läsarens lovprisning är att vi tackar och prisar Gud för att vi stått upp ur

⁹² Orologion: 3.

⁹³ Ibid. s. 14.

sömnen. Under det att dessa psalmer läses ber prästen 12 böner; dessa lästes tidigare, liksom de i aftongudstjänsten, vid de olika ekteniorna under gudstjänsten. Detta syns både på utropen (slutet på bönen) och på böernas innehåll. Detta har bevarats i Liturgin, men i afton- och morgongudstjänsten läses de alltså i en följd tillsammans. Den första bönen visar tydligt på morgongudstjänstens mening:

“Vi tacka Dig, Herre vår Gud, som har rest oss från vårt läger och i vår mun lagt lovets ord, att vi må tillbedja och åkalla Ditt heliga namn. Vi bedja om Din barmhärtighet, den som Du alltid bevisat i våra liv. Och nu sänd Din hjälp över dem som stå inför Din heliga härlighets Anlete och som av Dig vänta rik nåd. Giv dem att med fruktan och kärlek alltid få tjäna Dig och att lovsjunga Din ousägliga godhet. Ty Dig tillkommer all ära, vördnad och tillbedjan, Fader och Son och Helig Ande, nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen.”

Efter psalmerna och böerna ber diakonen “Fridsektenian” samma som i aftongudstjänsten och Liturgin. Efter prästens utrop i slutet av ektenian, säger diakonen: “Herren är Gud och Han har uppenbarat Sig för oss. Välsignad vare Han som kommer i Herrens Namn.” Denna vers upprepas av kören, sedan läser diakonen en utvald vers från psalm 117 (LXX) och efter den sjunger kören åter “Herren är Gud ...” sedan läser diakonen ytterligare tre verser ur samma psalm, efter varje vers sjunger kören “Herren är Gud ...” Därefter sjunges troparion till dagens helige ur Minean (2 ggr.) “Ära vare Fadern ... Nu och alltid ... Amen.” Theotokion enligt tonen för tropariet. “Herren är Gud ...” är också signifikativ för morgongudstjänsten – vi har lämnat nattens mörker, men även okunskapens mörker och blivit upplysta av solen och sett en ny dag, men vi har även fått andlig upplysning, vi har sett Gud, som uppenbarat sig för oss. Därefter läses 2 kathismer (läsningar ur Psaltaren) och efter varje kathisma sjunger man kathismatroparier.

Efter psalm 50 (LXX) börjar läsningen av kanon: Kanon består av nio sånger från Gamla och Nya Testamentet:

1:a sången: är den sång som Israels folk sjöng när de gått genom Röda Havet. 2 Mos. 15:1–19

2:a sången: den sång som Mose sjunger inför sin död, 5 Mos. 32:1–43

3:e sången: Hannas sång, från 1:a Sam. 2:1–10 (1 Kon. 2:1–10 LXX)

4:e sången: profeten Habackuks sång Hab. 3:1–19

5:e sången: profeten Jesajas sång Jes. 26:9–19

6:e sången: profeten Jonas sång, som han bad i valens buk, Jon. 2:3–10

7:e sången: Asarias bön och de tre ynglingarnas lovsång Tillägg till Daniel: 4:3–5:33 (Dan. 3:26–57 LXX).

8:e sången: de tre ynglingarnas lovsång fortsättning på samma lovsång som 7:e sången, Tillägg till Daniel 5:34–63 (Dan. 3:57–88 LXX)

9:e sången Gudaföderskan lovsång Luk. 1:46–55 och Sakarias lovsång Luk. 1:68–79.

Idag sjunges eller läses dessa sånger bara under Stora Fastan, förutom några få kloster som fortfarande har äldre ordning. Under övriga året sjungs bara Gudaföderskans lovsång, under den sker även en beräkning. Varför har vi då räknat upp alla dessa sånger? Jo därför att varje kanon i Oktoich eller Minea börjar med en "irmos". Denna irmos har sitt tema från de bibliska sångerna. Vi återkommer till de bibliska sångerna, när vi talar om Stora fastans gudstjänster.

På vardagar 2 kanon från Oktoich, 1 från Minea, om det finns 2 kanon i Minean, läses 1 från Oktoich och 2 från Minean. Det skall bli 14 troparier förutom irmos, tillsammans. Om man tittar i Oktoich eller Minea så ser man att det inte finns någon 2:a sång, den har fallit bort och läses enbart under Stora Fastan. Man läser eller sjunger alltså först irmos, och därefter troparierna, men eftersom man inte läser de bibliska sångernas versar har det kommit till "nya" versar mellan troparierna ex: "Ära vare Dig, vår Gud, ära vare Dig! Allraheligaste Gudaföderska fräls oss! Helige apostel/ martyr/ hierark N.N. bed till Gud för oss". Före det näst sista tropariet läser man: "Ära vare Fadern ..." före det sista: "Nu och alltid ...". Efter 3:e sången lilla ektenian, och därefter sitthymn med dess Theotokion från Minean. Efter 6:e sången lilla ektenian, sedan kontakion. Efter 8:e sången utropar diakonen: "Låtom oss med hymner lovsjunga Gudaföderskan och Ljusets Moder." Sedan beröker diakonen hela kyrkan på vanligt sätt. Under denna beräkning sjunger mandet som är kvar av de nio sångerna, se ovan:

"Min själ prisar storligen Herren och min ande fröjdar sig i Gud, min Frälsare.

Ärorikare än kerubim och utan jämförelse mer prisad än serafim, Du som utan att förtäras födde Gud Ordet, Du som är Gudaföderska, vi prisa Dig.

Ty Han har sett till Sin tjänarinnas ringhet och se härefter skola alla släkten prisa mig salig.

Ärorikare än ...

Ty den Mäktige har gjort stora ting med mig och heligt är Hans namn. Hans barmhärtighet varar från släkte till släkte över dem som frukta Honom.

Ärorikare än...

Han har utfört väldiga gärningar med sin Arm, Han har förskingrat dem som tänkte övermodiga tankar i sina hjärtan.

Ärorikare än...

Härskare har Han störtat från deras troner och ringa män har Han upphöjt, hungriga har Han mättat med sitt goda och rika har Han skickat bort med tomma händer.

Ärorikare än...

Han har tagit sig an sin tjänare Israel och tänkt på att bevisa barmhärtighet, mot Abraham och mot hans säd till evig tid efter sitt löfte till våra fäder.

Ärorikare än..."

Efter 9:e sången, lilla ektenian och därefter exapostilarion (ljushymn). Sedan läses lovpsalmerna 148, 149 och 150 och om det finns stichirer från Oktoich och Minea, sjunger man de sista verserna tillsammans med stichirerna, annars läser man psalmerna till slut.

Därpå följer Doxologin: “Ära vare Dig, som låtit oss se ljuset. Ära vare Gud i höjden och frid på jorden bland människorna ett gott behag. Vi lova Dig, vi välsigna Dig, vi tillbedja Dig, vi lovsjunga Dig, vi tacka Dig för Din stora härlighets skull. Herre, himmelske Konung, Gud Fader Allsmäktig. Herre, Du Enfödde Son, Jesu Kriste, och Du Helige Ande ...”. Vi behöver knappast påpeka att denna lovsång är signifikativ för morgongudstjänsten, även om den förekommer i andra gudstjänster också. Vi har sett ljuset, både det skapade, solen och det oskapade Gud och blivit upplysta av dem därför lovsjunger vi den Treenige Guden; Fadern Sonen och Den Helige Ande.

Sedan följer ektenian: “Låtom oss fullända vår morgonbön till Herren!” och efter den aposticha, som sjunges ur Oktoichen, på samma sätt som i aftongudstjänsten, men med verser från psalm 89: 14–17. Aposticha avslutas med Ära vare Fadern ... nu och alltid ... Theotokion.

Sedan läser läsaren: “Det är gott att tacka Herren och att lovsjunga Ditt namn, Du den Högste, att om morgonen förkunna Din nåd, och hela natten Din sanning. Helige Gud ... t.o.m. Fader vår ...”. Därpå sjunges dagens troparion med Theotokion, som i slutet av aftongudstjänsten. Därefter avslutas gudstjänsten med ektenian: “Förbarma Dig över oss, o Gud ...” och avslutning, som varierar om det är festdag eller vardag. Direkt efter avslutningen börjar 1:a timman.

3.2.5. Första timman börjar med: “Kommen låtom oss tillbedja Gud, vår Konung ...” och psalmerna 5, 89 och 100. Därefter troparion till dagens helige, ur Minea och Theotokion från timman. Några versar ur psalm 118, “Helige Gud ... Fader vår ...”. Dagens kontakion, ur minea. “Herre, förbarma Dig!” (*40 ggr*). “O, Du som varje tid och varje timme ...” och sedvanlig avslutning. Efter avslutningen läses en särskild bön till Kristus:

“Kriste, Du sanna ljus, som upplyser och helgar varje människa, som kommer till världen, låt Ditt ansiktes ljus lysa för oss, att vi i det må se det ouppnåeliga ljuset, och styr våra steg till att uppfylla Dina bud, genom Din allrareaste Moders och alla Dina heligas förböner.”

Och en hymn till Gudaföderskan, grekerna kallar den för 'Kyrkans nationalsång': “Dig Härförerska, stark i strid, bringa vi, Dina från det onda lösta tjänare, en tacksam segersång, o Gudaföderska. Och då Du har en oövervinnerlig makt, fräls oss från all nöd, att vi må ropa till Dig: Gläd Dig, Du Oförmälda Brud.” Första timman avslutas med slutvälsignelsen. Efter första timman gör man en paus innan man läser tredje och sjätte timman, idag läser man dem oftast i samband med liturgin, eller med typikan. Konkreta exempel finns i Appendix, Första timman, s. 61–63.

3.2.6. Tredje och sjätte timman

Konkreta exempel finns i Appendix, Tredje timman, s. 64–67, Sjätte timman, s. 68–70., s. 13–22. Eftersom man gjort en paus har man den långa inledningen på tredje timman, prästen börjar: “Välsignad vare vår Gud! Städse, nu och alltid och i evigheternas evigheter. Läsaren: “Amen. Ära vare Dig, vår Gud ära vare Dig. Himmelske Konung ... Helige Gud ... Fader vår ... Kommen låtom oss tillbedja Gud, vår Konung ...” och psalmer 16, 24, 50. Sedan ser strukturen ut som första timman, detsamma gäller för sjätte timman men man läser psalmerna 53, 54, 90. Det finns några kännetecknande verser för timmarna men de läses bara under Stora Fastan. Dessutom avslutas varje timma med en särskild bön.

3.2.7. Typika

Typikan är delar ur Liturgin och den läses när man inte firar liturgi, ellerom Liturgin firas med aftongudstjänst, som under Stora Fastan. Den börjar med två psalmer 102 och 145. Dessa två inleder oftast liturgin i den slaviska ordningen. Tidigare gjorde de även det i grekisk ordning, och därför kan det stå i anvisningarna till liturgin τὰ τυπικά ta typika eller på fornkyrkoslaviska *изобразительная* izobrazitel'naja – det innebär att man börjar som typikan. Därefter följer som i liturgin “O, Du enfödde Son och Guds Ord, Du är odödlig.” Sedan följer saligprisningarna som i början av liturgin. Det “trefalt Heliga” ser lite annorlunda ut än i Liturgin (se ovan rubrik 2.3.2): “Den himmelska härskaren lovsjunger Dig och säger: Helig, Helig, Helig är Herren Sebaot, fulla äro himlarna och jorden av Din härlighet.” Därefter följer Trosbekännelsen, samma som i Liturgin, men om man firar Liturgi efter typikan hoppar man över den här och läser direkt: “O Gud, överse med, tillgiv och förlåt oss våra synder, dem vi begått med vilja eller utan att vilja det, i ord eller i gärning, medvetet eller omedvetet, om dagen eller under natten, i förstånd och i tanke. Förlåt oss allt, såsom god och människoälskande.” Därpå: “Fader vår ...” festens eller dagens kontakion, ibland flera kontakier och sedan avslutas typikan med: “Vare Herrens Namn välsignat, från nu och till evighet.” (3 ggr). “Ära... Nu och alltid ...”, psalm 33 och slutvälsignelse.

3.2.8. Nionde timman

Konkreta exempel finns i Appendix, Nionde timman, s. 9–12. Denna timma läses innan aftongudstjänsten och har lång inledning som tredje timman, men man läser psalm 83, 84, 85 i övrigt ser den ut som tredje timman. Eftersom 9:e timman läses innan aftongudstjänsten har aftongudstjänsten kort inledning (se ovan rubrik 3.2.1).

Dessutom kan man fira **liturgi** varje dag, den firas då efter 6:e timman, enligt grekisk ordning firar man liturgin direkt efter Doxologin i morgongudstjänsten. Detta är dagscykeln – dessa gudstjänsters fasta delar, som återkommer varje dag, finns i Orogion, vi har här utgått

från vardagsordningen, vi återkommer till Söndagsordningen nedan när vi talar om veckocykeln.

3.2.9. Gudstjänsternas längd

Som synes är gudstjänsterna långa detta beror på att de vuxit fram i klostren, samt att de kombinerats med församlingsordningen från Konstantinopel. Varför ber man så mycket? Bönen och gudstjänsterna, framför allt Liturgin, är en försmak av himmelen, dit alla kristna vill. När vi ber är vi riktiga människor, vi lever som Gud menade, när Han skapade människan, i ett rent förhållande till Honom, till vår nästa och till skapelsen (se ovan rubrik 1.2). Bönen är vårt liv. Efraim Syriern (se ovan rubrik 3.1) talar om detta i ett av sina poem:

Så länge jag finns till skall jag lovsjunga,
jag vill inte vara som om jag inte fanns.
Jag skall lovsjunga så länge jag lever,
jag vill inte vara död i min levnadstid.⁹⁴

3.3. Veckocykeln

Nästa cykel är veckocykeln. Varje dag har sitt firningsämne:

Söndag: Kristi Uppståndelse.

Måndag: Ärkeänglar och änglar.

Tisdag: Johannes, Herrens profet, förelöpare och döpare.

Onsdag: Kristi Kors (Judas förräderi).

Torsdag: Apostlarna och Nikolaos biskop av Myra i Lykien.

Fredag: Kristi Kors (korsfästelse).

Lördag: Alla heliga och de avsomnade.

I denna cykel har lördagen och söndagen en särskild plats och orsakerna till detta är flera. Vi vet av skapelseberättelsen att Gud vilade på den sjunde dagen, sabbaten, alltså började Gud sin skapelse på den första dagen, dvs söndagen. I Gamla Testamentet, följde man Guds exempel och bud, och vilade på den sjunde dagen. "Tänk på sabbatsdagen, så att du helgar den. Sex dagar skall du arbeta och förrätta alla dina sysslor; men den sjunde dagen är Herren din Guds sabbat; ... Ty på sex dagar gjorde Herren himmelen och jorden och havet och allt vad i dem är, men Han vilade på sjunde dagen, därför har Herren välsignat sabbatsdagen och helgat den."⁹⁵ Också Kristus och Hans lärjungar gick till synagogan på sabbaten.⁹⁶ Men Kristus visar även att Han är Herre över sabbaten⁹⁷ och Han botar sjuka på sabbaten och undervisar om meningen med sabbaten.⁹⁸ I och med Kristi död och uppståndelse får fredag,

⁹⁴ Upplysta ögat: 45.

⁹⁵ 2 Mos. 20:8–11.

⁹⁶ Luk. 4:16.

⁹⁷ Mark. 2:23–28.

⁹⁸ Luk. 13:10–17; 14:1–6.

lördag och söndag sina särskilda firningsämnen och firandet och hållandet av det gamla testamentets sabbatsbud uppfylls när Kristus vilar i graven en stichir från Stora Lördagen visar tydligt detta:

“Denna dag har den store Moses profetiskt uttryckt, då han sade: Och Gud välsignade den sjunde dagen. Detta är den välsignade Sabbaten. Detta är vilans dag, på vilken Guds Enfödde Son vilade från alla Sina verk I sin försyn, ända till döden vilade Han nu i köttet. Och genom Uppståndelsen återvände Han till det Han var och skänkte oss evigt liv, såsom allena god och människoälskande.”

3.3.1. Söndag, Kristi Uppståndelse

Vi återkommer till lördagen senare, därför att i och med att Kristus uppstår från de döda på söndagen, så blir den, som vi nämnde ovan, de första kristnas eukaristiska dag. Söndagen ses inte bara som den första dagen, utan också som den åttonde, dvs den eviga dagen (se ovan rubrik 2.1).⁹⁹ Detta gör söndagen central i ortodoxa Kyrkans gudstjänstliv. Längre var söndagen den enda dag i veckan, som liturgi firades, men eftersom det blev fler festdagar under kyrkoåret så börjar man även fira liturgi på dessa dagar. Theodor Studiten (se ovan rubrik 3.1) nämner i sin “klosterregel” dagar då man firar liturgi och dagar man ej firar liturgi. Idag är det vanligt att liturgin firas varje dag i klostren, något som finns omtalat från 1000-talet.¹⁰⁰ Detta är anledningen till att liturgin står över dagscykeln och om den firas varje dag påverkas den inte nämnbart av “dagstemat”, eftersom liturgin i sig har “uppståndelsetema.” Söndagens gudstjänster får därför en egen karaktär, som vi nämnde tidigare.

Förutom uppståndelsetemat läggs dessutom delar till gudstjänsterna och vanligtvis så firar man afton- och morgongudstjänst tillsammans, tidigare gjorde man detta under natten, så att det blev en allnattsvigilia. Att fira vigilia, dvs aftongudstjänsten och morgongudstjänsten tillsammans började som vi tidigare nämnt i klostren. Detta sprids även till de stora städernas kyrkor och det finns bland annat en beskrivning från 900-talet av hur en sådan vigilia gick till i Konstantinopel.¹⁰¹

Idag firas allnattsgudstjänst bara i de stora klostren, men det är vanligt att man har en förkortad form på lördag kväll, som man kallar vigilia. I vissa mindre församlingskyrkor firar man bara aftongudstjänst på kvällen och Liturgi på morgonen och i andra församlingskyrkor mest i Grekland firas morgongudstjänsten innan Liturgin på morgonen. Det är vanligt att man dessutom förkortar dessa gudstjänster kraftigt och det i sin tur leder till ett otal olika ordningar, som vi därför inte kommer att nämna här.

Vi har redan bekantat oss med vardagsordningen för gudstjänsterna, så nu kommer vi att visa på det som skiljer söndagsordningen från vardagsordningen.

⁹⁹ Barnabasbrevet 15:9.

¹⁰⁰ Pravoslavie s. 298.

¹⁰¹ Ibid. s. 262.

Söndagsvigilia: Börjar på lördag kväll med aftongudstjänsten. Gudstjänsten inleds med en beräkning av hela kyrkan och eftersom man firar gudstjänsterna ihop så inleder prästen med utropet från morgongudstjänsten: “Ära vare den Heliga, Väsensena, Livgivande och Odelade Treenigheten, städse; nu och alltid och i evigheternas evigheter.” Enligt rysk ordning sjunger präst och diakon: “Kommen låtom oss tillbedja Gud, vår Konung ...” och därefter sjungs psaltarpsalm 103 (LXX). “Kommen, låtom oss tillbedja ...” och psalmen kan också läsas och då är det någon av de äldsta i klostret som läser. Därpå följer fridsektenian och sedan sjungs eller läses första kathisman i Psaltaren. Till “Herre, jag ropar ...” sjunger man 10 stichirer, som vi nämnde ovan (se ovan rubrik 3.2.1), först sjunger man tre uppståndelsestichirer, de härstammar från Jerusalem, och finns omvittnade redan på 400-talet.¹⁰² Av namnet förstår man att de handlar om uppståndelsen, och de varierar i de åtta tonerna, vi återkommer till dem senare, nedan följer några exempel:

“Kommen, I folk, låtom oss lovsjunga och tillbedja Kristus, prisande Hans uppståndelse från de döda. Ty Han är vår Gud, som friar världen från fiendens bedrägeri.”¹⁰³

“Allt har upplysts genom Din Uppståndelse, Herre, och Paradiset har åter öppnats. Och hela skapelsen, lovprisande Dig, frambär ständigt lovsång till Dig.”¹⁰⁴

Det finns även andra teman i dessa stichirer, som att de sjungs på aftonen eller med mer dogmatiskt innehåll, exempelvis:

“Mottag våra aftonböner, helige Herre, och förläna oss syndernas förlåtelse. Ty Du ensam är den som i världen uppenbarat uppståndelsen.”¹⁰⁵

“Jag prisar Faderns och Sonens kraft; och Den Helige Andes makt lovsjunger jag. Den odelbara, oskapade Gudomen, den Väsensena Treenigheten, som regerar i evigheternas evigheter.”¹⁰⁶

Att de härstammar från Jerusalem styrks av några stichirer, bland annat:

“Gläd Dig, Du heliga Sion, kyrkornas Moder, Guds Boning, ty Du mottog först syndernas förlåtelse, genom uppståndelsen.”¹⁰⁷

Efter dessa stichirer följer ytterligare fyra, med samma teman. De härstammar från 800-talet och kallas **Anatolikastichirer**. Efter dessa stichirer sjungs stichirer från Minea – vi återkommer senare till Minean – och därefter avslutas stichirerna med ett särskilt Theotokion, som kallas

¹⁰² Ibid. s. 404.

¹⁰³ Uppståndelseoktoich: 1.

¹⁰⁴ Ibid. s. 36.

¹⁰⁵ Ibid. s. 1.

¹⁰⁶ Ibid. s. 36.

¹⁰⁷ Ibid. s. 121.

Dogmatikon. Författaren till dessa Dogmatika är Johannes av Damaskus (se ovan rubrik 3.1).¹⁰⁸ De har alla dogmatiskt innehåll, som tydligt syns i följande dogmatikon:

“Himlarnas Konung har av människokärlek uppenbarat sig på jorden och levt bland människorna. Ty Han antog kött av den rena Jungfrun och framträdde ur Henne med det antagna; Han är den ende Sonen, tvåfaldig till naturen men ej till sin person. Därför, förkunnande Honom i sanning vara fullkomlig Gud och fullkomlig människa, bekänna vi Kristus, såsom vår Gud; bönfäll Honom, oförmälda Moder, att Han förbarmar Sig över våra själar.”¹⁰⁹

Under det att denna hymn sjungs sker intåg med rökelsekar och därefter sjungs “Stilla Ljus ...” (se ovan rubrik 3.2.1). Därefter följer en särskild prokimenon för lördag kväll, ektenian: “Låtom oss säga ... Förläna Herre ...”, ektenia: “Låtom oss fullända ...”.

Därefter följer en del som inte finns i vardagsordningen, “Brödsbrytelsen” eller “Litian” som den även kallas. Litian börjar med att man sjunger litiastichirer, oftast den fest som kyrkan är helgad åt, medan detta sjungs går prästerskapet i procession ut till förrummet, där vissa föreskrivna böner läses, sedan går man fram till kyrkorummets mitt under det att aposticha sjungs.

Aposticha består av fyra stichirer och ett Theotokion i slutet. Med den lilla finessen att tre av dem följer det grekiska alfabetet, första stichiren börjar på α [a] nästa på β [b] och så vidare, tre stichirer i varje ton av de åtta tonerna blir 24 stichirer, lika många, som det grekiska alfabetets bokstäver. Därefter “Herre nu låter Du Din tjänare ...”, “Helige Gud ... Fader vår...” och ett särskilt troparion till Gudaföderskan som sjungs tre gånger:

“Gudaföderska och Jungfru, gläd Dig; Maria, full av nåd, Herren är med Dig; välsignad är Du bland kvinnor och välsignad är Din Livsfrukt, ty Du födde våra själers Frälsare.”¹¹⁰

Under denna hymn beröks bordet, där bröd, vetekorn, vin och olja ställts fram, sedan välsignas de med följande bön:

“Herre, Jesu Kriste, vår Gud, Du som välsignade de fem bröden i öknen och med dem mättade fem tusen män! Välsigna Du själv dessa bröd, vetet, vinet och oljan. Föröka dem i Din heliga Kyrka, i denna stad (by, i detta heliga kloster), och i hela Din värld och helga alla troende, som taga del av dem. Ty Du är den som välsignar och helgar allt, Kriste vår Gud, och till Dig uppsända vi ära tillika med Din Begynnelselöse Fader och Din Allraheligaste, Gode och Livgivande Ande, nu och alltid och i evigheternas evigheter.”¹¹¹

Därefter sjungs psalm 33 (LXX) och aftongudstjänsten övergår i morgongudstjänst. Här läser man en läsning ur kyrkofäderna, men som vi tidigare påpekat är detta tyvärr sällsynt idag.

¹⁰⁸ Pravoslavie: 404-407.

¹⁰⁹ Uppståndelseoktoich: 122.

¹¹⁰ Orologion: 69.

¹¹¹ Ieratikon: 10.

Morgongudstjänsten börjar i detta fall med: “Ära vare Gud i höjden ... Herre upplåt ...” och de sex psalmerna. Efter fridsektenian sjungs uppståndelsetroparion och därefter två kathismaläsningar med ektenior och kathismahymner emellan. Både troparier och kathismahymnerna har uppståndelsetema och varierar enligt gällande ton, av de åtta, exempelvis:

“När Du nedsteg till döden, Du odödliga Liv, då dödade Du dödsriket med Ditt gudomliga ljus. Men när Du uppväckte de döda från underjorden, då ropade de himmelska makterna: O Livgivare, Kriste vår Gud, ära vare Dig!”¹¹²

“Till de myrrabärande kvinnorna ropade ängeln, som stod vid graven: myrra anstår de döda, men Kristus har visat sig främmande för förgängelsen. Men förkunnen: Herren har uppstått, givande världen stor barmhärtighet.”¹¹³

Efter varje kathisma finns läsning ur kyrkofäderna. Därefter inleds ytterligare en extra del, polyeleion, den 118:e psalmen (LXX) sjungs och efter den följer eulogitaria, särskilda uppståndelsehymner, som inte varierar efter tonerna utan samma hymner sjungs varje söndag, de författades av Johannes av Damaskus, den första lyder:

“Änglarnas skara förundrade sig, när den såg Dig bland de döda. Dock tillintetgjorde Du, Frälsare dödens makt och uppreste Adam med Dig Själv. Du befriade alla från dödsriket.”¹¹⁴

Sedan sjungs de så kallade “steghymnerna” vilka varierar i de åtta tonerna. De är allusioner på psaltarpsalmerna 119-132 (LXX) i varje ton finns tre antifoner med tre versar de två första i varje antifon har ett asketiskt munktema, medan det tredje handlar om den Helige Ande, ex:

“Öknens innevånare har en oupphörlig gudomlig kärlek, eftersom de är fjärran från den fåfängliga världen.”¹¹⁵

“Från min ungdom bekämpa mig många lidelser, men hjälp mig Du, Själv och fräls mig, min Frälsare.”

“Genom den Helige Ande bliver varje själ levande och upphöjes genom renhet, den strålar heligt och hemlighetsfullt genom Treenigheten.”¹¹⁶

Därpå följer uppståndelseprokimenon, varierar i de åtta tonerna, och läsning av uppståndelseevangeliet, ett av 11 stycken. Men det finns ju bara fyra evangelier, säger någon. Jo, men det här är 11 läsningar ur de fyra evangelierna som handlar om uppståndelsen. De är:

I: Matt. 28:16–20

¹¹² Uppståndelseoktoich: 21.

¹¹³ Ibid: 22.

¹¹⁴ Orogion: 132.

¹¹⁵ Uppståndelseoktoich: 5.

¹¹⁶ Ibid: 56.

- II: Mark. 16:1–8
- III: Mark. 16:9–20
- IV: Luk. 24:1–12
- V: Luk. 24:12–35
- VI: Luk. 24:36–53
- VII: Joh. 20:1–10
- VIII: Joh. 20:11–18
- IX: Joh. 20:19–31
- X: Joh. 21:1–14
- XI: Joh. 21:15–25

Dessa läsningar följer en egen ordning, vi återkommer till den senare. Efter evangelie-läsningen sjungs:

“Då vi sett Kristi Uppståndelse, låtom oss falla ned inför den helige Herren Jesus, Han som allena är utan synd. För Ditt Kors falla vi ned, Kriste, och Din heliga Uppståndelse lovsjunga och prisa vi. Ty Du är vår Gud och vi känna ingen utom Dig. Ditt namn åkalla vi. Kommen alla I troende, låtom oss falla ned inför Kristi heliga Uppståndelse. Ty se, genom Korset har glädje kommit till all världen. Alltid välsignande Herren lovsjunga vi Hans Uppståndelse; genom att uthärda korsfästelsen har Han övervunnit döden genom Sin död.”

Sedan psalm 50 (LXX) och därpå sjungs:

“Ära vare Fadern... Genom apostlarnas förböner, rena oss, Barmhärtige, från våra överträdelsers mångfald.

Nu och alltid... Genom Gudaföderskans förböner, rena oss, Barmhärtige, från våra överträdelsers mångfald.

Gud, var mig nådig efter Din stora godhet, utplåna mina överträdelser efter Din stora barmhärthighet.

Jesus har uppstått ur graven, såsom Han förutsagt, givande oss evigt liv och stor nåd.”¹¹⁷

Sedan går alla fram och kysser evangeliet, som lagts på en analog mitt i kyrkan och när de kysst det smörjs de med olja, den som välsignades under litian (se ovan s. 47), på pannan av prästen. Detta avslutar polyeleion. Samtidigt med smörjandet börjar man läsa kanon, man läser, förutom irmos, 4 troparier från Uppståndelsekanon, 3 från Kors-uppståndelsekanon, 3 från Gudaföderskakanon och 4 från Minean. Efter läsningen av kanon och ektenian efter 9:e sången utropar diakonen: “Helig är Herren, vår Gud.” Kören svarar detsamma, sedan läser diakonen två versar vilka båda följs av körens svar: “Helig är Herren, vår Gud.” Sedan sjungs

¹¹⁷ Orologion: 18-20.

exapostilarion, dess tema följer evangelieläsningen, alltså finns det 11 stycken. Det exapostilarion man sjunger, när man läst det 1:a uppståndelseevangeliet (Matt. 28:16–20) lyder:

“Låtom oss med lärjungarna gå upp till det galiléiska berget för att med tro skåda Kristus, som säger att Han mottagit makt över det övre och det nedre; låtom oss bli lärda att lära och döpa alla folk i Faderns och Sonens och den Helige Andes Namn; och såsom Han lovat är Han med sina invigda intill tidens ände.”

Författaren till dessa exapostilarier är kejsar Konstantin VII (900-talet).¹¹⁸ Sedan följer, som på vardagar, lovpsalmerna (se ovan rubrik 3.2.4) med den skillnad att de på söndagar sjunges och till dem fogas åtta stichirer, fyra uppståndelsestichirer och fyra anatolikastichirer, med samma tema som vid “Herre, jag ropar ...”. De avslutas med “Ära vare Fadern ...” och en evangeliestichir. Även den följer, som exapostilariet, evangelieläsningen. De författades av kejsar Leo, den Vise, (slutet av 800- början av 900-talet).¹¹⁹ Sedan sjungs stora Doxologin och efter uppståndelsepropriet och ektenior avslutas morgongudstjänsten med slutvälsignelse, sedan följer 1:a timman, vilken är samma som på vardagar, med undantag för troparion och kontakion.

Detsamma gäller för både tredje och sjätte timman. Däremot skiljer sig midnattsgudstjänsten helt från den vardagliga, i stället för psalm 118 läser man kanon till den Heliga och Livgivande Treenigheten och därefter särskilda Treenighetstroparier, nedan följer de två första:

“Det är sannerligen värdigt att ära Dig, Guds Ord, för vilken kerubim fruktar och bävar och de himmelska härskarorna lovprisar, Du som på tredje dagen uppstod ur graven, Livgivare Kriste, förhårliga vi i fruktan.”

“Låtom oss alla gudabehagligt lovsjunga Fadern och Sonen och Den Gudomlige Anden med gudomliga hymner; Det Väsensena Herraväldet, det Ena Riket och Herradömet.”¹²⁰

Och efter en bön till Treenigheten avslutas midnattsgudstjänsten. Det är dock sällan som den firas, midnattsgudstjänsten läses i huvudsak i klostren och där firar man vigilia. Man kan inte läsa den efter morgongudstjänsten, därför utelämnas den oftast.

Liturgin påverkas heller inte mycket, eftersom den i sig har uppståndelsekaraktär, som vi nämnde tidigare. Det finns versar till saligprisningarna, troparion och kontakion, prokimenon och hallelujaversar för liturgin i varje ton, nedan exempel från 2:a tonen:

¹¹⁸ Pravoslavie: 412.

¹¹⁹ Ibid. 412.

¹²⁰ Orologion: 10.

“Troparion:

När Du nedsteg till döden, Du odödliga Liv, då dödade Du dödsriket med Ditt gudomliga ljus. Men när Du uppväckte de döda från underjorden, då ropade de himmelska makterna: O Livgivare, Kriste vår Gud, ära vare Dig!

Kontakion:

Du uppstod ur graven, Allsmåttige Frålsare. Dödsriket förskräcktes, då det såg undret och de döda stod upp. Skapelsen, som såg det, gladde sig med Dig och Adam fröjdar sig och hela världen, o min Frålsare, lovsjunger Dig evinnerligen.

Saligprisningar:

Vers: Saliga äro de barmhärtiga, ty de skall undfå barmhärtighet.

Rövarens röst frambära vi till Dig och bedja: Tänk på oss, Frålsare, i Ditt Rike.

Vers: Saliga äro de fridsstiftande, ty de skola kallas Guds barn.

Inför Din begravning och Din Uppståndelse falla vi ned, o Härskare, genom vilka Du, Människoålskare, befriat världen från förgängelsen.

Prokimenon:

Herren är min starkhet och min lovsång, och Han blev mig till frälsning.

Vers: Vål tuktade mig Herren, men Han gav mig icke åt döden.

Hallelujaverser:

Herren bönhöre dig på nödens dag, Jakobs Guds namn beskydde dig.

Herre, svara oss på den dag då vi ropa.”¹²¹

3.3.2. Vardagar

Vardagarna har en helt annan karaktär i gudstjänsterna, det är ånger och bot som är ett grundläggande tema för alla vardagar och därtill kommer de teman som vi nämnde ovan. Man får ha i minne att de första kristna hade en kyrkovecka, inte ett kyrkoår. Årets fester kommer senare, från 300-talet och framåt. Som vi nämnde tidigare är temana självklara för Fredag, Lördag och Söndag i och med Kristi korsfästelse (fredag) Hans vila i graven(lördag) och Hans uppståndelse (söndag). Nedan har vi gett några exempel på de texter som sjunges eller läses varje dag för att visa hur man uttrycker olika dagars teman, alla är hämtade ur 2:a tonen.

Måndag: Måndagen firar vi åminnelsen av ärkeänglar och änglar. Detta kombineras med bottemat och gudstjänsterna blir då som följer:

¹²¹ Uppståndelseoktoich: 21–35.

Till aftongudstjänsten sjungs sex stichirer till "Herre, jag ropar..." tre "ödmjuka stichirer" ett exempel:

"Ägande barmhärtighetens källa, vilken utströmmar nådens djup och medlidandets strömmar, Allgode Fader och Son, Du Faderns Ord, och helige Ande, Du oskapade Väsen, mottag vår bönfällan och bön, givande förlåtelse åt alla dem som leva i synd, såsom barmhärtig och människoälskande Gud."¹²²

Sedan tre ur Minea, om det inte finns någon Minea sjungs tre stichirer till ärkeänglar och änglar:

"Troner, kerubim och serafim; herravälden och makter och ärade krafter; och med dem änglar ärkeänglar och härförare; till Honom som skapat deras oförgängliga natur sjunga de oupphörligt en sång samstämmigt, lärande alla att hylla den Ende i Treenighet av samma Väsen, ära och tron."¹²³

"Ära vare Fadern ... Nu och alltid ...", Theotokion. Gudaföderskan har som synes ingen egen dag i veckan utan stichirer till Henne sjungs alla dagar under hela året. Till aposticha sjungs två "ödmjuka stichirer" exempelvis:

"Jag har syndat mot Dig, Kriste Frälsare, såsom den förlorade sonen; mottag mig, som vänt om, o Fader och förbarma Dig över mig, o Gud."

Därefter sjunger man en stichir till martyrerna den kallas martyrikon.

"Martyrikon: Då I segerbärare ej älskat den jordiska njutningen förlänades I det himmelska goda och blevo medborgare med änglarna. Genom deras förböner, Herre, förbarma Dig över oss och fräls oss."

Martyrerna har heller ingen egen dag, men martyrika sjungs på alla vardagar. Även aposticha avslutas, som alltid, med Theotokion.

"Theotokion: Gläd Dig, Gudaföderska Maria, Du oförstörbara och heliga Tempel, såsom profeten utropat: Heligt är Ditt Tempel, underbart i härlighet."¹²⁴

Efter Fader vår sjungs troparion för dagens heliga ur Minea och tillhörande Theotokion. Finns det ingen Minea så sjunger man tropariet till änglarna i 4: e tonen:

"Eder, de himmelska härskarornas härförare, bedja vi, ovärdiga ständigt, att I genom edra förböner må omfamna oss med beskyddet av eder okroppsliga härlighets vingar, bevarande oss, vilka ivrigt nedfalla och ropa: Bevara oss från fara, såsom anförare av makterna i höjden."¹²⁵

¹²² Oktoich 2:a tonen 18.

¹²³ Ibid: 18.

¹²⁴ Ibid: 19.

¹²⁵ Orologion s. 116.

I kvällsgudstjänsten läses dagens troparion: "Eder, de himmelska..." annars påverkar inte dagstemat denna gudstjänst. Midnattsgudstjänsten påverkas inte alls.

Morgongudstjänsten däremot påverkas av dagstemat. Efter "Herren är Gud sjungs dagens troparier, samma som i aftongudstjänsten. Efter första kathismaläsningen sjungs 'ödmjuka' kathismatroparier och efter andra, läsningen 'ödmjuka' kathismatroparier med martyrikon:

"Förbarma Dig över mig, Gud, förbarma Dig över mig, grät David för två synder, men jag ropar till Dig för tusentals synder; han vätte sitt läger med tårar, men jag förmår inte frambringa en tår, jag förtvivlar och beder: Förbarma Dig över mig, Gud, efter Din stora barmhärtighet.

Vers: Underbar är Gud i Sina heliga, Israels Gud.

Martyrikon: Dig som höljer himmelen med moln, hade de heliga till klädnad, de uthärdade plågor av de laglösa i världen och tillintetgjorde idolernas förvillelse. Befria även oss, genom deras förböner från den osynlige fienden, Frälsare och fräls oss."¹²⁶

Samt efter tredje läsningen, kathismatroparion till änglarna, alla tre avslutas med Theotokion.

"I de okroppsligas allheliga körer, bedjen till den gode Guden och Härskaren att Han förskonar oss vid domens timma och befriar oss från de bittra plågorna, demonernas ondska, lidelsernas förmörkelse och varje hot, vi som i kärlek skynda till edert beskydd.

Ära ... Nu ... *Theotokion:* Oförmälda rena Gudaföderska, som utan säd födde allas Härskare, bed Honom, med änglarna, att Han befriar oss från allt tvivel, giver ödmjukhet och ljus åt våra själar och rening från synderna, Du enda snar till hjälp."¹²⁷

Därpå följer kanon, två från Oktoich, en ödmjuk med martyrika och en till änglar och ärkeänglar:

"Du, Ord som tagit kött, och kommit, inte för att kalla rättfärdiga, såsom Du sagt, utan syndare till omvändelse; mottag mig, som mycket syndat och fräls mig.

Martyrikon: Inför Din dom, Herre, stå de segerbärande bärande kransar, då de besekrat den ondes högmod och belönats med odödlighet.

Såsom Gudabärande kol, glödgade av Ditt Väsens strålar har Du uppenbarat de okroppsliga köreerna, vilka ära Dig, Kriste, såsom Allsmäktig."¹²⁸

Dessutom en tredje kanon från Minea. Efter kanons nio (8) sånger sjungs dagens ljushymn eller exapostilarion, med dagstema.

"Du, som såsom Gud smyckat himmelen med stjärnor, och som genom Dina änglar upplyst hela jorden, Du alltings Skapare, fräls dem som lovsjunga Dig.

¹²⁶ Oktoich 2.a tonen, s. 25.

¹²⁷ Ibid. s. 26.

¹²⁸ Ibid. s. 26–27.

Theotokion: Du änglarnas sötma och de sörjandes glädje, de kristnas Förespråkarska, o Jungfru, Du Herrens Moder; hjälp mig och rädda mig från de eviga plågorna.”¹²⁹

Aposticha sjungs som i aftongudstjänsten. Vid 1:a, 3:e, 6:e och 9:e timmen läses dagen troparion och kontakion, ur Minea annars påverkas de inte alls. I typikan läses dagens kontakion i 2:a tonen:

“Guds härförare, den gudomliga härlighetens tjänare, änglarnas anförare och människornas vägledare, bedjen om det som är gagneligt för oss och om stor nåd, såsom de okroppsligas härförare.”¹³⁰

Om Liturgi firas finns troparier till saligprisningarna, det första, samma som på söndagen, det gäller för hela veckan, en 'ödmjuk', en till änglarna och en till martyrerna, avslutas med Theotokion.

Vers: Saliga äro de fridsstiftande, ty de skola kallas Guds barn.

Rövarens röst frambära vi till Dig och bedja: Tänk på oss, Frälsare, i Ditt Rike.

Vers: Saliga äro de som lida förföljelse för rättfärdighets skull, ty dem hör himmelriket till.

Fräls mig, Herre Gud och gör mig delaktig av deras del som älska Dig av hela sin själ.

Vers: Saliga ären I, när människor, för Min skull, smäda och förfölja eder och sanningslöst säga allt ont om eder.

Alla himmelska härskaror tjäna Dig, såsom Gud; fräls oss genom deras förböner.

Vers: Glädjens och fröjden eder, ty eder lön är stor i himlarna.

Med Trons vapen besegrade I atleter fiendens arméer och blevo framburna inför Gud.”¹³¹

Tisdag: Johannes, Herrens profet, förelöpare och döpare firas.

Gudstjänsterna desamma som på måndagen, med den skillnad att de andra tre stichirerna till “Herre, jag ropar...” är till Johannes minne.

“Den ofruktsammas allheliga telning, öknens underbara planta, sköna svala, skönsjungande näktergal, gyllene duva, gör min ständigt ofruktsamma och eländiga själ rik på de goda gärningarnas frukter, så att frambringande hundrafaldiga ax, jag frambär dig, salige gudomligt lov.”¹³²

¹²⁹ Orogion s. 127.

¹³⁰ Ibid. s. 116.

¹³¹ Oktoich 2.a tonen, s. 35.

¹³² Ibid. s. 36.

Likaså den tredje kathismahymnen:

“Barmhärtighetens oberoende Källa nedsänkte du i Jordans strömmar, Johannes; därför beder jag dig ivrigt: ledsaga mig, som var dag svårt dränks av många lidelser i livets hav, genom dina Gudi behagliga förböner, till livets hamn.”¹³³

Och den andra kanon:

“Kristi Döpare och Förelöpare, led mitt förstånd, som dränkts av kroppens långtids begärelser och stilla lidelsernas vågor, så att jag kommen till den gudomliga stillheten, må lovsjunga dig.”¹³⁴

Samt ljushymnen efter kanon:

“Förelöparen Johannes och Frälsarens Döpare, profeten bland profeterna och den av öknens närde samt Elisabeths livsfrukt, låtom oss alla lovprisa.”¹³⁵

I övrigt som på måndag, men änglatemat byts mot Johannestema.

Troparion i 2:a tonen

Den rättfärdiges minne firas med lovsånger; men för Dig, Förelöpare, är Herrens vittnesbörd tillräckligt. Ty i sanning utpekades du som den ärevördigaste bland profeter; ty du aktades värdig att i floden döpa Honom som du förkunnat. Därför har du ock, sedan du lidit för sanningen, för dem som äro i dödsriket, med glädje förkunnat den i köttet uppenbarade Guden, som borttager världens synder och förlänar oss stor nåd.

Kontakion i 2:a tonen

Guds profet och nådens förelöpare, vi som på marken funnit ditt huvud likt en ros, mottager alltid helande; ty du predikar åter, såsom tidigare ånger i världen.”¹³⁶

Onsdag: Kristi Kors (Judas förräderi)

Onsdag och fredag är fastedagar året om, utom de veckor som är halta, det betyder fastefria. Det påbjuds redan i Didaché, att de kristna skall fasta onsdag och fredag.¹³⁷ Temat är Kristi lidande och död på Korset, men vid Kristi Kors stod även Hans moder Maria, därför får även Theotokierna ett särskilt tema på onsdagar och fredagar, nämligen Gudaföderskans klagan och gråt vid Korset, därför kallas Theotokierna för Korstheotokion på dessa dagar.

Gudstjänsterna är identiska på onsdagar och fredagar och ser ut som följer: Till aftongudstjänsten sjungs sex stichirer till “Herre, jag ropar ...”, tre “korsstichirer”:

¹³³ Ibid. s. 38.

¹³⁴ Ibid. s. 39.

¹³⁵ Orogion s.127.

¹³⁶ Ibid. s. 116.

¹³⁷ Didaché s. 19.

“När den välartade rövaren såg Dig, Kriste, Du fruktsamma Vingård, blev han en bättre rövare med god erfarenhet och stjal skickligt förlåtelse för de forna försyndelserna, med mycket försynt röst. Låtom oss alla skynda att efterlikna denne, ropande: Ihågkom även oss, Människoälskare.”¹³⁸

Sedan tre stichirer ur Minea. Om det inte finns någon Minea sjungs tre stichirer till Gudaföderskan:

“Var är Din gestalts skönhet? Var doldes Din godhets fågring, min Son? Du som i godhet danat utsägliga ting för alla människor, o Gud, Du i godhet Sköne, huru hänger Du vanärad och vanhedrad på Träet, saknande såväl skepnad som godhet, mitt Barn? Ropade den allgoda Jungfrun, suckande och gråtande.”¹³⁹

“Ära vare Fadern ... Nu och alltid ...” Korstheotokion.

Till aposticha sjungs två “Korsstichirer” en till martyrerna och Korstheotokion:

“Korsfäst Honom, ropade de som alltid mättats av Dina gåvor och att få en våldverkare istället för Vålgöraren, begärde de rättfärdigas mördare; men Du Kriste teg, uthärdande deras dristighet, eftersom Du ville lida och frälsa oss, såsom Människoälskare.

Korstheotokion: Uthärdande många plågor vid Din Sons och Guds korsfästelse, suckade Du, Allrareaste gråtande och klagande: Ve mig, mitt ljuvaste Barn, huru lider Du orättfärdigt, Du som ville frälsa de jordefödda ända från Adam? Därför bedja vi Dig, Allrareaste Jungfru, i tro: Gör Honom misskundsam mot oss.”¹⁴⁰

Efter första kathismaläsningen sjungs kathismatroparier till Korset, efter andra läsningen kathismatroparier till Korset med martyrikon, samt efter tredje kathismatroparion till Korset, alla tre avslutas med Korstheotokion:

“Du som genom Korset upplyst jorden och kallat syndare till omvändelse, fördriv mig icke från Din hjord, Du gode Herde, utan uppsök mig, den förlorade, o Härskare och räkna mig till Din heliga hjord, Du ende gode och människoälskande.

Vers: Underbar är Gud i Sina heliga, Israels Gud.

Martyrikon: Du som upplyst Dina heliga mer än guld och förhärligat Dina ärevärdiga såsom god; bliv bönfald av dem, Kriste, vår Gud, giv vårt liv frid, såsom människoälskande och låt vår bön stiga som ett rökoffer, Du ende som vilar i de heliga.

Ära vare Fadern... Nu och alltid...

¹³⁸ Oktoich 2.a tonen: 50.

¹³⁹ Ibid: 51.

¹⁴⁰ Ibid.

Korstheotokion: Då Jungfrun, Din Moder skådade Dig, Kriste, utsträckt död på Korset, ropade Hon, bittert gråtande: Min Son, vad är detta för ett förskräckande mysterium? Huru dör Du, som giver evigt liv åt alla, frivilligt den förnedrande döden på Korset?¹⁴¹

Därpå följer kanon, två från Oktoich, en till Korset med martyrika och en till Gudaföderskan, dessutom en tredje från Minea:

“Då den förstskapade fordom överträtt det första budet skördade han död från lustgården, men då den Odödlige upphöjts på Träet och smakat döden skänkte Han odödlighet åt alla människor.

Martyrikon: Såsom får, såsom förnuftiga lamm, vilka slaktas och får lemmarna obarmhärtigt avhuggna, I högtprisade martyrer, blevo I framburna såsom offerlamm åt den Slaktade; men nu upplysen I de förstföddas heliga Kyrka.

Korstheotokion: Profeternas helgade kör kallade Dig allrareaste Härskarinna för den ogenomträngliga Dörren, den utvalda Jorden och det ohuggna Berget; ty Du födde allas Härskare, som frivilligt mottog korsfästelsen i köttet.¹⁴²

Efter kanons nio (8) sånger sjungs dagens ljushymn eller exapostilarion, med dagstema:

“Korset, all världens beskyddare; Korset, Kyrkans smycke; Korset, konungarnas styrka; Korset, de troendes fäste; Korset, änglarnas ära och demonernas sår.

Korstheotokion: När Hon, som födde Dig utan säd, stod vid Korset utropade Hon klagande: Ve mig! Mitt ljuvaste Barn! Huru gick Du ned från mina ögon? Huru har Du blivit räknad bland de döda?¹⁴³

Aposticha sjungs som i aftongudstjänsten. Om Liturgi firas finns troparier till saligprisningarna, det första, samma som på söndagen, de andra till Korset och martyrerna, avslutas med Korstheotokion.

Troparion i 1:a tonen.

Fräls, Herre, Ditt folk och välsigna Din arvedel, giv Dina rättrogna kristna seger över motståndarna och bevara Din menighet med Ditt Kors.

Kontakion i 4:e tonen.

Kriste, vår Gud, Du som frivilligt uppsteg på Korset; skänk Din barmhärtighet åt Din nya hjord, som uppkallats efter Dig! Gläd med Din kraft de rättrogna kristna i det Du giver dem seger över motståndarna. Må de hava Ditt skyddsförbund, fridens vapen, det oövervinnerliga segertecknet.¹⁴⁴

¹⁴¹ Ibid: 52.

¹⁴² Ibid: 53.

¹⁴³ Orologion: 127.

¹⁴⁴ Orologion: 116.

Torsdag: Apostlarna och Nikolaos biskop av Myra i Lykien

Till aftongudstjänsten sjungs sex stichirer till “Herre, jag ropar...” tre till apostlarna och tre ur Minea, om det inte finns någon Minea sjungs tre stichirer till H. Nikolaos:

“Hela jorden bevattnade I, såsom andliga floder fördelade från Eden, och sedan I plöjt den sådde I den frälsande förkunnelsen och skördade I, vise, de frälsta själarnas välbringande ax, vilket I, Herrens lärjungar, bevarade i de andliga ladorna, såsom en dyrbar rikedom.

Levande kroppsligen i Myra, uppenbarades du sannerligen såsom myrrha, i det du blivit smord med förståndets myrrha, helige Nikolaos, Kristi hierark; du doftar av odödlighetens väldoft, för dem som i tro skynda till ditt beskydd, befria dem från anfall, nöd och sorg, fader, genom dina böner till Herren.”¹⁴⁵

Ära vare Fadern... Nu och alltid... Theotokion. Till aposticha sjungs två till apostlarna:

“Du, Frälsare, har gjort de främsta apostlarnas namn stora i världen, de lärde utsägliga ting från himlarna och gav läkedom åt dem på jorden, ja blott deras skuggor helade lidanden; den från fiskafångarna gör under och den från judarna förkunnar nådens läror; genom dem, giv oss barmhärtige Din stora nåd.”¹⁴⁶

Sedan en till martyrerna och Theotokion. Efter första kathismaläsningen sjungs kathismatroparier till apostlarna:

“Du som gjort fiskafångarna visare än retoriker och sänt dem såsom förkunnare över all världen, genom Din utsägliga människokärlek, Kriste, vår Gud; befast Din Kyrka, genom dem, och sänd Din välsignelse över de troende, Du ende, som vilar i de heliga.”¹⁴⁷

Efter andra läsningen kathismatroparier till apostlarna med martyrikon, samt efter tredje kathismatroparion till H. Nikolaos:

“Genom Dina unders strålar upplyser du, Nikolaos allt under solen, löser sorgernas mörker och fördriver farornas anfall, såsom vår varmaste förespråkare.”¹⁴⁸

Alla tre avslutas med Theotokion.

Därpå följer kanon, två från oktoich, en till apostlarna och en till Nikolaos:

“Då I, ljusljungande Frälsarens apostlar, blivit det gudomliga ljusets blixtar, upplysen hela mig, som förmörkats av lidelsernas mörker och i lättja förbrukat hela mitt liv.

Ständigt stående inför nådens gudomliga Tron, Nikolaos, bed att nåd och barmhärtighet må givas dina tjänare, som i tro åkalla dig.”¹⁴⁹

¹⁴⁵ Oktoich 2.a tonen: 64.

¹⁴⁶ Ibid. 65.

¹⁴⁷ Ibid: 66.

¹⁴⁸ Ibid: 67.

Dessutom en tredje från Minea. Efter kanons nio (8) sånger sjungs dagens ljushymn eller exapostilarion, med dagstema:

“Skyndande ut över jordkretsen förkunnaden I sannerligen Kristi heliga mandomsanammelse av Jungfrun, och vändande hedningarna bort från förvillelsen upplyste och lärde I alla att hylla den Heliga Treenigheten, I Frälsarens apostlar.

Den store ärkeherden och hierarken, den främst tronande bland de från Myrrha, Nikolaos, låtom oss alla lovsjunga. Ty många män, orättfärdigt dömda till döden, räddade han, och sågs tillsammans med Ablabios av konungen i sömnen, lösande den orätta domen.

Theotokion: Ärorikaste Maria, Du gyllene Rökelsekar, som blev den Orymbara Gudomens Boning, i vilket Fadern hade behag, Sonen tog Sin boning och Den Helige Ande överskyggade Dig, Flickebarn och utsåg Dig till Gudaföderska.”¹⁵⁰

Aposticha sjungs som i aftongudstjänsten. Om Liturgi firas finns troparier till saligprisningarna, det första, samma som på söndagen, de andra till apostlarna och martyrerna, avslutas med Theotokion.

Troparion i 3: e tonen:

I heliga apostlar, bedjen den barmhärtige Guden, att Han må giva syndernas förlåtelse åt våra själar.

Troparion i 4: e tonen:

Sanningen i dina gärningar visade dig vara trons rättesnöre och ödmjukhetens förebild, samt avhållsamhetens lärare för din hjord. Fördenskull har du för din ödmjukhet erhållit upphøjelse, för din fattigdom rikedom, fader hierark Nikolaos, bed till Kristus Gud, att våra själar må frälsas.

Kontakion i 2:a tonen:

De orubbliga och Gudaljudande förkunnarna, de främsta av Dina lärjungar, har Du, Herre, mottagit till att njuta Dina goda gåvor och Din vila. Ty deras mödor och död har Du ock aktat dyrbarare än allt annat offer, Du som allena känner alla hjärtan.

Kontakion i 3:e tonen:

I Myra uppenbarades du, helige, såsom förrättare av den heliga tjänsten, ty då du, ärevördige uppfyllt Kristi evangelium, hängav du din själ för folket och frälste de oskyldiga från döden. Därför blev du helgad till en stor tjänare inför nådens Gud.”¹⁵¹

Fredag, Kristi Kors (korsfästelse)

Samma som på onsdagen.

¹⁴⁹ Ibid 67-68.

¹⁵⁰ Orogion: 127.

¹⁵¹ Ibid: 116–117.

Lördag: Som vi nämnde ovan miste Sabbatsdagen sin ställning från GT och söndagen blev i stället de kristnas vilodag, då de avstod från sitt arbete för att fira eukaristin (se ovan rubrik 3.3). Lördagen blev i stället alla heligas och de avsomnades dag. Det finns två olika sätt att fira lördagsgudstjänsten, antingen lägger man betoningen på alla heliga, det blir högtidligare, eller på de avsomnade, mera sorgset. Vi kommer här att gå igenom det första fallet, eftersom det är det vanliga.

Till aftongudstjänsten sjungs sex stichirer till “Herre, jag ropar...”, alla ur Minea, “Ära vare Fadern ... Nu och alltid ...”, Dogmatikon, den som man sjöng på lördag afton, i gällande ton:

“Lagens skugga försvann, när nåden kom. Ty såsom busken ej förbrändes fastän den brann, så har Du fött såsom Jungfru och förblivit Jungfru. I stället för eldstoden har rättfärdighetens Sol strålat fram och istället för Moses, Kristus, våra själars frälsning.”¹⁵²

Till aposticha sjungs tre till martyrerna:

“Martyrernas körer motsatte sig bödlarna sägande: Vi strider för Härskarornas Konung; och även om I överlämnar oss till eld och plågor, så kommer vi ej att förneka Treenighetens makt.”

“Ära vare Fadern ...” till de avsomnade:

“Såsom en blomma vissnar och en skugga drar förbi så går varje människa under. Men åter skall basunen ljuda och de döda skall stå upp, såsom i en jordbävning, till att möta Dig, Kriste vår Gud. Giv då Härskare Dina tjänares själar, som Du fört från oss boning i Dina heligas boningar.”¹⁵³

“Nu och alltid ...”, Theotokion. Efter Fader vår sjungs troparion för dagens heliga ur Minea och Theotokion, från lördag afton, i gällande ton:

“Dina under, o Gudaföderska, äro alla över allt förnuft, alla övermåttan härliga! Förseglad i renhet och bevarad i jungfrulighet är Du i sanning erkänd såsom Moder, ty Du födde den sanne Guden. Bed Honom att frälsa våra själar.”¹⁵⁴

I kvällsgudstjänsten läses kanon för de avsomnade och dagens troparier: “Apostlar, martyrer och profeter ...” och “Ihågkom, o Herre, såsom God ...” och de två kontaktierna nedan.

Midnattsgudstjänsten är en särskild för lördagar: I stället för psalm 118, läses den 9:e kathismen och istället för “Se Brudgummen kommer...” sjungs andra troparier det första lyder: “Oskapade Natur, Du allts Skapare, upplåt våra läppar, att vi må förkunna Ditt lov ropande: Helig, Helig, Helig är Du, Gud, genom Gudaföderskan förbarma Dig över oss.”¹⁵⁵

Dessutom läses en särskild bön mellan “de två delarna”, (se ovan s. 38–39).

Efter kathismaläsningarna sjungs kathismatroparier till martyrerna och de avsomnade, de två avslutas med Theotokion:

¹⁵² Oktoich 2.a tonen: 92.

¹⁵³ Ibid: 91–92.

¹⁵⁴ Ibid. 93.

¹⁵⁵ Orologion: 8.

“Dig som höljer himmelen med moln, hade de heliga till klädnad, de uthärdade plågor av de laglösa i världen och tillintetgjorde idolernas förvillelse. Befria även oss, genom deras förböner från den osynlige fienden, Frälsare och fräls oss.

Du som såsom Gud har makt över alla levande och döda, o Livgivare, mottag Dina tjänares bön, visa Din barmhärtighet människoälskare och giv de själar, som Du kallat hädan i hopp till Dig, förlåtelse, för Din barmhärtighets skull, Du Gode.”¹⁵⁶

Därpå följer kanon, en från Minea och en från Oktoich, till martyrerna, hierarkerna, de ärevördiga och de avsmnade:

“*Vers:* I heliga martyrer bedjen till Gud för oss.

Mart: Då I atleter tålmodigt uthärdat svåra förföljelser och våldsamma skymfningar, fördrevo I med gudomlig kraft all förvillelse från jordens ändar.

vers: I heliga hierarker bedjen till Gud för oss.

Hier: I Guds liturger och hierarker, som tydligt strålar med det andliga ljuset, till fromhetens ljus ledde I alla frommas skaror.

vers: I ärevördiga och gudabärande fäder, bedjen till Gud för oss.

Ärev: Då I ärevördiga ödmjukat det högmodiga sinnet, böjde I eder väl mot jorden och upphöjda, genom gudomliga vanor, hjälpen I alla ödmjuka.

Ära vare Fadern...: Av det ljusaste ljuset och den eviga glädjen gör, såsom Gud, dem delaktiga som Du kallat hädan från det timliga, Dina trogna tjänare, Du vår allgode Gud. Nu och alltid...: De ärorika kvinnor som fast kämpat i askes och atletiskt nederlagt fienden, stå nu inför Dig, Gudfödarinna, glädjande sig.”¹⁵⁷

Efter kanons nio (8) sånger sjungs dagens ljushymn eller exapostilarion, med dagstema:

“Du, som såsom Gud har makt över levande och döda, och som genom Dina heliga upplyst hela jorden, Du allts Skapare, fräls dem som lovsjunga Dig.”¹⁵⁸

Aposticha sjungs som i aftongudstjänsten. Om Liturgi firas finns troparier till saligprisningarna, det första, samma som på söndagen, de andra till martyrerna och de avsmnade, avslutas med Theotokion.

“**Troparier i 2:a tonen:**

Apostlar, martyrer och profeter; hierarker, ärevördiga och rättfärdiga, I som fulländat den goda kampen och bevarat tron; vi bedja eder, då I haven frimodighet inför Frälsaren, att bönfalla Honom, att Han såsom God, frälser våra själar.

Ihågkom, o Herre, såsom God, Dina tjänare, och förlåt dem allt vad de i livet hava syndat; ty ingen är utan synd, utom Du, som även är mäktig att giva de hädangångna vila.

Kontakion i 8:e tonen:

Med de heliga giv, Herre, ro åt Dina tjänares själar, där varest det ej finnes smärta ej suckan ej sorg, men liv förutan ände.

¹⁵⁶ Oktoich 2.a tonen: 93.

¹⁵⁷ Ibid: 94.

¹⁵⁸ Orologion: 127.

Kontakion i 8:e tonen:

Såsom förstlingsfrukten av allt skapat, frambar all världen de gudabärande martyrerna till Dig, Herre, skapelsens Danare; genom deras förböner bevara, genom Gudaföderskan, Din Kyrka i djup frid, Du stor i nåd.”¹⁵⁹

3.4. Åttatonscykeln

Ovannämnda firningsämnen återfinns i Oktoich, Åttatonsboken. Varje vecka har sin ton, där återfinns alla texter som vi nämnt ovan från söndagens uppståndelseversar till lördagens versar, varje vecka omfattar ca 100 A5 sidor text. Det finns åtta toner, de “rullar på” hela året, med början på 1:a söndagen efter pingst, “Alla heligas söndag”. Denna söndag börjar även ordningen för uppståndelseevangelierna (se ovan rubrik 3.3.1) i “rullande schema.”

3.5. Årscykeln, rörliga festdagar

Årscykeln består av en rörlig del med Påsken i centrum och en fast som följer datumen i månaderna, varje datum har sitt helgon eller sin fest som firas, varje månad har sin bok, dessa böcker kallas Minea, månadsböcker. Av utrymmesskäl kan vi inte gå igenom alla 366 dagar, utan vi kommer att koncentrera oss på de stora festerna och de mest firade helgonen.

Kyrkoåret börjar 1:a september. Man kan med fördel dela upp festerna i tre kategorier: Kristi fester; Gudaföderskafester och helgonfester. De har olika dignitet, vilket påverkar hur man sjunger dessa fester om de infaller på en söndag. Vi kommer här inte att gå in på det, utan nämner det bara.

De två första festerna man började fira årligen var Påsk, Kristi Uppståndelse och Pingst, den Helige Andes utgjutande över apostlarna. Detta finns omvittnat redan från 2:a århundradet, mycket beroende på en strid mellan kyrkorna i Asien och Rom. Biskop Polykratos av Efesus försvarade den lokala sed som härstammade från Johannes Teologen, aposteln, att fira Påsk tillsammans med judarna den 14 nisan, oavsett vilken veckodag den inföll. Biskop Viktor av Rom framhöll istället den ordning som fanns i Rom, Alexandria och Palestina, det vill säga, att fira Påsken på en söndag. Denna fråga fick sin lösning, efter kejsar Konstantins önskan att Påsken skulle firas samma dag i hela riket, på det 1:a ekumeniska konciliet i Nicaea.

De som skulle döpas, katekumenerna, fastade 40 dagar inför dopet på Påskafton, medan de troende fastade några dagar innan Påsk, först på 300-talet nämns 40-dagarsfastan för de troende.¹⁶⁰

Från 380-talet finns ett intressant dokument – en kvinna vid namn Egeria, gör en pilgrimsresa till Jerusalem. Hon skriver ned vad hon upplever och tack vare henne har vi en genomgående beskrivning om hur påskfirandet gick till i Jerusalem, under denna tid.¹⁶¹

¹⁵⁹ Orologion: 117.

¹⁶⁰ Pravoslavie: 417–20.

¹⁶¹ Resebrev: 77–89.

Vi gör nu, som vanligt, ett hopp till hur gudstjänsterna ser ut idag och vi börjar med de dagar, fastor och fester som beror av Påskan, den största och äldsta, som vi sett ovan, kristna festen. Påskan firas 1:a söndagen efter 1:a fullmånen, efter vårdagjämningen, efter judarnas Påsk, och uträknas av Alexandrias patriarkat.¹⁶² Innan Påsk finns 40-dagarsfastan som består av 7 veckor, den sista veckan innan Påsk, "Stora veckan" räknas inte in i de 40 dagarna. Men även fastan har sin förberedande period och består av 4 veckor, där det framför allt är söndagarna som påverkas. Dessa gudstjänster finns i "**Triodion**" även kallad "**Fastetriodion**" till skillnad från "Blomstertriodion", den återkommer vi till senare. Det grundläggande temat för hela perioden fram till Påsk är ånger och bot samt en allt starkare längtan att få uppleva Kristi Uppståndelse. Dessutom finns det undervisande draget kvar från den tid då katekumenerna undervisades inför dopet på Påskafton.

3.5.1. Förfastan

Den första av dessa söndagar kallas "**Publikanens och fariséens söndag**", därför att man då läser Luk. 18:10–14. Av detta evangelium lär vi oss att undvika fariséens högmod och självberömmelse och efterlikna publikanens ånger och ödmjukhet. Meningen med fastan är inte att vi skall vara duktiga inför Gud och hålla fastans bokstav till punkt och pricka, för att till slut få vår lön; utan att vi skall göra bot i ödmjukhet och be om Guds förbarmande över oss. Triodions första stichir lyder:

"Bröder, låtom oss ej bedja fariséiskt! Ty den som upphöjer sig, förödmjukas; låtom oss, likt publikanen, ödmjuka oss inför Gud, genom fasta, ropande: Gud, rena oss, syndare."¹⁶³

Från denna dag och genom hela fastan sjunger man på söndagar efter psalm 50 i morgongudstjänsten:

"Ära vare Fadern ... Öppna för mig botens dörrar, o Livgivare, ty bittida skyndar min ande till Ditt heliga Tempel, bärande ett kroppsligt tempel, helt befläckt, men såsom Barmhärtig, rena mig, genom Din medlidsamma nåd.

Nu och alltid ... Led mig på frälsningens stigar, o Gudaföderska, ty genom vidriga synder har jag befläckt min själ och i lättja helt förslösat mitt liv; men befria mig, genom Dina förböner, från all orenhet.

Gud, var mig nådig efter Din stora godhet, utplåna mina överträdelser efter Din stora barmhärtighet.

Betänkande mina många vidriga begångna gärningar, bävar jag, eländige, inför den förskräckande domens dag. Men förlitande mig på Din barmhärlighets nåd, ropar jag likt David till Dig: Gud, var mig nådig efter Din stora godhet."¹⁶⁴

Den andra söndagen kallas för "**Den förlorade/otuktige sonens söndag**", Luk. 15:11–32.

Där Gud visar sin utsägliga barmhärtighet mot syndare, att Han älskar varje människa, inte

¹⁶² Pravoslavie: 230.

¹⁶³ Triodion: 1.

¹⁶⁴ Ibid: 2.

på grund av våra gärningar utan därför att vi är Hans barn. Det är inte Gud som lämnar oss, utan det är vi som lämnar Honom och förslösar den rikedom vi fått av Gud. Det finns en väg tillbaka: Botens väg. Och när vi lämnar vårt syndiga liv, i hopp om Faderns barmhärtighet, så kommer Gud oss till mötes med öppna armar och tar emot oss och ger oss åter en plats bland Hans barn.

“Skynda Dig att öppna Dina faderliga armar för mig, som otuktigt förslösat mitt liv, men som nu skådar mot Din barmhärtighets outtömliga rikedom; Frälsare, förakta nu ej mitt utblottade hjärta; ty till Dig Herre ropar jag i förkrosselse: Fader, jag har syndat mot himmelen och mot Dig.”¹⁶⁵

På lördagen efter ber man för alla avsmnade, särskilt för dem som inte blivit begravna med Ortodoxa Kyrkans gudstjänst utan dött på havet, på resa, i nöd, i krig, eld osv. Gudstjänsten har därför stora likheter med begravningsgudstjänsten, så att alla avsmnade får del av Kyrkans förböner. Detta är en av de lördagar som man inte firar “alla heliga” (se ovan rubrik 3.3.2) utan ihågkommer de avsmnade:

“Då vi troende idag förrättar åminnelsen av alla de av evighet döda, som i tro levat gudfruktigt, låtom oss lovsjunga vår Frälsare och Herre, ivrigt bönfällande om att de, vid domens timma, gives ett gott svar inför Honom Själ, vår Gud, som skall döma hela jorden; och att de undfå glädjen att stå på Hans högra sida, del bland de rättfärdiga och de heligas strålande arvedel, och bliva värdiga Hans himmelska Rike.”¹⁶⁶

Dagen därefter den tredje söndagen inför fastan, ihågkommer vi **“Den fruktansvärda domens söndag”**, Matt. 25:31–46. Detta evangelium undervisar oss inte bara om tidens ände utan även hur vi skall leva vårt kristna liv. Gud är inte en slug professor som försöker få sina studenter att falla på tentan, utan Gud är barmhärtig och människoälskande, så Han talar om för oss vilka frågor vi Han kommer att ställa, så att vi kan förbereda oss i tid. Och såsom Han själv är barmhärtig och människoälskande vill Han att också vi är barmhärtiga och älskar varandra.

“Därefter skall Konungen säga till dem som stå på hans högra sida: Kommen, I min Faders välsignade, och tagen i besittning det rike som är tillrett åt eder från världens begynnelse. Ty jag var hungrig, och I gåven mig att äta; jag var törstig, och I gåven mig att dricka; jag var husvill, och I gåven mig härbärke, naken, och I klädden mig; jag var sjuk, och I besökten mig; jag var i fängelse, och I kommen till mig. Då skola de rättfärdiga svara honom och säga: Herre, när sågo vi dig hungrig och gåvo dig mat, eller törstig och gåvo dig att dricka? Och när sågo vi dig husvill och gåvo dig härbärke, eller naken och klädde dig? Och när sågo vi dig sjuk eller i fängelse och kommo till dig? Då skall Konungen svara och säga till dem: Sannerligen säger jag eder: Vadhelst I haven gjort mot en av dessa mina minsta bröder, det haven I gjort mot mig.”¹⁶⁷

¹⁶⁵ Ibid: 13.

¹⁶⁶ Ibid: 19.

¹⁶⁷ Matt. 25:34–40.

Denna söndag kalas även för “Köttavståendet söndag” eftersom det är sista dagen innan Påsk, som man äter kött. Veckan som följer kallas “Ostveckan” och är en av de “haltande” veckorna eftersom man äter mjölk och ägg även på onsdag och fredag denna vecka. Däremot är det fasteordning på gudstjänsterna på dessa två dagar, vi återkommer strax till fasteordningen nedan.

På lördagen i denna vecka firas alla “Ärevördiga fäder och mödrar som i fasta behagat Gud.”

Söndagen som följer kallas “**Förlåtelsens söndag**” Matt. 6:14–21 I detta evangelium undervisar Kristus om förlåtelse och fasta. I och med denna söndag får vi de fyra viktigaste delarna i det kristna livet: ödmjukhet, ånger, medmänsklighet och förlåtelse. Det är det vi behöver för att återkomma till det paradisiska livet (se ovan rubrik 1.2). Därför börjar vi Stora Fastan med att förlåta varandra, och det gör vi på denna söndags kväll, så att vi försonade med varandra börjar vandrigen mot Uppståndelsen.

3.5.2. Stora fastan

Stora fastans gudstjänster skiljer sig påtagligt från övriga delar av året, som vi nämnde ovan är fastans tema ånger och ödmjukhet, detta visar sig tydligt i gudstjänsterna. Under stora fastan förekommer, förutom Bebdelsen, inga stora fester på vardagar. Under stora fastan görs många stora knäfall, metanior, enligt föreskrifterna flera hundra varje dag. Psaltaren läses två gånger per vecka, inte en gång som i vanliga fall. Vid aftongudstjänsten och 6:e timman läses paremier, läsningar ur Gamla Testamentet. Man sjunger inte “Herren är Gud ...” utan “Halleluja” i morgongudstjänsten. I stället för Oktoich används bara på lördagar och söndagar, på vardagar används Triodion och Minea. Man läser de “bibliska sångerna” i kanon tillsammans med Minea och de tre sångerna i Triodion (därav har den fått sitt namn tri- 'tre', odion- 'sång'). På onsdagar och fredagar firas “De förutinvigda gåvornas Liturgi”. På lördagar firas Johannes Chrysostomos Liturgi, på söndagar Basilios den stores Liturgi. Man läser den stora kvällsgudstjänsten i stället för den lilla. Vi kommer inte att här göra en noggrann genomgång av fastegudstjänsterna, grundstrukturen är den samma som vardagsgudstjänsterna, med de ovan angivna förändringarna och det starka bottemat med sin Uppståndelselängtan. Vi kommer istället att visa på några böner som förekommer flitigt, samt hålla oss till söndagarna och andra viktiga dagar under denna period.

Fastan inleds med den så kallade “Trefriden” de tre första dagarna är ägnade helt åt gudstjänster och bön, inga samtal och ingen mat och dryck, den avslutas med liturgin på onsdagen. De fyra första dagarna läser man under “Stora kvällsgudstjänsten” Andreas av Kretas “Stora botkanon”, den delas upp i fyra delar, så man läser en del per dag.

En av de kännetecknande böner är Efraim Syrierns bön, den läses i slutet av varje gudstjänst:

“Mitt livs Herre och Härskare, giv mig icke lättjans, håglöshetens, maktlystnadens och tomordighetens ande. (*metania*)

Men giv mig, Din tjänare, kyskhetens, ödmjukhetens, tålmodets och kärlekens ande.

(*metania*)

Ja, Herre och Konung, giv mig att se mina synder och att icke döma min broder. Ty

välsignad är Du i evigheternas evigheter. Amen. (*metania*)”¹⁶⁸

Denna bön visar tydligt vad fastans mening är, att fly från det onda till det goda. Många tror att fastan bara handlar om vilken mat man får äta och inte, men Kyrkans texter undervisar mer om den andliga fastan, kampen mot lidelserna, begären och önskningarna, men även kampen för det goda, för sin nästa och att bemöda sig i goda gärningar; att göra ånger och bot, att inte vara egocentrisk utan Kristocentrisk, att förlita sig på Gud och inte på sig själv.

Den första lördagen i Stora fastan firas Theodoros Tiron, därför kallas den **“Theodoros-lördagen.”**

Den första söndagen firas Ortodoxins seger, åminnelsen av det 7:e ekumeniska konciliet (år 787), där vördnaden av ikoner och relikier slutligen fastställdes (se ovan s. 17). Firandet infördes i Konstantinopel 842, av patriark Methodios. Evangeliet som läses denna söndag är Joh. 1:43–51. 2:a, 3:e och 4:e lördagen är åminnelse dagar för de avsomnade.

Andra söndagen i Stora Fastan firas Gregorios Palamas (1357) som försvarade förnimmelsen av det gudomliga Ljuset, mot latinarna. Han började firas under 1500-talet och därför läses två evangelieläsningar en för söndagen: Mark. 2:1–12 och en för Gregorios: Joh. 10:9–16.

Tredje söndagen, kallas för “Korsärandets söndag” Det kan tyckas konstigt att man firar korset mitt i fastan, borde det inte vara alldeles innan uppståndelsen? Kyrkan gör detta för att påminna oss om målet med fastan: Kristi död och uppståndelse. Och skall man nå målet måste man fixera på det och det gör vi mitt i fastan. Under morgongudstjänsten bärs ett kors ut i kyrkan och prästerskap och troende faller ned inför det och kysser det under det man sjunger: Inför Ditt Kors, Härskare falla vi ned och Din heliga uppståndelse prisa vi. Evangeliet som läses under söndagens Liturgi är: Mark 8:34–9:1

Fjärde söndagen firas Johannes Klimakos, han kallas så efter den bok han skrev för munkar, “Det gudomliga uppstigandets stege” Ett evangelium för söndagen: Mark 9:17–31. Ett för Johannes: Matt 4:25–5:12.¹⁶⁹

Femte veckan är speciell, under torsdagens morgongudstjänst, läser man hela Andreas “Stora botkanon,” den som man delade upp under fastans första tre dagar. På lördagen läser man under morgongudstjänsten “Akathisten till Gudaföderskan Maria”, därför kallas den **“Akathistoslördagen”**.

På söndagen firas Maria av Egypten, hon är ett stort föredöme i bot. Hon levde som sköka i Alexandria i slutet av 400-talet. En dag satte hon sig på en båt till Jerusalem, när hon kom

¹⁶⁸ Orogion: 4.

¹⁶⁹ Pravoslavie: 490–93.

fram ville hon gå in i Uppståndelsekyrkan, men en osynlig kraft hindrade henne. Hon bad då inför den Gudaföderska ikon som fanns i förrummet, bekännande sina synder. Hon lovade att om hon fick kyssa Herrens Kors, så skulle hon sedan gå dit Gudaföderskan ledde henne. Hon kunde då gå in i kyrkan och efter hon kommit ut tackade hon Gudaföderskan inför samma ikon och hon hörde då en röst: "Gå över Jordan, där kommer du att finna frid." Efter hon tagit emot nattvarden i Johannes Döparens kloster levde hon 48 år i öknen. Efter dessa år möter hon en munk, Zosima, för honom berättar hon sin historia, året därpå tar han med nattvarden till henne, nästa år när han återkommer till samma ställe, finner han att hon dött samma dag som hon fått nattvarden och han begraver henne där. Så förhärligade Gud en botgörande synderska.¹⁷⁰ Evangelierna som läses är: Mark 10:32–45 och Luk. 7:36–50. På fredagen därpå avslutas stora fastan och stora veckan börjar.

3.5.3. Stora veckan

Även om man fortsätter att fasta, så sker det flera förändringar av gudstjänsterna. Nu läses bara ur Triodion och alla dagar får särskilda teman utifrån vad Kristus gjorde på de dagarna. Under fastan har vi hittills gjort bot i ödmjukhet, och lagt bort det som skiljer oss från Kristus, så att vi kan dö och uppstå med Kristus. Det kommer nu i handling, vi lever med Kristus från det att han uppväcker Lazaros, tills Hans lidande, död och Uppståndelse.

Lazaroslördagen. Vi går alltså först upp till Betania för att vara med då Kristus uppväcker Lazaros, som varit död i fyra dagar. Joh 11:1–45. Genom att uppväcka Lazaros från de döda förbådar Kristus både sin egen, men även allas uppståndelse, dagens troparion lyder:

“Då Du, innan Ditt lidande ville bekräfta den allmänna uppståndelsen, uppväckte Du Lazaros från de döda, o Kriste vår Gud; låtom oss därför ropa likt barnen, som buro segertecknen, åt Dig, Du dödens Besegrare: Hosianna i höjden välsignad vare Han som kommer i Herrens Namn.”¹⁷¹

Palmsöndagen. Efter det att Lazaros blivit uppväckt från de döda träder vi med Kristus in i Jerusalem, Joh 12:1–18, och ropar likt barnen: “Hosianna i höjden välsignad vare Han som kommer i Herrens Namn.” Samma troparion sjung båda dagarna. I dessa två fester ser vi hur de vanliga dagstemanorna försvunnit, på lördagen sjunger vi uppståndelsehymner, men inte på söndagen. Detta är en av de få söndagar under året som uppståndelsen inte firas.

Stora måndagen. Denna dag går vi med Kristus ned till Jerusalem, efter intåget “gick Han ut ur staden till Betania och stannade där över natten.” (Matt. 21:17), och bevittnar förbannelsen av fikonsträdet (Matt 21:18–43) och lyssnar till Hans undervisning om tidens ände, (Matt 24:3–35). De tre första dagarna i denna vecka sjungs i början av morgongudstjänsten: “Se, Brudgummen...” (se ovan rubrik 3.2.3), en av kathismahymnerna lyder:

¹⁷⁰ Prolog: 229–30.

¹⁷¹ Stora veckan: 1.

“Denna dag framstrålar begynnelsen av Herrens lidanden. Kommen därför, I som älsken högtiderna, låtom oss möta den med hymner. Ty Skaparen kommer för att mottaga Korset, rannsaking och gisselslag, i det Han dömes av Pilatus; därför blir Han, som uthärdar allt slagen på huvudet av en tjänare, för att frälsa människan. Fördenskull låtom oss ropa: Människoälskare, Kriste vår Gud, giv syndernas förlåtelse åt dem som i tro hylla Dina allrareaste lidanden.”¹⁷²

De tre första dagarna läses de tre första evangelierna i sin helhet och Johannesevangeliet fram till kap. 13, dessutom firas de förutinvigda gåvornas liturgi dessa dagar.

Stora Tisdagen. Denna dag får vi höra om fariséernas rådslut att snärja Kristus och Hans diskussion med dem, Matt. 22:15–23:39 och ytterligare undervisning om tidens slut, samt Kristi förutsägelse av sitt lidande, Matt. 24:36–26:2. En stichir säger:

“Se, Härskaren har anförtrott dig en talent, min själ. Mottag gåvan med fruktan, låna åt Honom, giv till de fattiga och du får Herren till vän. Så att du får stå på hans högra sida när Han kommer i härlighet och får höra hans välsignade röst: Träd in, tjänare, i din Herres glädje. Förläna den, o Frälsare, åt mig, den vilsegångne, genom Din stora nåd.”¹⁷³

Stora onsdagen. Kristus undervisar om sin död, Joh. 12:17–50 och i Simon, den spetälskes hus, blir Han smord med dyrbar nardus av en kvinna, som ett förebådande av begravningen, men när Judas Iskariot ser dett bestämmer han sig för att förråda Kristus, Matt. 26:6–16.

Nunnan Kassiana (se s. 33, rubriken 3.1) har beskrivit detta i en stichir:

“Herre, kvinnan som hade fallit i många synder, förnam Din gudomlighet och påtog sig myrrhabärandets tjänst, i det hon gråtande frambär Dig myrrha innan Din begravning. “Ve mig”, sade hon, “ty otuktens låga och syndens passion är mig en mörk natt, utan månens sken. Mottag mina tårars flöde, Du som genom molnen frambringat havets vatten. Böj Dig till mitt hjärtas suckan Du som nedböjt himlarna, genom Ditt outsägliga ödmjukande. Jag vill kyssa Dina allrareaste fötter och åter torka med mitt huvudhår dem, för vilkas ljud Eva gömde sig i fruktan, då hon hört dem i Paradiset, vid middagstiden. Vem kan utröna myckenheten av mina synder och djupet av Dina domar, min själafrälsande Frälsare? Förskjut icke mig, Din tjänarinna, Du som äger omätlig barmhärtighet.”¹⁷⁴

Stora Torsdagen. Vi firar den sista måltiden med Kristus och Hans lärjungar, men flyr undan från Judas “omätliga begär” som tropariet i morgongudstjänsten visar:

“När de ärorika lärjungarna, upplystes genom fotatvagningen, vid måltiden, då förmörkades den ogudaktige Judas av penningbegär, Dig, Den rättfärdige Domaren, överlämnar han till de laglösa domarna. Skåda du penningkäre, honom som för dessa förvärvade hängningen.

¹⁷² Ibid: 29.

¹⁷³ Ibid: 42.

¹⁷⁴ Ibid: 52.

Fly detta omättnliga begär, som vågade sådana ting mot Mästaren. Herre, Du som är god mot alla; ära vare Dig!”¹⁷⁵

Vid morgongudstjänsten läses: Luk. 22:1–39. Eukaristin har vi redan nämnt (rubrik 2.1, 2.3), så därför vill vi bara visa på två troparier ur kanon:

“Varande alltings Herre och Skapare, o Gud, utblottade Du Dig och förenade Dig med skapelsen, Lidelsefrie. Och Själv varande Påskalamm offrade Du Dig för dem för vilka Du vill dö, utropande: Äten min Kropp och bliven styrkta i tron.

Då Du fyllt glädjens kalk, som frälser hela människosläktet, gav Du, Gode Dina egna lärjungar att dricka ur den, ty Själv förrättar Du Din egen tjänst, ropande: Dricken Mitt Blod och bliven styrkta i tron.”¹⁷⁶

Evangelieläsningen i liturgin Matt. 26:1–20, Joh. 13:3–17, Matt. 26: 21–39, Luk. 22: 43–45, Matt. 26: 40–27:2, handlar förutom sista måltiden om Jesu bön i Getsemane, Judas förräderi och Kristi gripande. Denna dag firas aftongudstjänst med Basiliosliturgi. Flera gånger under Liturgin sjungs denna hymn:

“Mottag mig idag, o Guds Son, som deltagare i Din hemlighetsfulla nattvard. Ty jag vill icke röja hemligheten för Dina fiender eller giva Dig en kyss lik Judas. Men liksom rövaren bekänner jag: Tänk på mig Herre, i Ditt Rike.”¹⁷⁷

Stora fredagen. Detta är Kristi lidandes, korsfästelses och döds dag, detta synliggörs tydligt i gudstjänsterna. Ingen Liturgi firas och i morgongudstjänsten (som ofta firas på torsdag kväll) läses följande tolv läsningar:

I Joh. 13:31–38

II Joh. 18:1–28

III Matt. 26:57–75

IV Joh. 18:28–19:16

V Matt. 27:3–32

VI Mark. 15:16–32

VII Matt. 27:33–54

VIII Luk. 23:32–49

IX Joh. 19:25–37

X Mark. 15:43–47

XI Joh. 19:38–43

XII Matt. 27:62–66;

Mellan dessa läsningar sjunges många hymner, nedan ett fåtal exempel:

“Idag hänger Han på ett trä, som upphöjde jorden över vattnen. En törnekrona sättes på Honom, som är änglarnas Konung. Hånfullt omgjordas Han med en purpurmantel, som

¹⁷⁵ Ibid: 59.

¹⁷⁶ Ibid: 59–60.

¹⁷⁷ Ibid: 67.

övertäckte himlarna med skyar. Örfil mottager Han, som i Jordan befriade Adam. Med spikar fästes Kyrkans Brudgum. Med spjut bliver Jungfruns Son stungen. Vi ära Dina lidanden, o Kriste. (3 ggr). Visa oss även Din ärorika uppståndelse.

Var lem av Din heliga kropp uthärdade smälek för vår skull; huvudet, törne; ansiktet, bespottelse; kinderna, örfilar; läpparna, smaken av ättika blandad med galla; öronen, ogudaktiga hädelser; skuldrorna, slag och handen röret; hela Din kropp uttänjdes på Korset; händerna och fötterna, spikar och sidan spjut. Du som lidit för oss och befriat oss från lidandet, Du som stigit ned till oss i människokärlek och upphöjt oss, allsmäktige Frälsare, förbarma Dig över oss.”¹⁷⁸

Även “timmarna” är annorlunda denna dag, särskilda psalmer läses och därtill sjunges hymner och läsningar ur Gamla Testamentet, epistel- och evangelieläsning; aftongudstjänsten firas till åminnelse av Kristi nedtagande från Korset, även i den läses evangelium: Matt. 27:1–38, Luk. 23:39–43, Matt. 27:39–54, Joh. 19:31–37, Matt. 27:55–61; aftongudstjänstens sista hymn lyder:

“Dig, som kläder sig i ljus såsom en mantel, tog Josef och Nikodemus ned från träet, och seende Dig död, naken och utan grav, gräto de innerligt och ropade klagande: Ve mig, ljuvaste Jesu! Nyss såg solen Dig hänga på korset och dolde sig i dunkel, jorden bävade i fruktan och templets förlåt rämnade. Nu ser jag Dig, som för min skull frivilligt tog på Dig döden. Huru skall jag begrava Dig, min Gud? Med vilka bindlar skall jag svepa Dig? Med vilka händer skall jag beröra Din oförgängliga Lekamen? Med vilka sånger skall jag besjunga Din hädanfärd, Du Barmhärtige? Jag lovar Dina lidanden, lovsjunger Din begravning och Din Uppståndelse, ropande: Herre, ära vare Dig!”¹⁷⁹

Stora lördagen. Även dessa gudstjänster är speciella. På morgongudstjänsten, förrättas Kristi begravning till psalm 118 läggs stichirer, lika många som psalmens versar, 176 stycken, några exempel:

“Välsignad är Du, Herre, lär mig Dina stadgar.

1. Saliga är de vilkas väg är ostrafflig, de som vandra efter Herrens lag.

Du, Liv, o Kriste, lades i graven och änglarnas härskaror förskräcktes ärande Ditt förödmjukande.

66. Lär mig godhet, tuktan och förstånd att jag tror på Dina bud.

O Guds Ord! O min glädje! Huru skall jag uthärda Din tre dagar långa begravning? Nu slits mitt moderliga inre itu.

67. Innan jag förödmjukades, syndade jag, därför håller jag Ditt ord.

Vem skall giva mig vatten och tårarnas källa, till att begråta min ljuve Jesus? Ropade den oförmälda Jungfrun.

175. Min själ skall leva och lova Dig, Dina rätter skola hjälpa mig.

Myrrhabärerskorna gjöt myrrha på graven, när de bittida kommit dit.

¹⁷⁸ Ibid: 74–79.

¹⁷⁹ Ibid: 104.

176. Jag har farit vilse såsom ett förlorat får, uppsök Din tjänare, ty jag förgäter icke Dina bud.

Giv frid åt Kyrkan och frälsning åt Ditt folk, genom Din Uppståndelse.”¹⁸⁰

I slutet av morgongudstjänsten går man även i procession med Kristi gravduk, epitafion, runt kyrkan. Aftongudstjänsten firas i tillsammans med Liturgin, liksom på Torsdagen, under den läser man 17 läsningar ur Gamla Testamentet. Mellan epistelläsningen och evangeliet byter man från mörka skrudar, som man använt hela fastan, till ljusa, detta till tecken på att Kristus stigit ned i dödsriket och besekrat det, de avsomnade har redan fått del av uppståndelsen, medan vi på jorden får vänta lite till, några exempel:

“Idag utropar dödsriket stönande; Det hade varit bra, om jag ej hade mottagit Honom, som föddes av Maria. Ty Han kom till mig och upplöste min makt och sönderbröt kopparportarna. De själar som jag förut hade hållit uppreste Han såsom Gud. Herre ära vare Ditt Kors och Din Uppståndelse!

Må allt mänskligt kött tiga och stå med fruktan och bävan och icke betänka något jordiskt. Ty konungarnas Konung och Herrarnas Herre kommer för att offras och givas till näring åt de troende. Före Honom träda änglarnas härskaror med allt herravälde och makt: de mångögda kerubim och de sexvingade serafim, höljande sina ansikten och ropande denna hymn: Halleluja, halleluja, halleluja.

Gråt icke över Mig, Moder, då Du i graven ser Din Son, vilken Du utan säd mottog i Ditt sköte; ty jag skall uppstå och förhärliga Mig och jag skall oupphörligt, såsom Gud, upphöja dem som i tro och kärlek lovprisa Dig.”¹⁸¹

Det är på denna dag som den gudomliga elden kommer från Kristi grav i Jerusalem. Medan man väntar på Påskgudstjänsten läser man apostlagärningarna i kyrkan.

3.5.4. Påsk, Kristi ljusstrålände uppståndelse

I och med Påsk byter gudstjänsterna helt form och karaktär från ånger, och bot, Kristi lidande och död till Kristi uppståndelse, festernas fest och högtidernas högtid. Nedan följer ett litet axplock från Påskens gudstjänster. Tilläggas bör att gudstjänsterna nu är mycket kortare bara c:a 3 timmar per dag, inklusive liturgin. Mest sjungs Påsktropariet: “Kristus är uppstånden från de döda, med sin död Han döden nederlagt och dem som äro i gravarna liv har Han bragt.” Innan uppståndelsegudstjänsten börjar läses midnattsgudstjänsten och Kristi gravikon bärs in i Altaret. sedan går man i procession runt kyrkan sjungande:

“Din Uppståndelse, Kriste Frälsare, lovsjunga änglarna i himlarna. Förläna också oss på jorden att med rena hjärtan prisa Dig.”

Sedan utropar prästen inför kyrkans stängda dörrar:

¹⁸⁰ Ibid: 110–125.

¹⁸¹ Ibid:135–141.

“Ära vare Den Heliga, Väsensena, Livgivande och Odelade Treenigheten, städse nu och alltid och i evigheternas evigheter.

Kör: Amen.

Prästerskap: Kristus är uppstånden från de döda, med sin död Han döden nederlagt och dem som äro i gravarna liv har Han bragt. (3 ggr). **Kör och folk:** Kristus är uppstånden ... bragt. (3 ggr).

Prästerskap: Må Gud stå upp och må Hans fiender varda förskingrade och må de som hata Honom fly för Hans ansikte. **Kör och folk:** Kristus är uppstånden ... bragt. Samt ytterligare versar, som prästerskapet sjunger och folket svarar: “Kristus är uppstånden ...” sedan går man in i Kyrkan och efter fridsektenian, samma som vanligt, (se ovan s. 40, kapitel 3.2.4), börjar Påskkanon, hel. Johannes av Damaskus verk, 1:a tonen

1:a sången.

Irmos: Uppståndelsens dag, låtom oss upplysas, o folk. Påsken, Herrens Påsk! Ty från döden till livet och från jorden till himmelen har Kristus, vår Gud, fört oss fram, vi som sjunga segersången.

Vers: Kristus är uppstånden från de döda.

Låtom oss rena våra sinnen och vi skall få se Kristus strålande i Uppståndelsens otillgängliga ljus och tydligt skola vi höra Honom säga: “Glädjen eder”, vi som sjunga segersången.

Må himlarna tillbörligt fröjda sig och jorden glädja sig och all världen, den synliga såväl som den osynliga fira högtid. Ty Kristus har uppstått, evig glädje.

Hypakoi i 4:e tonen.

När Maria och de andra kommit före dagningen och funnit stenen bortvältrad från graven, hörde de från ängeln: Varför söken I bland de döda, såsom en människa Honom, som dväljes i oändligt ljus. Skåden svepningen, skynden och förkunnan för världen, att Herren har uppstått sedan Han dödat döden; ty Han är Guds Son, som frälsar människosläktet.

Kontakion i 8:e tonen

Fastän Du nedsteg i graven, o Odödlige, krossade Du dock dödsrikets makt och uppstod såsom segrare, o Kriste, vår Gud, förkunnande för de myrrabärande kvinnorna: Glädjen eder, och givande frid åt Dina apostlar, Du som giver uppståndelse åt de fallna.

Då vi sett Kristi uppståndelse, låtom oss falla ned för den helige Herren Jesus, Han som allena är utan synd. För Ditt Kors falla vi ned, o Kriste, och Din heliga uppståndelse lovsjunga och prisa vi. Ty Du är vår Gud och vi känna ingen annan utom Dig, Ditt Namn åkalla vi. Kommen alla I troende, låtom oss falla ned för Kristi heliga uppståndelse. Ty

se, genom Korset har glädje kommit till all världen. Alltid välsignande Herren, lovsjunga vi Hans uppståndelse. Genom att uthärda korsfästelsen har Han övervunnit döden genom sin död. *(3ggr)*

Exapostilarion

Sedan Du i köttet avsomnat såsom en dödlig, o Konung och Herre, uppstod Du på tredje dagen, sedan Du upprest Adam ur förgängelsen och tillintetgjort döden. Du oförgänglighetens Påsk, världens frälsning.

Påskstichirerna i 5:e tonen

Vers: Må Gud stå upp och må Hans fiender varda förskingrade.

Den heliga Påsken har idag uppenbarats för oss, den nya, heliga Påsken, den hemlighetsfulla Påsken, den vörnadsbjudande Påsken, Påsken är Kristus, Återlösaren; den oblemade Påsken; den stora Påsken; de troendes Påsk; Påsken som öppnat oss paradiset portar; Påsken, som helgar alla troende.

Ära vare Fadern och Sonen och den Helige Ande. Nu och alltid och i evigheternas evigheter. Amen.

Uppståndelsens dag! Låtom oss upplysas av högtiden. Låtom oss omfamna varandra. Låtom oss säga: "bröder;" även till dem som hata oss. Låtom oss förlåta allt för Uppståndelsens skull och låtom oss ropa så: Kristus är uppstånden från de döda, med Sin död Han döden nederlagt och dem som äro i gravarna liv har Han bragt.

Sedan sjunges: Kristus är uppstånden från de döda ... *3 ggr, hela tropariet.*

Efter Johannes Chrysostomos påskpredikan börjar Liturgin, som vanligt påverkas den inte mycket, men den har ändå klar påskkaraktär: Istället för psalmerna i början sjungs tre antifoner med versar från psalm 65, 66, 67.

Evangelium: Joh 1:1-17

Istället för "Sannerligen är det tillbörligt..." sjunges:

Ängelen ropade till den Nådefulla: Rena Jungfru gläd Dig! Och åter säger jag: Gläd Dig! Din Son har på tredje dagen uppstått ur graven och har uppväckt de döda. Glädjen eder, I folk.

Var ljus, var ljus, du nya Jerusalem, ty Herrens härlighet har gått upp över Dig. Jubla nu och gläd dig, o Sion. Och Du rena Gudaföderska fröjda Dig över Din Livsfrukts uppståndelse.

Koinonikon:

Mottagen Kristi lekamen, dricken av den odödliga källan. Halleluja, Halleluja, Halleluja.

Efter: “Närmen eder i gudsfruktan”... Kristus är uppstånden.. . bragt.

“Fräls, o Gud, Ditt folk”... Kristus är uppstånden.. . bragt.

“Städse, nu och alltid”... Kristus är uppstånden.. . bragt.

Istället för “ Vare Herrens Namn välsignat” ... Kristus är uppstånden.. . bragt. (3ggr).

Präst: Herrens välsignelse vare över eder... *Kör:* Amen.

Därefter sjunger föreståndaren, hållande Korset i handen: Kristus är uppstånden från de döda, med Sin död Han döden nederlagt *Och vi svarar:* och dem som äro i gravarna liv har Han bragt.

Präst: Kristus, som är uppstånden från de döda, och som med Sin död nederlagt döden och bragt liv åt dem som äro i gravarna, vår sanne Gud, må genom Sin allrarenaste Moders och alla heligas förböner, förbarma Sig över oss och frälsa oss, såsom god och människoälskande.

Därefter höjer prästen Korset och utropar: Kristus är uppstånden! (3 ggr.)

och vi svarar: Han är sannerligen uppstånden! (3 ggr.)

Sedan sjunges: “Kristus är uppstånden...” *hela tropariet 3 ggr, varefter prästen utropar:*

Och oss har Han givit evigt liv, låtom oss nedfalla inför Hans heliga uppståndelse på tredje dagen.¹⁸²

Påskdagens gudstjänster firas hela veckan, med några få variationer. Denna vecka avslutas på söndagen med **Tomassöndagen:** Joh. 20:19–31. Denna dag firas åminnelsen av Tomas tvivel, hans tvivel ses inte som något misslyckande, utan genom Tomas tvivel, har vi fått en bekräftelse på att Kristus är uppstånden.

“Fastän graven förseglades, uppstod Du, Liv därifrån, o Kriste vår Gud, och fastän dörrarna voro stängda, stod Du, allas Uppståndelse mitt ibland Dina lärjungar; genom dem förnyade Du den rätte Anden i oss efter Din stora barmhärtighet.”¹⁸³

Perioden fram till Kristi himmelsfärd präglas av Kristi uppståndelse, det är “söndag hela veckan” och pentikostarion läses tillsammans med Minea. Gudstjänsterna återfår nu sin normalordning, med några få undantag.

Myrrhabärerskornas söndag: Även den andra söndagen efter Påsk firar vi åsyna vittnen, Josef och Nikodemos samt de myrrhabärande kvinnorna, som först kom till Kristi grav och fick evangeliet om Kristi uppståndelse av änglarna.

¹⁸² Pentikostarion: 6–25.

¹⁸³ Uppståndelseoktoich: 107.

“När den högt ansedde Josef tagit Din obefläckade lekamen ned från träet och svept den i en ren linneduk med vällyktande kryddor, samt begråtit den, lade han den i en ny grav: Men på tredje dagen uppstod Du, Herre, givande världen stor barmhärtighet.

Till de myrrabärande kvinnorna ropade ängeln, som stod vid graven: myrra anstår de döda, men Kristus har visat sig främmande för förgängelsen. Förkunnen därför: Herren har uppstått, givande världen stor barmhärtighet.”¹⁸⁴

Efter 40 dagar avslutas Påskens festperiod och dagen därefter firas **Kristi himmelfärd**. Den dagen firar vi att Kristus far upp till himmelen för att åter trona med Fadern och den Helige Ande.

Festens troparion i 4:e tonen:

“Du uppfor i härlighet, Kriste vår Gud, sedan Du glatt lärjungarna med löftet om Den Helige Ande och genom välsignelsen befästade dem i tron att Du är Guds Son, världens Återlösare.” (ej utgiven översättning)

Kontakion i 6:e tonen.

“När Du uppfyllt rådslutet angående oss och förenat det jordiska med det himmelska uppfor Du i härlighet, Kriste, vår Gud, i det Du ingalunda skiljer Dig utan oskiljaktigt förbliver hos oss, ropar Du till dem som älska Dig: Jag är med eder och ingen varde mot eder.” (ej utgiven översättning)

50 dagar efter Påsk firas **Pingst**, den Helige Andes utgjutande över apostlarna (Apg 2:1–13.) Pingsten räknas även som Kyrkans födelsedag: nu sänds apostlarna ut till att förkunna den kristna tron över hela världen. Pingsten avslutar den långa period av händelser som är knutna till Kristi frälsande av människan och Hans kroppsliga närvaro på jorden. Därför börjar ett nytt liv i och med Pingsten, livet i Kyrkan och livet i den Helige Ande. Och det är den tiden vi fortfarande lever i nu såsom Kristus lovade: “Men när Han kommer, som är sanningens Ande, då skall Han leda eder fram till hela sanningen.”¹⁸⁵ En av de böner som sjungs flera gånger denna fest är bönen “Himmelske Konung...” (se ovan s. 24, kapitel 2.3.2).

Festens troparion i 8:e tonen:

“Välsignad är Du, Kriste vår Gud, Du som gjorde fiskafångarna allvisa, i det Du över dem sände Den Helige Ande och genom dem hopsamlade all världen. O Du Människoälskande, ära vare Dig!” (ej utgiven översättning)

Kontakion i 8:e tonen.

¹⁸⁴ Ibid: 22.

¹⁸⁵ Joh. 16:13.

“När den Högste steg ned för att förbistra tungomålen, söndrade Han folken. Men då Han fördelade tungor av eld, kallade Han alla till enhet. Därför prisar vi endräktigt Den Allraheligaste Anden.” (ej utgiven översättning)

Söndagen efter Pingst firas “**Alla heligas söndag**”; förenade i Den Helige Ande, är vi alla lemman i Kristi kropp, Kyrkan och i den förenas vi alla och förstår vi varandra genom den Helige Andes språk, bönen. Och i Kyrkan helgas vi genom Mysterierna (se nedan) och därför firar vi söndagen efter “Kyrkans födelsedag” de heliga som Kyrkan fött, Hennes förstlingsfrukt. Så börjar även dagens kontakion, vilket är detsamma som på lördagar, (se ovan s. 62, kapitel 3.3.2):

“Såsom förstlingsfrukten av allt skapat...” I och med denna söndag lämnar vi Triodion och Pentikostarion och återvänder till de vanliga gudstjänsterna. Denna period, före och efter Påsk omfattar en tredjedel av kyrkoåret. Från alla Heligas söndag börjar åttatonscykeln att rulla, de elva evangelieläsningarna under morgongudstjänsten och epistel och evangelieläsningarna under liturgin baseras också på Pingsten.

3.6. Kyrkoårets fasta fester

Gemensamt för alla dessa festdagar är att om de infaller på en vardag så sjunger man bara ur Minea, oktoich utelämnas, utom på söndagar de det sker en kombination av Oktoich och Minea. Dessa fester börjar man fira från 400–500 talen, då kyrkoåret fylls på undan för undan med åminnelse dagar för martyrer och andra heliga, som går hädan. Då blir det även naturligt att fira Kristi högtider, Marias högtider och de tidiga heligas högtider, apostlarna och Johannes döparen m. fl. även om man inte firat dem tidigare. Som vi tidigare nämnt börjar kyrkoåret den 1:a september, den första stora festen infaller 8:e september, **Gudaföderskan Marie födelse**. Berättelsen om Marias födelse finns inte i Nya Testamentet, utan i ett av de evangelier som inte räknas som kanoniska, Jakobs protoevangelium, skriver någon gång under mitten av 100-talet. Joakim och Anna var barnlösa, efter det att Joakim bett 40 dagar och nätter i öknen; Gud hörde hans bön och de fick en dotter på sin ålderdom. Alla Gudaföderskans fester är Kristocentriska, de visar på Kristus, men vi prisar också Henne som födde Honom och som ständigt ber till Honom för oss.¹⁸⁶

Festens troparion i 4:e tonen:

“Din födelse, Gudaföderska och Jungfru, har förkunnat glädje för all världen, ty från Dig framstrålade rättfärdighetens Sol, Kristus, vår Gud. Då Han löst förbannelsen, gav Han välsignelsen och då Han tillintetgjort döden skänkte Han oss evigt liv.

Kontakion i 4:e tonen:

¹⁸⁶ Pravoslavie: 438-41.

Joakim och Anna befriades från barnlöshetens skam och Adam och Eva från dödens förgänglighet, genom Din heliga födelse, Allrarenaste. Även Ditt folk, befriat från överträdelsernas skuld, firar den och ropar till Dig: Den ofruktsamma föder Gudaföderskan, Henne som närde vårt Liv.”¹⁸⁷

Nästa fest infaller 14:e september och är **Korsets upphøjelse**, denna dag är alltid fastedag, vilken dag den än infaller. Festen firas till åminnelse av återfinnandet av Korset av Kejsar Konstantins mor Helena år 326. På Golgata finner man naturligtvis 3 kors, vilket tillhör Kristus, vilka rövarna? Man lägger de tre korsen på en döende eller redan död person, berättelserna skiljer sig åt, och denna person står upp från sjukdomen/döden när man lägger på det tredje korset, och ser däri Guds uppenbarelse av Kristi Livgivande Kors. När folket hörde talas om återfinnandet och undret strömmade de till Golgata och för att alla skulle se Korset höjer patriark Makarios upp det i luften. Snart börjar man bygga en kyrka på platsen, den står färdig 335, och invigs 13 september, dagen efter fastställs som Korsets festdag. Förutom att texterna denna dag handlar om Korset finns en särskild ordning i slutet av morgongudstjänsten för Upphöjande av Korset: Biskopen höjer Korset i luften i de fyra väderstrecken och folket sjunger därunder “Herre förbarma Dig.” 100 gånger för varje upphøjelse. Därefter läggs Korset mitt i kyrkan så att de troende kan vörda det.¹⁸⁸ Festens troparion och kontakion är detsamma som på onsdagar och fredagar, (se ovan s. 57, kapitel 3.3).

21:a november in faller **Gudaföderskans införande i templet**: Joakim och Anna hade lovat att om de fick ett barn skull det helgas till Gud, när de fått sin dotter, den allrarenaste Jungfrun Maria, uppfyllde de sitt löfte och när Hon var tre år gammal fördes Hon till templet. Där mottogs Hon av översteprästen Zakarias, Johannes döparens far, som för Henne in i det Allraheligaste, där Hon tillbringar hela sin barndom.

Festens troparion i 4:e tonen:

“Idag är begynnelsen av Guds välbehag och förutsägelsen om människornas frälsning. I Guds tempel visas Jungfrun öppet och Kristus förutförkunnas för alla. Låtom även oss ropa till Henne med hög röst: Gläd Dig, Uppfyllelse av Skaparens rådslut.

Kontakion i 4:e tonen:

Frälsarens allrarenaste tempel, det dyrbaraste gemaket och Jungfrun, Guds härlighets heliga skattkammare föres idag in i Herrens Hus, medförande den gudomlige Andens nåd. Henne besjunger Guds änglar, Hon är det himmelska Tabernaklet.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Vigilia och liturgi för folk: 54.

¹⁸⁸ Pravoslavie: 442–46.

¹⁸⁹ Vigilia och liturgi för folk: 58.

Fem dagar innan Gudaföderskans införande i templet har man börjat fastan inför nästa fest, **Kristi födelse**. Denna fasta varar 40 dagar, men den är inte så sträng som fastan innan Påsk. De två sista söndagarna kallas för förfädernas söndag och fädernas söndag, då ihågkommer man de rättfärdiga från gamla testamentet, Herrens anfäder, som visar att Kristus är den utlovade Messias. Släkttavlan visar även på Kristi sanna mänsklighet. Det stora med Kristi födelse är inte bara att Gud besöker människan utan att Gud blir människa. Vi tror att Kristus är sann Gud och sann människa, i Honom är det gudomliga och det mänskliga förenat. Den skiljemur som Adams synd i paradiset byggde upp mellan Gud och människa är nu utplånad. I sin födelse börjar Kristus sitt frälsningsverk, det som Han fullkomnar i sin Uppståndelse. På Kristi födelses afton firas gudstjänsterna likt Påsk: de kungliga timmarna och aftongudstjänst med Basiliosliturgi.

Evangelium: Luk. 2:1–20

Festens troparion i 4:e tonen:

Din födelse, Kriste vår Gud, har låtit kunskapens ljus uppgå över världen, ty genom den blev stjärnornas tillbedjare av en stjärna lärda att dyrka Dig, Du rättfärdighetens Sol, och att känna Dig såsom soluppgången från höjden. Herre ära vare Dig!

Festens kontakion i 3:e tonen.

Jungfrun föder idag Honom, som är över allt väsen, och jorden erbjuder en klippgrotta åt den Otillgänglige. Änglarna lovsjunga med herdarna och de vise färdas med stjärnan. Ty oss är fött ett litet barn, Han som före evighet är Gud.”

Evangelium: Matt. 2:1–12.¹⁹⁰

Åtta dagar efter Kristi födelse firas **Kristi omskärelse**, lagens Givare underordnar sig sin egen lag.¹⁹¹

6:e januari firas **Kristi dop, Theofania**, denna fest är mycket gammal eventuellt redan från 100-talet. Från början firades på denna dag även Kristi födelse och först omkring 380 delas de två festerna upp i Konstantinopel och Antiokia, i Jerusalem och Alexandria dröjer denna delning till 500-talet.¹⁹² Gudstjänsterna på dessa två fester är identiska, med det undantaget att på Theofania förrättas även den stora vattenvigningen. Att festen kallas Theofania förstår man av festens troparion:

Festens troparion i 1:a tonen:

¹⁹⁰ Ibid: 59–61.

¹⁹¹ 1 Mos. 17:9-14.

¹⁹² Pravoslavie: 423-24.

Herre, då Du blev döpt i Jordan uppenbarades att vi skola tillbedja Treenigheten. Ty Faderns stämman vittnade om Dig och kallade Dig sin älskade Son. Och Anden i en duvas skepnad vittnade om detta ords sanning. O Kriste, vår Gud, Du som har uppenbarat Dig och upplyst världen: Ära vare Dig!

Kontakion i 4:e tonen.

Herre, Du uppenbarar Dig idag för jordens krets och låter Ditt ljus gå upp för oss, som då vi lärt känna Dig, lovsjunga Dig; Du kommer, Du uppenbarar Dig, Du ouppnåeliga Ljus.

Evangelium: Matt. 3:13-17.¹⁹³

40 dagar efter Kristi födelse firas **“Herrens möte”** 2 feb. Luk 2:22-38. Kristus blir framburen i templet av Maria och Josef och mottages där av den rättfärdige Simeon och profetissan Hanna.

Festens troparion i 1:a tonen.

Gläd Dig, Nådefulla, Gudaföderska och Jungfru, ty från Dig framstrålade rättfärdighetens Sol, Kristus, vår Gud, vilken upplyser dem i mörkret. Jubla även du, rättfärdige gamling, då du i dina armar mottagit våra själars Förlossare, som även skänker oss uppståndelsen.

Kontakion i 1:a tonen.

Genom Din födelse har Du helgat jungfruskötet och välsignat Simeons händer, såsom tillbörligt är, Du har nu kommit och frälst oss, Kriste, vår Gud. Giv Din menighet fred i striderna och styrk konungen som Du älskat, Du ende Människoälskare.¹⁹⁴

25:e mars firas **Gudaföderskan Marie bebådelse.** Ärkeängeln Gabriel kommer till Henne och förkunnar att Hon skall bli Guds Moder Luk 1:26–38.

Festens troparion i 4:e tonen:

“Detta är vår frälsnings begynnelse och uppenbarelsen av det Mysterium som är av evighet: Guds Son bliver Jungfruns Son och Gabriel förkunnar nåden. Låtom oss därför med honom ropa till Gudaföderskan: Gläd Dig, Nådefulla, Herren är med Dig.

Festens kontakion i 8:e tonen:

Dig, segerrika Härförerska, bringa vi, Dina från det onda lösta tjänare, en tacksam segersång, o Gudaföderska. Och då Du har en oöverbinnerlig makt, fräls oss från all nöd, att vi må ropa till Dig: Gläd Dig, Du ogifta Brud.”¹⁹⁵

¹⁹³ Vigilia och liturgi för folk: 66.

¹⁹⁴ Ibid: 68.

¹⁹⁵ Ibid: 71.

Denna fest inträffar i de flesta fall under Stora Fastan och ordningen för den blir därför speciell, beroende på vilken fastedag den infaller.

Från måndagen efter Alla heligas söndag, se ovan s. 45-46, börjar fastan inför apostlarna Petrus och Paulus festdag 29 juni, dagen därefter firas alla de 12 apostlarna.

Troparion i 4:e tonen.

Såsom främst tronande bland apostlarna och all världens lärare, bedjen till allas Härsverkare, att Han givar världen fred och våra själar stor nåd.

Kontaktiet är samma som på torsdagar, se ovan s. 59, kapitel 3.3.

Från 1:a till 15:e augusti är det åter fasta, nu inför Gudaföderskans insomnande, men innan den festen firas den 6:e augusti **Kristi Förklaring**, eller Förvandling: Matt. 17:1–9, då Kristus visar sin gudomlighet för sina lärjungar:

Festens troparion i 7:e tonen:

“Du blev förklarad på berget, o Kriste vår Gud, och uppenbarade Din härlighet för Dina lärjungar, så långt de mäktade bära det. Må Ditt eviga ljus lysa också för oss syndare genom Gudföderskans förböner. O Ljusets Givare, ära vare Dig.

Kontakion i 7:e tonen.

Du blev förklarad på berget på det att lärjungarna som såg det skulle förstå Din härlighet o Kriste vår Gud. Och då de såg Dig korsfäst, skulle de inse, att Ditt lidande var frivilligt och förkunna för all världen, att Du är i sanning Faderns återsken.”¹⁹⁶

På denna dag välsignas de nyskördade druvorna (i de länder som har druvor, annars andra frukter och bär).

Fastan avslutas med **Gudaföderskans insomnande**, innan Hon somnade in ville Hon träffa apostlarna och kyssa dem farväl och genom Guds under blev de på molnen burna till Jerusalem från alla världens hörn, alla utom Tomas, som åter kom för sent. På tredje dagen efter Hennes död kommer han och man öppnar då graven i Getsemane, men finner Hennes kropp vara borta. Därför tror vi att Kristus har tagit Hennes kropp upp till sig.

Festens troparion i 1:a tonen:

“I födandet har Du bevarat jungfruligheten och i insomnandet icke övergivit världen, o Gudaföderska; Du har övergått till livet, varande Livets Moder; och genom Dina förböner befriar Du våra själar från döden.

¹⁹⁶ Ibid: 73.

Festens kontakion i 2:a tonen.

Över Gudaföderskan, som är outtröttlig i Sina förböner och i Sitt försvar, vårt fasta Hopp, hava graven och döden ej fått makt. Ty såsom Livets Moder har Han, som tog Sin boning i Hennes ständigt jungfruliga sköte, fört Henne till livet.”¹⁹⁷

I och med denna fest avslutas kyrkoårets stora fester, därtill finns flera fester och olika heliga för varje dag, men det skulle vara omöjligt att nämna alla.

3.7. Livscykeln

Det finns ytterliga en cykel, som inte påverkar de vardagliga gudstjänsterna, utan är egna gudstjänster i livets olika skeenden, livscykeln. De viktigaste händelserna i livet välsignas av Kyrkan och kallas Mysterier de är: Dop, Myrrhasmörjelse (konfirmation), Eukaristin, Bikt, Vigsel, Prästvigning och de sjukas smörjelse. Utöver dessa finns flera andra böner, t.ex på första, åttonde och 40:e dagen efter ett barns födelse, begravning och sjalagudstjänst på 3:e, 9:e och 40:e dagen efter begravningen; munkvigningen. Alla dessa förrättningar finns i **Euchologion** Εὐχολόγιον eller Trebnik Трѣбникъ, där finns dessutom välsignelse av hus och hem, kyrkliga föremål, hjordar, brunnar, fält, olja, vin och vaxljus m.m. Kyrkan välsignar allt i vårt liv som hör Kristus till.

¹⁹⁷ Ibid: 75.

Litteratur

Alla hänvisningar till texter ur Bibeln som används i kompendiet går att hitta och läsa i någon Bibelutgåva.

Brock, Sebastian. *Det upplysta ögat*. Södertälje: Anastasis media AB 2010.

Didache = *De apostoliska fäderna*. Stockholm: Verbum förlag 1992.

Forsner, Dorotej (Igumen). *Kyrkoslaviska texter i svensk översättning: Ieratikon, Orologion, Oktoich, Triodion, Pentikostarion, Euchologion*. Bredared: 2010.

Kyrillos av Jerusalem. *Katekeser*. Skellefteå: Artos bokförlag 1992.

Pravoslavie. Архиепископ Иларион (Алфеев). *Православие*. Том 2. 2009. Москва: Изд. Сретенского Монастыря.

Resebrev från det heliga landet, Egeria. Skellefteå: Artos och Norma bokförlag 2006.

Nestorskrönikan, övers. Gabriella Oxenstierna, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag symposion 1998.

Владика Николай. *Охридски пролог*. Шабац: Глас Цркве 2000.